

kz

KUNSTZONE

DE NIEUWE DIMENSIES VAN CKV

EEN KLEIN VAK MET GROTE AMBITIES

COLOFON

KUNSTZONE

Tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs nummer 3, mei 2017.
Kunstzone wordt uitgegeven door Stichting Kunstzone.

HOOFD - EN EINDREDACTIE

JUDITH BOESSEN
Hoofd-
redactie

CLAIRE GOOSSENS
Eindredactie

JAN VERSCHAEREN
Eindredactie

Judith Boessen // judith@kunstzone.nl
Jan Verschaeren // jan@kunstzone.nl
Claire Goossens // claire@kunstzone.nl

REDACTIE

ROOS AL
Muziek

STERRE BOESSENS
Online

AAFJE GERRITSE
PO

MARJO VAN HOORN
Onderzoek
en beleid

HENK LANGENHUISEN
Literatuur

PAUL ROOIJACKERS
Dans

THEA VUIJK
Beeldend

JANNEKE VAN WIJK
Beeldend
AV

MELISSA WOLFF
Beeld

REDACTIEMEDEWERKERS

Lisa van Bennekom
Ursula van de Bunte
Florie van der Kamp
Laura Kool

Wilt u contact met de redactie? Zie onze website voor de email-adressen.

Stichting Kunstzone. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

AAN DEZE KUNSTZONE WERKEN DE VOLGENDE VAKVERENIGINGEN MEE

BDD

Beroepsvereniging Docenten Theater en Drama // www.docentendrama.nl

VLLT

Sectie Nederlands van Vereniging Leraren Levende Talen // www.levendetalen.nl > **Talensecties** >

Nederlands

VLS

Vereniging Leraren Schoolmuziek // www.vls-cmhf.nl
Opzegtermijn: ieder jaar voor 1 oktober.

VONKC

Vereniging Onderwijs Kunst & Cultuur // www.vonkc.nl
Opzegtermijn: ieder jaar voor 1 november.

ABONNEMENT

Binnenland: € 49,75 // **Buitenland:** € 99,75
Het abonnementsjaar loopt van 1 januari t/m 31 december.
Opzegtermijn: ieder jaar voor 1 november.
ISSN: 1570-7989

VERKOOP ADVERTENTIES

Jan Verschaeren
Kluppelshuizenweg 32
7608 RL Almelo
Tel: (0546) 491745
jhav7608@xs4all.nl

STICHTING KUNSTZONE

Ineke Kitslaar
Baarzenstraat 19 A
5262 GD Vught
(06) 10827616
secretariaat@kunstzone.nl

WWW.KUNSTZONE.NL & VOLG ONS!

Volg ons op:
www.twitter.com/kunstzone
www.facebook.com/kunstzone.nl
www.youtube.com/user/kunstzone

LEGENDA

PO VO MBO HBO

ALGEMEEN

BEELDEND

MUZIEK

DANS

DRAMA

LITERATUUR

MEDIA

CKV

THEMA & COVER

THEMACOÖRDINATIE

Marjo van Hoorn & Janneke van Wijk
COVER

Collin van der Sluijs - Disrupted (2016)

FOTO

Patrick Dreuning

VORMGEVING

ART DIRECTION & VORMGEVING

Marie José Kakebeke // mjk@mnbcom.nl

DRUK

Veldhuis Media Raalte // www.veldhuismedia.nl

HELPDESK

ARBEIDSVOORWAARDEN VOOR VLS- EN VONKC-LEDEN

De VONKC- en VLS-helpdesks voor belangenbehartiging en arbeidsvoorwaarden worden bemand door Remko Littooi. De spreekuren zijn geconcentreerd op een ochtend en een avond. Voor algemene en specifieke vragen kunt u op genoemde tijden bij de helpdesk terecht: Hoe zit het met mijn FPU?, Is mijn taakinvoering wel juist? Ik heb nog steeds geen benoemingsakte, wat nu? Enzovoort.

Handiger is om een e-mail te sturen met de uitleg van uw probleem. Zo kan de helpdesk een duidelijk antwoord formuleren dat u naar wens telefonisch of via e-mail terugontvangt.

Arbeidsvoorwaarden VLS/VONKC t.a.v. Remko Littooi
Kluppelshuizenweg 32
7608 RL ALMELO
(06) 16500695

E-mail VONKC:
arbeidsvoorwaarden@vonkc.nl
E-mail VLS:
arbeidsvoorwaarden@vls-cmhf.nl

TELEFONISCHE BEREIKBAARHEID HELPDESK:

- maandagochtend van 9 tot 10 uur
- woensdagavond van 17 tot 19 uur

Als de helpdesk onbemand is of in gesprek, kunt u een bericht achterlaten. Dan wordt u zo spoedig mogelijk teruggebeld.

WAT JE MOET WETEN!

Zie pagina 41

06
DE NIEUWE DIMENSIES VAN CKV

Digitale SLO-handreiking helpt docenten op weg

09
'MEER DAN ALLEEN EEN KUNSTVAK'

Interview met CKV-docent Dieneke Schuffelers

10
HET BELANG VAN KUNST ALS FUNCTIE

Interview met Gudrun Beckmann, lid van de Vernieuwingscommissie CKV

12
VERDUIDELIJKING EXAMENPROGRAMMA KUNSTVAKKEN 1 OP VMBO

14
START VAN VERNIEUWD CKV ALS GIDS VOOR ONDERWIJS2032

16
KUNST OMDAT HET MOET, ÓÓK IN HET VMBO

Interview met docenten Judit Hódos en Evelien van Slooten

18
HET GOEDE BEHOUDEN
Hoe gaan culturele instellingen om met het veranderende CKV?

20
DIMENSIES TOEPASSEN OP DANSBESCHOUWING

22
DE ZOEKTOCHT VAN HET HONDRUG COLLEGE

Interview met CKV-docenten Nanette Camies en Margriet Haandrikman

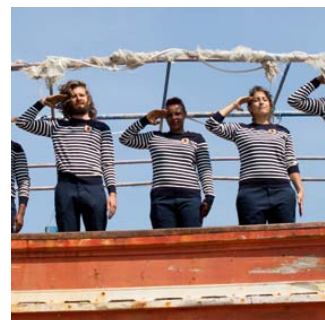

24
AAN TAFEL: ETEN VERBINDT
Vluchtelingen, leerlingen en kunstenaar maken samen een kookboek

26
CKV EN DE ONDERZOEKENDE LEERLING

28
KLEIN VAK, GROTE AMBITIES

Interview met vier CKV-docenten met uitgesproken ideeën over de vernieuwing

30
VAN LEERLING NAAR DOCENT IN CKV

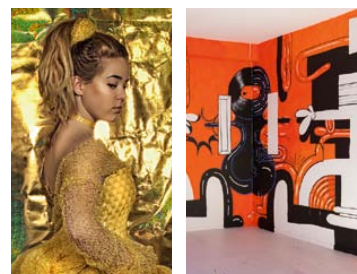
Interview met vier CKV-docenten met uitgesproken ideeën over de vernieuwing

EN VERDER

- 02 Helpdesk VLS/VONKC
- 03 Inhoudsopgave
- 04 Redactioneel
- 04 Kunstzone Strip
- 05 Leer mij kennen: Michel Berendsen
- 13 Krassen
- 32 Weerwerk
- 34 Een beroep op Cultuur?
- 36 Op weg naar méér VMBO-cultuur
- 38 Digitale technieken in het muziekonderwijs op scholen deel 2 **serie**
- 40 Heartbeat volgt de hartslag van groep 7/8
- 41 Wat je moet weten!
- 42 Curious Minds
- 44 Museumeducatie op maat deel 3 **serie**

- 46 Calaisfornia
- 49 @Web: Tips and Tricks
- 50 Moving educators deel 3 **serie**
- 52 Intens muziekonderwijs in de jungle van Sao Paulo
- 54 Een minuut 'stilte' met Luister!Oren
- 55 Digizone
- 56 Burgerschap een kunst?
- 58 Van voetbalballet tot Shakespeare in een AZC
- 60 Verbreden of verdiepen, dat is de vraag (niet)
- 62 Besprekingen CSE's kunstvakken 2017
- 64 Boeksignalen
- 65 Recensies
- 66 Actief met CKV

| woord vooraf |

CKV vernieuwt!

Komend schooljaar is het zover: alle HAVO- en VWO-scholen starten met het nieuwe CKV-programma.

Dat is overigens niet zonder slag of stoot tot stand gekomen. In 2012 leek het er zelfs op dat het hele vak zou verdwijnen: minister Van Bijsterveldt (OCW) pleitte in een wetsvoorstel voor de afschaffing ervan, zodat er meer ruimte en budget vrijkwam voor Nederlands, Engels en Wiskunde. Na felle kritiek van leraren en het culturele veld besloot staatssecretaris Dekker dit plan te herzien en CKV als verplicht examenvak op HAVO en VWO te handhaven. Het vak diende echter grondig te worden herzien en de verplichting van de zes of acht culturele activiteiten schafte hij af.

Met dit themanummer geven we u een kijkje in de keuken van docenten en culturele instellingen die nu hun voorbereidingen treffen voor de invoering. U zult merken dat er - ondanks de vragen die er leven - met veel enthousiasme wordt geëxperimenteerd en proefgedraaid. Daar helpt de uitgebreide handleiding van SLO hen bij, maar ook de na- en bijscholingscursussen die als krokussen uit de grond schieten, en de concretere doelen en inhouden van het vak, helder geformuleerd door de Vernieuwingscommissie CKV. Sommigen denken dat er veel veranderen moet, anderen menen dat het oude programma aanpassingen nodig heeft, maar dat grote delen intact kunnen blijven. U zult ook opmerken dat iedereen ervan overtuigd is dat het nieuwe programma een

kwaliteitsimpuls is voor het vak. En dat is zonder twijfel een optimistisch geluid!

De grootste verandering is de nadruk op de onderzoeksvaardigheden van leerlingen en de verbindingen die er gelegd moeten worden met de maatschappij. Dat kost beslist nog de nodige hoofdbreken. Of zoals Dienneke Schuffelers, CKV-docent op het Isendoorn College, het zegt: 'Er wordt gesproken over onderzoeksopdrachten van sociaal-culturele, antropologische, technologische, ecologische en demografische aard. Hoe kun je daar verbindingen mee maken vanuit de Kunsten?'

In het nieuwe CKV moeten leerlingen een open en onderzoekende houding én noodzakelijke kennis en vaardigheden ontwikkelen om kunst actief te kunnen ervaren. Uit onderzoek in 2016 bleek dat 7 op de 10 jongeren die CKV volg(d)en, de opgedane kennis niet waardevol vonden. Daar ligt dus nog - om maar een gehypte uitdrukking te gebruiken - een hele uitdaging. Tenslotte zijn de oorspronkelijke intenties van het vak CKV overeind gebleven, namelijk leerlingen een aantal indringende culturele ervaringen meegeven die als basis dienen voor hun verdere ontwikkeling. Judit Hódos, CKV-docent op het Vathorst College, is vastbesloten dat tot een succes te gaan maken: "Het is belangrijk dat leerlingen van kunst gaan houden. Smaak ontwikkelen is essentieel."

Judith

MIJ KENNEN: MICHEL BERENDSEN

De cultuursector wemelt van de duizendpoten: ze zijn docent / kunstenaar / ondernemer / vrijwilliger en hoppen van project naar project. Kunstzone leert ze kennen.

REDACTIE EN SAMENSTELLING: CLAIRE GOOSSENS

MIJN RODE DRAAD

'De rode draad in al mijn werkzaamheden is het muziekonderwijs in het VO, een zeer interessant vakgebied. Na vijftien jaar ervaring als muziekdocent leid ik nu studenten op tot docent muziek in het VO. Het muziekonderwijs in het VO lijkt qua vernieuwing in een luwte te zitten, maar dit is schijn. De toenemende kwaliteit van het muziekonderwijs in het basisonderwijs betekent dat leerlingen met een hoger muzikaal niveau zullen instromen in het voortgezet onderwijs. Deze ontwikkeling is de aanzet om ook het vak muziek in het VO te veranderen. Het initiatief hiervoor ligt allereerst bij de docent. Dit impliceert dat hij over competenties dient te beschikken om huidige ontwikkelingen te herkennen en te vertalen naar zijn onderwijspraktijk.

De muziekdocent bevindt zich dus helemaal niet in een luwte, maar juist in een uitdagende, dynamische omgeving met veel ruimte tot initiatief. Het is aan de docentenopleidingen om hem hierop voor te bereiden. Het mooie aan het beroep van lerarenopleider en vakdidacticus muziek is dat je studenten in korte tijd ziet uitgroeien tot vakbekwame (muziek)docenten, die kunnen functioneren in de dynamische onderwijsomgeving.'

MIJN VISIE

'Muziekonderwijs in het VO moet duurzaam zijn. Dat wil zeggen dat het leerlingen moet aanzetten tot een nieuwsgierige en onderzoekende attitude naar alle facetten van muziek. Onderwijsconcepten die hierbij horen, zijn authentiek muziekonderwijs, gepersonaliseerd leren en een leven lang leren.'

CV Michel Berendsen

Michel Berendsen (1978) is lerarenopleider en vakdidacticus muziek aan de Universiteit Utrecht / projectleider en auteur van de digitale muziekmethode BeatsNbits / auteur bij Duurzaam Muziekonderwijs, een platform voor VO-muziekdocenten (in opleiding) / muziekredacteur bij Kunstzone / opleiding(en): schoolmuziek, koördinatie / www.michelberendsen.com

INTERESSANTE ONTWIKKELING

'Muziek in het basisonderwijs wordt enorm gestimuleerd met subsidies. Interessant is de vraag welke invloed deze kwaliteitsimpuls over enkele jaren zal hebben op het voortgezet onderwijs. Verder heeft ICT-didactiek al lange tijd mijn interesse. Met ICT wordt differentiatie en opbrengstgericht werken makkelijker. Bovendien is de computer ook in de muziekpraktijk niet weg te denken. En daarom ook niet in het onderwijs.'

UITDAGING

'Naar mijn idee staat het muziekonderwijs in het voortgezet onderwijs op te veel scholen stil. Muziekdocenten geven les zoals ze dat kregen van hun eigen docenten of zoals al jaren op een school de praktijk is. Dit hoeft geen probleem te zijn, tenzij het negatief is voor de kwaliteit van het onderwijs. Helaas is dat dan wel vaak het geval. Voor muziekdocenten in opleiding is het niet makkelijk om uit heersende tradities te breken, maar tegelijkertijd ligt er een grote kans en is er enorme ruimte in het muziekonderwijs om te experimenteren en te innoveren.'

MIJN INSPIRATIEBRON

'Ik heb niet één inspiratiebron. Ik probeer vanuit veel perspectieven het muziekonderwijs te bekijken en het beste daarvan te combineren.'

MIJN TOEKOMST-PLANNEN

'Als kersverse muziekredacteur bij Kunstzone is het mijn doel om muziekdocenten te informeren en te inspireren tot vernieuwend muziekonderwijs.'

MIJN LEERMOMENT/TIP?

'In muziekonderwijs zijn we snel geneigd naar truttigheid in didactiek: een ritmespel, voor- en naklappen en allerlei andere vormen die ver af staan van de muziekpraktijk en wat de leerling buiten de klas doet. Probeer juist de muziekpraktijk en de muzikale wereld van de leerling in de klas te halen. Dat begint met inventariseren wat een leerling al kan en wat zijn muzikale passie is.' ❖

DE NIEUWE DIMENSIES VAN CKV

DIGITALE SLO-HANDREIKING HELPT DOCENTEN OP WEG

AUTEUR: RENÉ LEVERINK // VO

Scholen en docenten zijn druk bezig met de voorbereiding van het nieuwe examenprogramma CKV. SLO, nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling, helpt met een digitale handreiking. De website geeft informatie over de inhoud en inrichting van het schoolexamen, inspireert met voorbeelduitwerkingen van het examenprogramma en verwijst naar relevante achtergrondinformatie.

De startdatum van het nieuwe schoolexamenprogramma CKV komt snel dichterbij. Met ingang van komend schooljaar gaan de vierdeklassers van HAVO en VWO ermee aan de slag. Een mooie uitdaging voor school en docent, zeker gezien de ruimte die het programma biedt voor schooleigen invulling. Ange Taminiou en Pascal Marsman waren namens SLO nauw

betrokken bij de totstandkoming van het nieuwe programma en vervolgens bij de ontwikkeling van de digitale handreiking: 'De bedoeling van de handreiking is docenten en secties te ondersteunen bij het handen en voeten geven aan het vernieuwde vak CKV. De website is ontwikkeld in nauwe samenwerking met CKV-docenten en specialisten uit het veld van kunst en cultuur. Het nieuwe programma stimuleert docenten méér van

Home Wat is je zoekopdracht?

slo • Handreiking schoolexamen CKV

Examenprogramma

Domein A Verkennen
 Domein B Verbreden
 Domein C Verdiepen
 Domein D Verbinden

Naar de domeinen

Welkom op de digitale Handreiking schoolexamen CKV. Op deze website treft u meer informatie over achtergrond, inhoud en voorbeelduitwerkingen met betrekking tot het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo. Dit nieuwe examenprogramma zal in het schooljaar 2017-2018 ingevoerd worden. De informatie op deze website is bedoeld als handreiking voor de docent CKV. Alle uitwerkingen van het examenprogramma zijn voorbeeldmatig en illustratief.

Het Advies

3 - jouw gidsCJP - pl
ist en
cultuurlij

Algemene info

Het PTA

in Afstemming met andere vakken

CIJFER CKV

Een belangrijke vernieuwing in het examenprogramma is de becijfering van het vak. CKV wordt afgesloten met een cijfer dat deel uitmaakt van het combinatiecijfer. CKV start in de klassen 4-HAVO en 4-VWO van het schooljaar 2017-2018. Het uiteindelijke examencijfer zal voor HAVO worden toegekend in examenjaar 2019 en voor VWO in 2020.

het vak te maken dan het afvinken van bezochte culturele activiteiten, waar CKV in sommige gevallen een beetje toe vervallen was. Het doel van het nieuwe programma is leerlingen actief kunst te laten meemaken. Daar hebben ze, vergeleken met de bestaande situatie, meer kennis en vaardigheden en een actievere houding voor nodig. Deze handreiking laat docenten en secties zien hoe je de leerlingen zo ver kunt krijgen. Op heel veel scholen wordt al op een heel inspirerende manier aan kunst en kunstbeschuwing gedaan. De handreiking laat zien hoe dit enthousiasme geborgd kan worden in het nieuwe examenprogramma.'

ACTIEF

Vergeleken met het huidige programma zijn er opvallende nieuwe accenten gelegd. Het motto is: *kunst actief meemaken*. Taminiau: 'Dat actieve zit om te beginnen in het karakter van het programma. Dat stuurt meer dan voorheen op de inhoud van het vak. Het actieve zit ook in wat van de leerlingen verwacht wordt. Ze moeten onderzoek doen en verbanden leggen. CKV is meer een cyclisch programma geworden met steeds terugkerende schakelingen tussen de vier domeinen verkennen, verbreden, verdiepen en verbinden.' Cruciaal daarbij is het woord *meemaken*, legt Marsman uit: 'Je moet erbij geweest zijn, je moet kunst gezien, gevoeld en geroken hebben. Naast dat ondergaan is er de actieve component bijgekomen. Kunst wordt mede 'gemaakt' door de kijker. Die actieve rol van de 'kunst ervarende leerling' krijgt in de nieuwe opzet van CKV veel meer nadruk. Leerlingen moeten verbanden leggen tussen verschillende kunstuitingen, beargumenteerd reflecteren op wat ze gezien en ondergaan hebben en hun bevindingen en ervaringen documenteren, liefst zo multimediaal mogelijk. Het gaat niet om een afsluitend werkstuk, en zeker niet om een profielwerkstuk, maar om het gaandeweg ontwikkelen van wat in de handreiking een *kunsta autobiografie* wordt genoemd. Een dynamisch verslag van de ontdekkingsreis die de leerlingen maken door wat Taminiau zojuist een *cyclisch programma* noemde.'

DOMEINEN

In de digitale handreiking worden de vier domeinen inhoudelijk verder uitgewerkt. In Domein A (*verkennen*) staat de kunstervaring van de leerling centraal. De leerling denkt na over zijn ervaringen met kunst. Wat heb ik gezien? Wat is mij bijgebleven? Wat versta ik onder kunst? Wat vind ik mooi, wat niet, en waarom? Het gaat hierbij niet alleen om de eigen ervaringen, maar ook hoe die zich verhouden tot de ervaringen van klasgenoten en andere leeftijdsgenoten, en die van professionals. De volgende stap is *verbreden*, in het examenprogramma Domein B. Taminiau: 'Uitgangspunt kan bijvoorbeeld het klassikaal bezoeken van een dansvoorstelling zijn. Een leerling wordt geïntrigeerd door de choreografie, een ander door de muziek en een derde door de belichting. Dat is een verbreding van het aandachtsveld. De leerlingen leggen verbanden met verwante andere kunst disciplines. Ze worden gestimuleerd zich open te stellen voor architectuur, beeldende kunst en vormgeving, dans, film,

KAN KUNST ZONDER FICTIE?

In de handreiking zijn de verschillende dimensies voorbeeldmatig uitgewerkt volgens een vast format. Zo krijgt de dimensie *feit en fictie* vorm in een concept dat gebaseerd is op het thema 'geld en macht', dat vaak verbeeld wordt in boeken, films en toneelstukken:

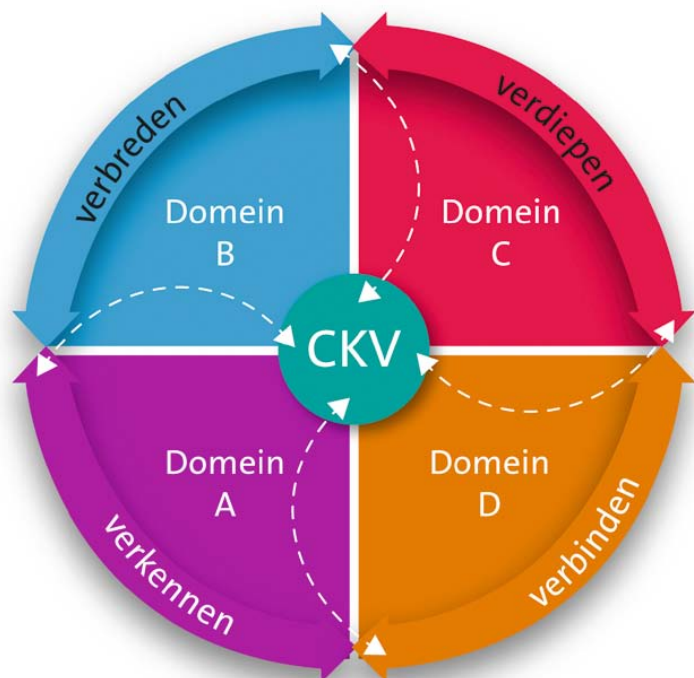
'De speelfilm *The Devil's Advocate* is gebaseerd op het gelijknamige boek van Andrew Neiderman. De film heeft in Nederland geleid tot de theaterproductie *Advocaat van de Duivel*. *De verleiders, door de bank genomen* is als theaterproductie een subtiele samensmelting van fictie en werkelijkheid. Het doel van de boeken en films is hetzelfde, maar de vorm en de benadering verschillen. Wat spreekt het meeste aan? Wanneer komt de boodschap het sterkst over? Wat is de rol van de creatieve maker zoals scenarioschrijver, dramaturg of regisseur?

In *Dit kan niet waar zijn* stelt Joris Luyendijk de macht en verleiding van geld aan de kaak. Hij baseert zich hierbij op zijn eigen journalistieke onderzoek, waarbij hij zo veel mogelijk feiten probeerde te verzamelen. Kunst? Kan journalistiek kunst zijn? Mooi citaat uit *Het einde van de rode mens* van Svetlana Aleksejevits (Nobelprijs 2016): 'Er is een moment waarop een gewoon verhaal literatuur wordt.' Welk moment is dat? Wat zou ze bedoelen? Kan kunst zonder fictie?'

muziek, nieuwe media, theater en combinaties hiervan. Scholen, docenten en leerlingen maken hierin hun eigen keuzes. Het examenprogramma schrijft voor dat in HAVO ten minste drie en in VWO ten minste vier verschillende kunst disciplines worden gekozen.'

Vanuit die verbrede aandacht gaat de leerling conform Domein C, *verdiepen*, op onderzoek uit. Wat is het effect van decor en

techniek, zoals de belichting, bij deze voorstelling? Wat als dezelfde voorstelling zonder muziek wordt uitgevoerd? Marsman: 'Het gaat erom dat leerlingen inzicht krijgen in een artistiek creatief proces. Wie bepaalt de waarde van een kunstwerk? Gaat het om hoe 'oud' iets is, om de al goede 'naam' van de maker, of gewoon wat iemand ervoor over heeft? Of de vraag: in hoeverre moet je een kunstvakopleiding hebben gedaan om kunst te

maken en jezelf kunstenaar te noemen? In de huidige digitale wereld kan iedereen met z'n smartphone kiekjes maken, maar is het dan ook kunst? Is er een artistieke waarde? Leerlingen kunnen in deze fase zowel individueel als in een groep aan de slag. School en leerlingen maken hier zelf keuzes in.'

Domein D is een *verbindend* domein. De leerling reflecteert op zijn ervaringen, beschouwingen en bevindingen in de andere domeinen en legt daar expliciet verbindingen tussen. Het reflecteren is een doorlopend proces en komt in alle domeinen aan bod. Hier komt het cyclische karakter van het programma het nadrukkelijkst naar voren. De leerling vraagt zich bijvoorbeeld af welke inzichten of gewaarwordingen hem geraakt hebben en hem wellicht op nieuwe ideeën hebben gebracht. Ideeën die meegenomen worden naar volgende CKV-activiteiten. Zo blijft de leerling actief betrokken bij zijn ontwikkeling tot iemand die steeds meer belangstelling krijgt voor kunst, er steeds meer van afweet, er echt van kan genieten en er bewust over weet te communiceren.

DIMENSIES

Terwijl het nieuwe examenprogramma scholen aan de ene kant veel ruimte biedt voor een eigen invulling, bijvoorbeeld in de werkvormen of de manier van evalueren door de leerling, zijn bepaalde aspecten van het vak nu juist strikter omschreven. Zo is datgene wat in Domein B tot nu toe aangeduid was als 'kennis van kunst en cultuur' nu veel meer gespecificeerd. De leerling moet in staat zijn de inhoud, vorm en betekenis van uitingen vanuit één of meerdere dimensies te beschouwen. Die dimensies zijn: feit en fictie; schoonheid en lelijkheid; auto-

noom en toegepast; ambachtelijk en industrieel; amusement en engagement; digitaal en analoog; individueel en coöperatief; traditie en innovatie; herkenning en vervreemding; monodisciplinair, multidisciplinair, interdisciplinair en ten slotte lokaal en globaal.

Taminiau: 'Dat zijn stuk voor stuk aanknopingspunten voor interessante beschouwingen. Kijk bijvoorbeeld vanuit de dimensie 'feit en fictie' naar een film als *Publieke Werken*. Die is mede gebaseerd op waargebeurde feiten, maar is wel fictie. En in hoeverre sluit die fictie aan bij de dagelijkse realiteit van de leerling? Mooi en lelijk kun je afdoen als een kwestie van smaak, maar bij CKV mag je van een leerling verwachten dat hij in staat is uit te leggen wát hij precies mooi of lelijk vindt aan een schilderij, en waarom. Wie weet leidt die reflectie er wel toe dat de leerling het uiteindelijk zelfs mooi gaat vinden, of er althans begrip voor kan opbrengen.'

ENTHOUSIAST

Moet alles anders? Beslist niet, verzekeren Taminiau en Marsman: 'Scholen met een mooi CKV-programma zullen grote delen daarvan in stand kunnen houden. Veel lesmateriaal kan blijven, al moet het gebruik ervan misschien op onderdelen aangepast worden aan het nieuwe programma. Denk daarbij met name aan het cyclische karakter, het onderzoek en de indeling in verschillende dimensies. Met behulp van de digitale handreiking kunnen scholen, secties en docenten aan de slag om komend schooljaar geïnspireerd goed geprepareerd aan een nieuw CKV-tijdperk te beginnen.' ❖

René Leverink is onderwijsjournalist en tekstschrijver en schreef dit artikel namens SLO.

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

Meer informatie:

- > SLO: Ange Taminiau (a.taminiau@slo.nl) en Pascal Marsman (p.marsman@slo.nl)
- > Digitale handreiking: <http://handreikingschoolexamen.slo.nl/ckv>

| interview | met CKV-docent Dineke Schuffelers

‘MEER DAN ALLEEN EEN KUNSTVAK’

AUTEUR: PAUL ROOYACKERS // VO

Dineke Schuffelers is docent TIO Arts (drama, beeldend en muziek) en CKV op het Isendoorn College in Warnsveld. Zij gaf een workshop op de CKV-studiedag die op 7 december 2016 werd georganiseerd door de kunstvakverenigingen. ‘Leren verbinden is essentieel in het nieuwe programma.’

Het gaat om de vier domeinen *verkennen, verbreden, verdiepen* en *verbinden*. Daar zitten de verschuivingen’, aldus Schuffelers. ‘Het zijn eigenlijk een aantal facetten die meer accent krijgen. Culturele activiteiten mag je zelf gaan inrichten. En er is veel meer nadruk komen te liggen op onderzoeksopdrachten.’ In haar workshop voor CKV-docenten lichtte ze daarom deze vorm van onderzoek toe middels praktijkvoorbeelden. Naast de genoemde wijzigingen wordt de CKV-docent geacht meer verbindingen te gaan leggen met de maatschappij vanuit de kunsten. Schuffelers: ‘Er wordt gesproken over onderzoeksopdrachten van sociaal-culturele, antropologische, technologische, ecologische en demografische aard. Hoe kun je daar verbindingen mee maken vanuit de kunsten?’

VERDER KIJKEN

In het nieuwe programma staat inderdaad expliciet dat de leerling verbanden moet kunnen leggen tussen de drie eerstgenoemde domeinen. De ervaringen die met die domeinen gepaard gaan, leveren de inzichten op met betrekking tot kunstzinnige processen. De leerling kan die ervaringen toelichten in de uiteindelijke presentatie, het kunstdossier, een film of via een eindgesprek. Schuffelers: ‘Je moet dus veel verder kijken dan alleen de kunstwereld. Leren verbinden is dus essentieel in het nieuwe programma. Het eerdere programma was veel meer cognitief, nu is de praktische, eigen ervaring wel degelijk belangrijker: Wat vind ik ervan, en hoe geef ik het vorm? Docenten worden geacht het artistieke proces meer te kunnen begeleiden vanuit de onderzoeksopdracht. Naar aanleiding van een tv-serie lanceerde ik het thema ‘kunst als protest’. Een leerling zoekt dan vormen van protest op via de kunsten, legt die dwarsverbanden en komt terug met een presentatie en een gefundeerde mening. Vanuit de statements die hieruit voortkomen, kun je ze dan de vraag stellen: waar maak jij je eigenlijk zorgen over? Leerlingen doen dan bronnenonderzoek, verwoorden het thema en er volgt een discussie in een groepje: wat zijn de uitkomsten van het onderzoek? Bespreek dat, kom met een eindconclusie. Waren

de bronnen ondersteunend of weerlegden die je stelling? Formuleer dan een hoofdvraag en een deelvraag, maak een mindmap daaromheen. Kun je dit dan weer vertalen naar een uiting? Alleen al je standpunt formuleren is een stap die de leerling verder de materie intrekt, waardoor die zich bewust wordt van wat een kunstwerk teweeg kan brengen. Waarop baseer je je standpunt, geef met argumenten aan wat je onderzoek behelst.’

De missing link tussen het oude en het nieuwe CKV-programma was eigenlijk de onderzoeksopdracht die nu deze leemte gaat opvullen. Leerlingen moeten grensoverschrijdend leren handelen en denken, interdisciplinair gaan denken en dat als startpunt gaan nemen bij hun onderzoeksopdracht. Schuffelers is zich ervan bewust dat er nog veel moet gebeuren rond het vak CKV. ‘De laatste jaren heeft het vak een knauw gehad op veel scholen en is soms zelfs impopulair geworden. Er is dus nog veel te winnen. Dat kan nu zeker met dit vernieuwde programma, ook al zie ik dat het idee van carousellessenstructuur op veel scholen nog onhaalbaar is.’

MEER DAN EEN KUNSTVAK

Het vak CKV is ooit opgezet vanuit het idee dat een team van docenten samen het vak rond een thema of onderzoeksvraag integraal zou kunnen vormgeven. Iedere docent zou dan het thema, het onderwerp of het kunstwerk vanuit een eigen, vakmatig gezichtspunt kunnen toelichten, zodat de leerling een vollediger beeld zou krijgen van vergelijkbare kunstwerken vanuit diverse disciplines. Ook vanuit verschillende tijdperken gezien zou dan een beeld kunnen ontstaan over de invloed van diverse kunstwerken door de tijd heen op nieuwe kunstenaars. Zoals het in het vernieuwde programma staat: de kandidaat kan inhoud, vorm en betekenis van uitingen in tenminste drie kunst disciplines vanuit één of meerdere dimensies beschouwen. Schuffelers: ‘CKV is meer dan alleen een kunstvak. Kunst kent allerlei aspecten, allerlei invalshoeken. Een leerling moet daarmee kennismaken. Wat gaat er om in de maatschappij? Kunst is dan het beste middel om de structuren te leren begrijpen.’ ❖

| interview | met Gudrun Beckmann, lid van de vernieuwingscommissie CKV

HET BELANG VAN KUNST ALS FUNCTIE

AUTEUR: JUDITH BOESSEN // VO

In het voorjaar van 2014 stelde Sander Dekker, staatssecretaris van het ministerie van OCW, de Vernieuwingscommissie CKV in werking. Het doel was een grondige herziening van het HAVO- en VWO-examenprogramma CKV. **Gudrun Beckmann**, studieleider van de Master Kunsteducatie van de Hanzehogeschool Groningen, was lid van deze commissie.

was daar niet te doen, maar drie keer per jaar deed een theatergezelschap ons dorp aan. Zo kwam ik in contact met de stukken van Ibsen en Shakespeare. Die toneelstukken vormden voor mij een leidraad. Het gaf me voorbeelden hoe je als jong mens kunt leven en handelen. Voor mij was dit een krachtige impuls om later zelf een studie als theaterdocent en dramaturg te volgen. Zonder die kennismaking met theater was mijn leven toen - en nu - een stuk schraler geweest.'

De vernieuwingscommissie benoemt kunst uitdrukkelijk als een maatschappelijke functie, niet als een waarde. Wat is het verschil?

'Veel mensen vinden kunst van toegevoegde waarde in hun leven, en dat is prachtig natuurlijk. In die zin beperkt zich die waardering tot persoonlijke en subjectieve ervaringen. Met andere woorden: of iemand waarde aan kunst hecht, is louter een particuliere keuze. Wij zien dat anders. Door kunst als functie te benoemen, benadrukken we een bepaalde urgentie. Een functie impliceert een noodzaak die is aangetoond vanuit onderzoek en theorievorming. We beroepen ons dan ook op tal van studies die aantonen dat we kunst hard nodig hebben om te reflecteren op onszelf en de wereld om ons heen. Hiermee maken we ook een statement over de vrijblijvende wijze waarop er soms wordt omgesprongen met de kunstvakken. Kunst en cultuuronderwijs is niet bedoeld voor de enkeling met artistiek talent, kunst en cultuur horen thuis in de basis van onderwijs. Jongeren hebben dit simpelweg nodig om zich volwaardig te kunnen ontwikkelen.'

Ik denk dat veel docenten het met je eens zijn. Hoe waren zij vertegenwoordigd in de commissie?

'De groep bestond uit wetenschappers, opleiders en docenten. Met z'n allen waren we het erover eens om de focus vanuit het kunstwerk naar 'hoe kunst werkt' te leggen. Dat is ook in lijn met actuele opvattingen en theorievorming rond kunst en cultuur. De docenten brachten een rijkdom aan praktijkervaring de commissie in. Zij weten als geen ander wat werkt en wat beter kan. Voor een goed advies heb je beide nodig: theoretische invalshoeken en argumentatie en de praktische knowhow van de mensen op de werkvloer. Juist door die verschillende perspectieven ontstaat er een verdiepende dialoog en kom je tot iets goeds. Want voor

Gudrun, waarom was CKV toe aan een grondige vernieuwing?

'De directe aanleiding hiervoor was op 5 juli 2013 het wetsvoorstel van staatssecretaris Dekker aan de Tweede Kamer waarin deze aangaf dat het vak CKV moest worden herzien. Daarvoor, in 2012, pleitte minister Van Bijsterveldt ervoor om het verplichte schoolexamen vak CKV te vervangen door een algemene verplichte vormingsopdracht. Dit ging uiteindelijk niet door, maar vanuit het ministerie werd wel de eis gesteld dat het CKV-examenprogramma herzien diende te worden. Men wilde het vak een broodnodige kwaliteitsimpuls geven en moderniseren. Om scholen meer ruimte te geven werd de verplichting tot actieve deelname aan zes of acht culturele activiteiten geschrapt.'

Wat vond je van die kritiek?

'Veel leerlingen zagen het nut niet in van CKV en gaven dit ook te kennen, onder andere in enquêtes. Wat schiet je nou echt op met al de verslagen van de verplichte bezoeken aan culturele instellingen? Eén van onze belangrijkste uitgangspunten was dan ook om het vak voor leerlingen betekenisvoller te maken. Daarnaast speelt in het voortgezet onderwijs ook een ander probleem: de kunstvakken hebben een statusprobleem. Op veel scholen wordt CKV toch als een bijvak 'achter de streep' beschouwd. Dat wil zeggen dat de schoolleiding en de leerlingen het vak niet serieus nemen.'

Waarom ben jij ervan overtuigd dat CKV moet blijven bestaan als verplicht onderdeel van de examens HAVO en VWO?

'Die overtuiging stamt uit mijn jeugd. Ik ben opgegroeid op het platteland van Noord-Duitsland. Veel

**"BELANGRIJK
UITGANGSPUNT
WAS OM HET
VAK VOOR
LEERLINGEN
BETEKENIS-
VOLLER TE
MAKEN"**

Foto: Ursula van de Bunte

iedereen was helder dat CKV niet alleen toe was aan vernieuwing, maar dat een kwaliteitsverbetering ook nodig was.'

In het advies van de commissie wordt uitdrukkelijk gesteld dat onderzoeksactiviteiten van leerlingen voorop staan in CKV. Dat vraagt wel wat van docenten.

'Ja, dat klopt. Vooral de oudere docenten worden geconfronteerd met het feit dat onderzoeksvaardigheden geen deel uitmaakten van hun eigen opleiding. Gelukkig is dit in de huidige bachelors wel zo. Daar wordt veel aandacht besteed aan zowel artistiek als theoretisch onderzoek. Bovendien is het zo dat docenten in de bovenbouw op termijn verplicht worden om een mastergraad te halen. Ook hiervoor is de lerarenbeurs bedoeld

en het hoort eenvoudigweg bij je professionaliteit om het vak goed bij te houden en je van tijd tot tijd te laten bijscholen. Diverse hogescholen organiseren dan ook studiedagen over het nieuwe CKV-programma, bedoeld voor docenten die zich willen verdiepen en bekwalen in het vormgeven van het nieuwe programma. Ik zie bij het stimuleren van interesse voor onderzoek ook een taak voor schoolbesturen weggelegd: zij hebben de verantwoordelijkheid om teams samen te stellen waarin onderzoeksvaardigheden als docentcompetentie voldoende wordt afgedekt. Dat kan ook heel goed door samen te werken met docenten uit andere vakgroepen. Want er is binnen scholen vaak genoeg kennis aanwezig, maar die wordt niet altijd goed gedeeld.' ❖

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

> Het advies examenprogramma CKV HAVO/VWO is te downloaden via <http://downloads.slo.nl/repository/advies-examenprogramma-ckv-havo-en-vwo.pdf>.

VERDUIDELIJKING EXAMENPROGRAMMA KUNSTVAKKEN 1 OP VMBO

AUTEUR: VIOLA VAN LANSCHOT HUBRECHT // VO

Culturele activiteiten maken al bijna vijftien jaar deel uit van het curriculum voor alle leerlingen in de bovenbouw van het VMBO. Hieraan ging een politieke discussie vooraf. Net als HAVO- en VWO-leerlingen moesten ook alle VMBO-leerlingen in de gelegenheid gesteld worden kennis te kunnen maken met kunst en cultuur.

Met de invoering van een 'kunstvak met een CKV-achtig karakter' werd deelname aan kunstzinnige en culturele activiteiten geborgd. De nadruk voor deze doelgroep diende volgens de Onderwijsraad in het jaar 2000 meer te liggen op de deelname aan activiteiten die een actieve bijdrage van leerlingen vragen, dan op het beschouwende karakter. De praktische component van één van de kunstvakken zou daar deel van uit maken. Dit werd via de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO) geborgd. Hoewel bij aanvang van het nieuwe examenprogramma voor Kunstvakken 1 (inclusief CKV) - in schooljaar 2003-2004 - nog sprake was van een minimum verplicht aantal lessen, mogen scholen tegenwoordig zelf de omvang van de vakken bepalen. Voor het VMBO is immers geen adviesrentabel meer van kracht. De ruimte die daarmee aan scholen wordt gegeven, nemen ze ook gezien de diverse uitvoeringspraktijken bij kunstvakken 1.

VRAGEN OVER KUNSTVAKKEN 1

De afgelopen jaren hebben de vakverenigingen, SLO en OCW veel vragen ontvangen van kunstvakdocenten uit het VMBO. De vragen gingen veelal over het 'wat', de interpretatie van het examenprogramma, maar er werden ook vragen gesteld over het 'hoe'. In de laatste categorie zitten vragen over het aantal uren en de uitvoering. Gelet op het voorgaande konden de vragen over de omvang en de uitvoering eenvoudig worden beantwoord. Scholen hebben veel ruimte. De vragen over het 'wat' bleken lastiger te beantwoorden. Na onderzoek werd geconstateerd dat het huidige examenprogramma Kunstvakken 1 onvoldoende in overeenstemming lijkt te zijn met wat de wet vereist. Tijd voor verduidelijking dus.

EXAMENPROGRAMMA KUNSTVAKKEN 1

Volgens het huidige examenprogramma Kunstvakken 1 moeten leerlingen deelnemen aan ten minste vier culturele activiteiten. In de schoolpraktijk worden deze activiteiten vaak aangeduid als CKV (culturele en kunstzinnige vorming). De WVO kent dit begrip voor het VMBO echter niet. Daarentegen wordt in de wet wel aangegeven dat scholen de praktijk van 'ten minste één van de kunstdisciplines (beeldende vorming, muziek, dans of drama)' moeten aanbieden in het gemeenschappelijk deel van de bovenbouw

Foto: Jan-Kees Steenman

van alle leerwegen in het VMBO. Dit wordt in het huidige examenprogramma Kunstvakken 1 onvoldoende duidelijk.

HET ONDERWIJSPROGRAMMA

De indruk bestaat dat de meeste scholen, conform het voorgaande, een kunstvak naar keuze aanbieden of de samenhang zichtbaar maken tussen de culturele activiteiten en de praktijk van één, meerdere of een combinatie van kunstvakken. Veel scholen besteden aandacht aan zowel culturele als kunstzinnige activiteiten, en zorgen ervoor dat leerlingen op cultureel vlak iets meemaken en op kunstzinnig gebied iets maken (produceren en presenteren). Maar er zijn ook scholen die de ruimte creatief benutten en de culturele activiteiten onderbrengen bij bijvoorbeeld andere vakken. Dit leidt tot vragen van kunstvakdocenten aan vakverenigingen, OCW en SLO in de trant van: mag mijn school mijn kunstvak van het rooster halen en de vier culturele activiteiten onderbrengen bij andere vakken? Of: mogen andere docenten dan kunstvakdocenten dit vak geven? In principe dient elke les bevoegd gegeven te worden.

VERDUIDELIJING VAN KUNSTVAKKEN 1

OCW heeft daarom SLO de opdracht gegeven een werkgroep te formeren die een voorstel maakt voor de verduidelijking van het examenprogramma Kunstvakken 1, waarin de verbinding tussen het verplichte kunstvak en het examenprogramma Kunstvakken 1 wordt verduidelijkt. Sinds januari is de werkgroep actief en bestaat uit experts die betrokken zijn geweest bij de ontwikkeling van het examenprogramma Kunstvakken 1 (inclusief CKV), vertegenwoordigers van de vakverenigingen, VMBO-docenten (kunstvakken) en OCW. De werkgroep heeft als taak de eindtermen zodanig te formuleren dat duidelijker naar voren komt dat leerlingen niet alleen culturele activiteiten kunnen meemaken en ervaren, maar ook eigen werk kunnen produceren en presenteren. Het resultaat van de werkgroep zal een voorstel zijn dat recht doet aan de wet- en regelgeving en past bij de huidige praktijk van scholen. Er is geen sprake van een verzwaaring of een vernieuwing van het examenprogramma. Scholen zijn uiteindelijk zelf verantwoordelijk voor de vertaling van de wet en het examenprogramma naar de onderwijspraktijk. De bepaling van de omvang en de uitvoering van het verplichte kunstvak naar keuze is daarbij aan de scholen.

Na akkoord van de staatssecretaris, beoogd in dit voorjaar, kunnen scholen komend schooljaar gaan werken met het verduidelijkte examenprogramma. SLO zal dan bij die versie van het examenprogramma de handreiking voor het schoolexamen actualiseren en digitaliseren. Het veld wordt daar uiteraard weer bij betrokken. ❖

Viola van Lanschot Hubrecht werkt voor de onderbouw van het VO en het VMBO bij SLO, Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling. Eén van haar taken is het ontwerpen en valideren van leerplankaders (kerndoelen, eindtermen, examenprogramma's), voor onder andere kunstvakken en beroepsgerichte programma's.

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- > Via Kunstzone, de websites van de vakverenigingen en het vakportaal Kunst en Cultuur (www.kunstcultuur.slo.nl) kunt u de komende maanden de voortgang blijven volgen.

'To be a teacher is my greatest work of art.'

naar citaat van Joseph Beuys

MIST

Mist, veel mist, blokkeerde het uitzicht tijdens The New School Collective On Tour. Met een groep docenten, educatoren, kunstenaars, een pedagoog en een bedrijfskundige reisde ik langs scholen in België, Luxemburg, Zwitserland, Italië en Duitsland. Elke dag 'maakten we ergens school', zoals in een Vlinderwijsschool, een private nonnenschool, een Waldkindergarten, maar ook scholen in films of wijzelf.

De mist reisde met ons mee en omhulde ons die week. Elke ochtend mist als we buiten een rondje maakten, mist in de middag tijdens een bergwandeling en mist in de avond terwijl wij onze tenten opzetten op een berg. De mist gleed af en toe weg en ging haar eigen weg.

Het tegenovergestelde kan ook: de mist vastzetten. De mist van de opening van de *GAT FOG Party* (2004) kon geen kant op. In de tentoonstellingsruimte Casco hing een kunstmatige gecreëerde wolk van gin en tonic, mist die gevangen werd in een white cube. Als bezoeker ademde je alcohol in. Het rook naar haarlak.

Martí Guixé wilde met dit project *ademhalen* en *consumeren* laten samenvallen. In zijn opinie is consumeren onze eerste natuur geworden. De white cube die gevuld wordt met vreemde lucht, metaforischer kan het bijna niet. Hoe een expositie volledig gevuld is met consumeren, hoe je niks anders kunt doen dan consumeren.

Bij de mist tijdens The New School Collective On Tour vielen *ademhalen* en *school* samen. De mist dwong ons naar onszelf te luisteren. Het dempte onze gesprekken. Met het uitademen werd de mist erger. De hele week zetten wij onze tanden in ongreepbare materie, zoals het fenomeen school.

De mist ontstond zo tussen ons. Tegelijk waren wij zelf die school. Een rijdende school zonder een gebouw of schooltijden die de mist vastzette. Bovenop de berg blokkeerde de mist ons uitzicht. Het was de metafoer voor onze gezamenlijke concentratie. Soms zagen we een tipje van de sluier van het land waar we waren. We werden geïsoleerd van de wereld en tegelijk reisden we er met hoge snelheid doorheen.

De school van mist omhulde ons, vergezeldde ons, isoleerde ons, nuanceerde en vulde onze gesprekken en was constant aanwezig. Zonder gin, maar dronken door gebrek aan oriëntatievermogen. We ademden school in en uit.

Over The New School Collective On Tour is een documentaire gemaakt. Nieuwsgierig? Check www.thenewschoolcollective.com.

Meer info over Martí Guixé's *GAT FOG Party* (2004): www.casco-projects.org/four-easy-pieces-no-1-gat-fog-party.

Mirjam van Tilburg is projectleider innovatie VO bij het Kenniscentrum Cultuureducatie Rotterdam.

Mirjam

START VAN VERNIEUWD CKV ALS GIDS VOOR ONDERWIJS2032

AUTEUR: RONALD KOX // VO

Culturele activiteiten maken al bijna vijftien jaar deel uit van het curriculum voor alle leerlingen in de bovenbouw van het VMBO. Hieraan ging een politieke discussie vooraf. Net als HAVO- en VWO-leerlingen moesten ook alle VMBO-leerlingen in de gelegenheid gesteld worden kennis te kunnen maken met kunst en cultuur.

ONDERWIJSVERNIEUWING VIA ONDERWIJS2032

Voor haar Eindadvies Ons Onderwijs2032 (januari 2016) heeft de commissie Schnabel gebruik gemaakt van de reacties via social media en via rapporten, onderzoeken en documenten vanuit onderwijs, bedrijfsleven en maatschappelijke instellingen zoals het LKCA (Visie op Cultuuronderwijs in het Funderend Onderwijs, september 2015), en onderwijsontwikkelingen in het buitenland. Het resultaat was een rapport over het wat van het onderwijs, niet over het hoe. Hoe het onderwijs gegeven wordt, in vakken of projecten, in groepen of klassen, is immers de verantwoordelijkheid van de school en de docent.

Inmiddels is duidelijk dat het advies op bepaalde essentiële punten losgelaten wordt. Waar het advies uitging van kennisdomeinen om het onderwijs te verzorgen - zoals het domein Taal & Cultuur - blijkt uit de brief van de staatssecretaris van 22 december 2016 dat er vastgehouden wordt aan een indeling in vakken. In grote lijnen zijn alle partijen het er wel over eens dat er doorgedaan moet worden met de curriculumvernieuwing en dat er behoefte is aan meer samenhang in het onderwijs. Meer samenhang kan het onderwijs betekenisvoller maken en zorgen voor een minder overladen programma. In het voorziene vervolgtraject komt de rol van de school en de docent meer centraal te staan, en gaan kennis en ontwikkelingen vanuit de scholen de landelijke discussie en ontwikkeling meer voeden.

UITGANGSPUNTEN ONDERWIJS2032

De behoefte aan vernieuwing in het onderwijs speelt al langer. Deels vanwege maatschappelijke ontwikkelingen waardoor er behoefte bestaat aan andere vaardigheden (21e-eeuwse vaardigheden) en deels vanwege ontwikkelingen in het onderwijs zelf, waarbij school en docent onder een steeds groter wordende druk zijn komen te staan om problemen in de maatschappij op te vangen en op te lossen. Het Eindadvies Ons Onderwijs2032 probeert daar een antwoord op te geven door een aantal uitgangspunten te formuleren.

Volgens de adviescommissie moet het onderwijs voor de leerling betekenisvol en op maat zijn, met een betere balans tussen de drie doelen van het onderwijs: kennisontwikkeling, persoonsvorming en maatschappelijke toerusting. Creativiteit en nieuwsgierigheid moeten worden ingezet om kennis en vaardigheden te ontwikkelen en de persoonlijkheid van de leerling te vormen. In deze uitgangspunten zijn veel van de 21e-eeuwse vaardigheden terug te vinden met een belangrijke plaats voor persoonlijke ontwikkeling. *Bildung* is weer belangrij-

ker geworden in de opvattingen over onderwijs. Leerlingen moeten vaardig, waardig en aardig worden.

Deze uitgangspunten worden over het algemeen breed onderschreven, evenals het streven naar meer samenhang tussen de verschillende vakken en onderwerpen. Leerlingen willen graag begrijpen waarom zij bepaalde kennis en vaardigheden op moeten doen en wat de samenhang is, ook met wat zij in hun leven buiten school tegenkomen. Er is een breed draagvlak voor een integrale herijking van kerndoelen en eindtermen, zo blijkt uit de verdiepingsfase die is ingezet na het advies van de commissie Ons Onderwijs2032. Ook zijn de elementen van het advies haalbaar, mits het advies inhoudelijk verder wordt uitgediept, de nodige randvoorwaarden op orde zijn, en de scholen de ruimte krijgen om zelf te kiezen hoe zij hier vorm aan geven.

Over kunst en cultuur geeft het advies van de commissie Ons Onderwijs2032 aan dat leerlingen in hun creatieve ontwikkeling uitdrukking moeten leren geven aan hun gevoelens, creativiteit en opvattingen, om zo hun creatieve vermogens te ontwik-

“DE UITGANGSPUNTEN VOOR HET VERNIEUWDE CKV TONEN VEEL OVEREENKOMSTEN MET DE UITGANGSPUNTEN VAN ONDERWIJS2032”

kelen, hun zelfvertrouwen en zelfbeeld te versterken en zich met anderen te verbinden. Ze moeten inzicht krijgen in hun eigen cultuur en hoe die tot uitdrukking komt in taal en kunst. Verder moeten zij kennismaken met kunstzinnige elementen en hierop leren reflecteren en er vanuit hun eigen verbeelding aan bijdragen.

DOELSTELLINGEN VERNIEUWD CKV

Wanneer we kijken naar de uitgangspunten voor het vernieuwde CKV, dan zien we veel overeenkomsten met de uitgangspunten van Onder-

wijs2032. De reflectie op de eigen culturele ontwikkeling van de individuele leerling in zijn leerproces staat centraal, met als doel kunst actief mee te maken. In de verkenningsfase maakt de leerling zijn 'kunstaubio-grafie' door eerdere ervaringen met kunst te documenteren. Daarmee reflecteert de leerling op wat hij al ervaren en gedaan heeft en zet hij zijn ontwikkeling op het gebied van kunstdisciplines in een bredere context.

Vervolgens wordt de leerling aangemoedigd om zijn ervaringen te verbreden door zich

buiten de eigen vertrouwde kunst- en cultuurwereld te be-geven en zijn ervaringen vanuit verschillende dimensies te beschouwen. De leerling wordt daarmee gevraagd op een actieve manier zijn persoonlijke ervaringen en interesses, binnen en buiten de school, te verbinden met het CKV-onderwijs. In de verdiepingsfase onderzoekt de leerling actief een artistiek creatief proces door hier zowel beschouwend als praktisch mee aan de slag te gaan, waardoor hij vanuit school opnieuw de verbinding maakt met de maatschappij, met de wereld buiten de school. In de reflectie hierop aan het eind komt het geheel dan weer op een betekenisvolle wijze bijeen.

KUNSTVAKDOCENTEN WIJZEN DE WEG?

Het vernieuwde CKV biedt op deze manier leerlingen de kans om tot betekenisvolle ervaringen en kennis te komen, vanuit de vrijheid om kunstvakken te verbinden met andere kennisdomeinen en zijn persoonlijke kennis en omgeving. De kunsten lenen zich bij uitstek voor een dergelijke aanpak: de eigenheid en signatuur van de maker staan immers centraal in het kunstvakonderwijs en in de kunsten. En door de multidisciplinaire insteek biedt CKV ook nog eens de ruimte om dit vanuit verschillende kennisgebieden te doen. De CKV-docent vervult daarbij een cruciale rol: al die verschillende ervaringen bij iedere afzonderlijke leerling moeten maximaal tot betekenis gebracht worden. De ervaringen die de kunstvakdocenten opdoen met het vernieuwde CKV kunnen daarmee wel eens richtinggevend worden voor de toekomst van het hele onderwijs. ❖

Ronald Kox is afdelingshoofd cultuureducatie bij LKCA.

Foto: Martijn van den Dobbelsteen

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

> www.lkca.nl/publicaties/informatiebank/opbrengsten-uit-de-verdiepingsfase

| interview | met docenten Judit Hódos en Evelien van Slooten

KUNST OMDAT HET MOET, ÓÓK IN HET VMBO

AUTEUR: PAUL ROOYACKERS // VO

Zowel Judit Hódos (kunstcoördinator, docent Kunst algemeen en CKV op het Vathorst College in Amersfoort) als Evelien van Slooten (kunstvakdocent aan het Haarlem College in Haarlem) willen hun leerlingen niet alleen laten kijken naar kunst, maar ook hen erbij betrekken, hen eraan mee laten doen. Een gesprek over hoe dat zit met CKV in het VMBO.

Hódos volgt de ontwikkelingen rond CKV in het VMBO goed. Ze merkt dat scholen vragen hebben over wat in de wet is opgenomen en welke onderdelen verplicht zijn.

Het schoolexamen blijkt regelmatig op eigen wijze geïnterpreteerd te worden: 'Er zijn scholen die leerlingen culturele activiteiten laat ondernemen zonder dat er sprake is van een kunstdossier, of waar CKV niet op het rooster staat. Dan zijn het dus eigenlijk activiteiten die leerlingen in eigen tijd doen, en geen 'schoolse' activiteiten.' Het is ook niet altijd duidelijk door wie en hoe het vak gegeven wordt, en vaak lijkt het erop dat het vak in het VMBO een sluitpost is. Volgens Hódos zijn er ook VMBO-scholen waar men in enkele dagen CKV 'er doorheen jaagt'.

Van Slooten weet uit ervaring dat een VMBO-leerling vanuit een praktisch oogpunt leert: kan ik het gebruiken? Waarvoor? Doe ik er later nog wat mee? Vaak leert de leerling voor de docent, meent zij. 'Wanneer de relatie tussen een docent en leerling verstoord is, kan dat gevolgen hebben voor de toetsen. Zonder relatie geen prestatie.'

LIEVER PRAKTISCH

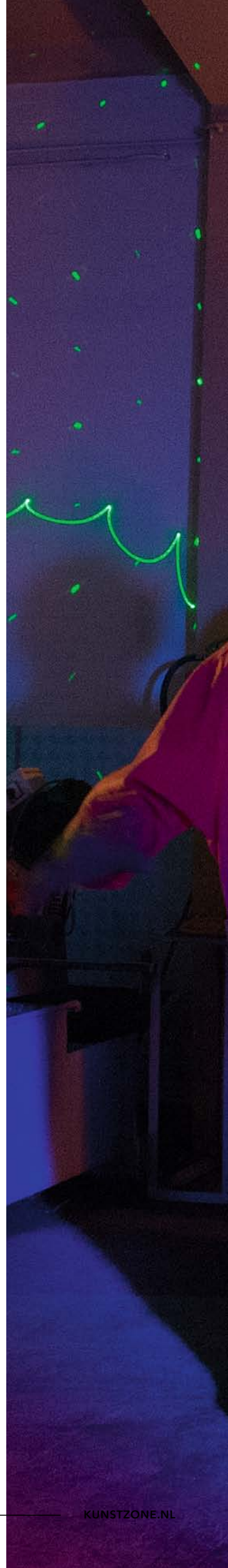
Dat er geen veranderingen zijn in het CKV-VMBO-examenprogramma zien ze niet als het grootste

probleem. Maar de huidige eindtermen vinden ze tamelijk algemeen. Ze kunnen in feite voor ieder vak gelden. Van Slooten: 'Aan de andere kant is het ook de taak van de vakgroep kunst om kritisch naar de invulling van hun programma te kijken. Wat bij ons vooral speelde, was de moeilijkheid om te differentiëren. En vooral dat het theoretisch was, terwijl zowel docent als leerling het vak liever praktisch wilden ervaren.'

Op het Haarlem College is het kunstvak een gewaardeerd vak: er is een theater, er zijn goed geoutilleerde lokalen en geïnspireerde docenten. Het Vathorst College is een paradijs voor wie van kunst houdt. Zowel op VMBO als op HAVO/VWO worden in de onderbouw vier kunstvakken aangeboden. In het VMBO sluit de leerling in februari van het vierde jaar CKV af met een schoolexamen. Na zo'n 20 weken met anderhalf uur les. Hódos: 'Pas dan zien we dat een leerling begrijpt wat kunst wil zeggen en tweewebbrengt.' Van Slooten denkt dat de VMBO-leerling gebaat is bij het doen en ervaren. 'Zorg er dus voor dat CKV een ervaring wordt.' Minimale verslaglegging, veel doen. Een concrete aanpak, niet te ingewikkelde termen: 'Wat zie je, wat voel je, wat denk je, wat vind je? Wist je dat? Dan weet je het nu wel.' Daar voegt ze aan toe: 'En hou het verplicht! Wij doen dat bij de overgang naar leerjaar vier. Maak het vak belangrijk, essentieel voor de ontwikkeling van de leerling.'

ESSENTIËLE ERVARING

Op het Vathorst College willen kunstvakdocenten dat leerlingen de school verlaten na afloop van een goed doordacht programma, met een aantal indringende culturele ervaringen. Hódos: 'Het is belangrijk dat leerlingen van kunst gaan houden. Smaak ontwikkelen is essentieel.' Ze waardeert het persoonlijke gesprek met de leerlingen als ze het vak afsluiten. 'Ik hoor eigen verhalen over hoe ze kunst ervaren.' Die ervaring is sterker als ze CKV in het vierde jaar afsluiten, vindt ze. 'Je hoort hier niet vaak dat een leerling zegt niets met kunst te hebben. We streven ernaar dat onze VMBO-leerlingen aan het eind zeggen: ik ben gek op kunst.' ❖

KUNSTVAKKEN 1 (CKV)

Voor alle leerlingen in de bovenbouw van het VMBO is CKV verplicht. Leerlingen ondernemen culturele activiteiten en doen culturele ervaringen op. Het vak wordt afgesloten met een schoolexamen dat 'naar behoren' moet worden afgerond. De school kan zelf beslissen of CKV in leerjaar drie of leerjaar vier wordt afgesloten, of verspreid over die jaren.

Eindterm culturele activiteiten

De kandidaat heeft actief deelgenomen aan tenminste vier culturele activiteiten en kan een eigen keuze maken uit het culturele aanbod. De culturele activiteiten zijn daarbij gespreid over verschillende kunstdisciplines.

Eindterm reflectie en kunstdossier

De kandidaat kan met betrekking tot de culturele activiteiten:

- > een kunstdossier samenstellen waarbij hij verslag doet van het voorbereiden en ondernemen van culturele activiteiten;
- > aan de hand daarvan reflecteren op zijn ervaringen, interpretaties en waarderingen.

Foto: Ursula van de Bunte

HET GOEDE BEHOUDEN

HOE GAAN CULTURELE INSTELLINGEN OM MET HET VERANDERENDE CKV?

AUTEUR: MELISSA DE VREEDE // VO

In het volgende schooljaar hoeven VWO-leerlingen niet meer verplicht acht keer een museum, bioscoop, concert of voorstelling te bezoeken. Voor HAVO-leerlingen vervalt de dwang om dat zes keer te doen. Om het vernieuwde CKV-examen met een voldoende cijfer af te sluiten moet de leerling echter wel in staat zijn 'inhoud, vorm en betekenis van uitingen in tenminste 3 (HAVO) of 4 (VWO) kunstdisciplines vanuit een of meerdere dimensies te beschouwen'. Wat betekent dit voor de culturele instellingen en hoe gaan zij hierop inspelen? Een eerste indruk.

INTERACTIE IS STANDAARD

De grote spelers in het culturele veld zijn zich er al langer van bewust, maar geleidelijk aan begint het ook tot de kleinere instellingen door te dringen: er gaat vanaf augustus echt iets veranderen. Wat dit voor hun bestaande CKV-aanbod zou kunnen betekenen, is vaak nog een grote vraag. Over het algemeen leeft de mening dat er in wezen niet veel hoeft te worden aangepast. De meeste culturele ontmoetingen zullen - zo is de gedachte - plaatsvinden in het kader van domein A, ofwel het verkennen. En daar zijn de meeste educatieve programma's ook nu al op toegespitst. De begeleiders die vanuit de culturele instellingen

Foto: Bibi Veth

de schoolgroepen ontvangen zijn inmiddels al jarenlang gewend interactief te werken en in te spelen op iedere individuele leerling, zo wordt mij van diverse kanten verzekerd. Het groepsgesprek begint standaard met het inventariseren van de culturele bagage die iedere leerling meeneemt. Welke ervaringen met kunst en cultuur heb je? En wat vond je daarvan? Eerst is het meestal vrij stil, maar als de discussie eenmaal op gang komt, blijkt iedereen natuurlijk al van alles te hebben meege- maakt, ook al zijn de leerlingen doorgaans voor het eerst in de kunstinstelling die hen ontvangt. Zo wordt een start gemaakt met de kunstautobiografie. Het kan natuurlijk zijn dat in de toekomst de bewustwording van de eigen kunstervaringen grotendeels op school plaatsvindt. In dat geval vindt het bezoek aan de culturele instelling plaats in het kader van domein B, de verbreding van de eerder opgedane ervaringen. Geen groot probleem, denken de educatiemedewerkers. Waarschijnlijk kan met een aantal kleine aanpassingen al een wereld worden gewonnen. En daarover zijn de educatiemedewerkers op dit moment aan het nadenken, zo blijkt.

IN GESPREK

René van Blerk is senior educator bij het Van Gogh Museum en licht toe: 'Wij hebben bij de meeste onderwijsgroepen die we in ons museum ontvangen sowieso maar twaalf leerlingen per rondleidgroep, zodat elke leerling mee kan doen in het gesprek. We starten altijd met de beginsituatie: welke ontmoetingen met kunst waren er tot nu toe? Veel leerlingen denken: we zijn in een museum, dus móet ik alles mooi vinden. Wij maken duidelijk dat dat beslist niet hoeft, maar dat je je mening wél moet kunnen beargumenteren. Niet meteen oordelen, eerst kijken en daarna mag je er pas een label op plakken. Interactie, met elkaar in gesprek gaan, dat vinden we van groot belang, zeker in deze tijd. Je kunt elkaar ook aardig vinden zonder het altijd met elkaar eens te zijn.' Van Blerk juicht de nieuwe ontwikkelingen in onderwijsland van harte toe. De vernieuwingen bij CKV zijn in zijn optiek een stapje richting de ideeën rondom Onderwijs2032, waarbij vakgebieden samensmelten: 'Verschillende vakken kunnen goed met elkaar worden gecombineerd of geïntegreerd. En daar kan iedere culturele instelling, zowel de grote als de kleine, een bijdrage aan leveren.'

VERBREDEN EN VERDIEPEN

Binnen domein B (verbreden) moeten leerlingen zich met een kunstdiscipline bezighouden die voor hen wat minder voor de hand ligt. Voor culturele instellingen is het de vraag hoe CKV-docenten dat gaan realiseren, want dan lijkt klassikaal bezoek eigenlijk geen optie. Hoe willen zij dat begeleiden? En ook: in hoeverre zijn docenten zelf bereid uit hun eigen comfortzone te treden? Enig houvast voor het vormgeven van de inhoud van dit domein bieden de elf dimensies die worden benoemd. Die zijn zo breed dat je er altijd mee uit de voeten kunt, vinden de vertegenwoordigers uit de culturele sector. Nationale Opera & Ballet heeft afgelopen jaar alvast een voorschot genomen door in de aanbodbrochure voor het voortgezet onderwijs 2016-2017 bij alle workshops de dimensies te benoemen die hieraan gekop-

"INSTELLINGEN VRAGEN ZICH AF: IN HOEVERRE ZIJN DOCENTEN ZELF BEREID UIT HUN EIGEN COMFORTZONE TE TREDEN?"

peld kunnen worden. Het is de bedoeling om in de brochure voor komend schooljaar nog wat meer aandacht te besteden aan het vernieuwde CKV. Lin van Ellinckhuijsen en Jappe Groenendijk, beiden verantwoordelijk voor educatie, maken duidelijk dat je bij opera en ballet natuurlijk per definitie te maken hebt met de dimensies Mono- & Multidisciplinair en Individueel & Coöperatief. En meestal ook met Schoonheid & Lelikhheid, Amusement & Engagement en Traditie & Innovatie. Zij willen in het najaar studiedagen organiseren voor docenten om samen verder te denken over de wijze waarop je met de dimensies aan de slag kunt.

Ook over de invulling van domein C (verdiepen) laten zij hun gedachten gaan: 'Het is lastig om in te schatten wat dit voor ons zal betekenen. Het wordt een flinke klus voor de docenten want het begeleiden van onderzoek kost veel tijd. Wat onze bijdrage betreft: een interview met Igone de Jongh zit er voor de leerlingen helaas niet in, maar we zijn bezig ons omvangrijke archief digitaal toegankelijk te maken. Daar zien we mogelijkheden. En misschien moeten we bijvoorbeeld een wekelijks spreekuur houden. Wij zijn in ieder geval van harte bereid ons steentje bij te dragen.'

KANSEN GRIJPEN

Ook bij het Rijksmuseum kunnen de eindexamenleerlingen in de toekomst terecht met hun onderzoekopdracht. 'Leerlingen zijn hartstikke welkom! Als ze een vraag hebben, krijgen ze antwoord! Bovendien kunnen ze zich via Rijksstudio verder online verdiepen in de collectie', zegt Valentijn Rambonnet, medewerker VO. Omdat ook het Rijksmuseum verwacht dat het zelfstandige bezoek van HAVO- en VWO-leerlingen zal toenemen zijn zij bezig om een virtuele tour te ontwikkelen samen met populaire YouTubers. Het idee is dat leerlingen hun favoriete vlogger kiezen en met hem of haar de collectie ontdekken in het museum. Ze worden uitgedaagd door 'challenges' om zelf vlogs te maken die ze naar de docent sturen. Rambonnet vertelt op dit moment nog volop in de ontwerpfase te zitten: 'De beeldtaal van die YouTubers sluit naadloos aan bij de belevingswereld van de leerlingen. Wij kijken hoe we die beeldtaal kunnen koppelen aan die fantastische collectie van ons.'

Alle educatiemedewerkers die ik spreek zijn enthousiast over de verdiepingsslag die wordt nagestreefd, al betreuren zij het zeer dat het aantal culturele ontmoetingen hoogstwaarschijnlijk zal halveren. Het vernieuwde CKV biedt grote vrijheid, vinden zij, dus tal van mogelijkheden. Leerlingen, docenten én educatiemedewerkers: grijp die kans, lijkt het devies van vertegenwoordigers uit het culturele veld. ❖

Melissa de Vreede is senior cultuureducatie bij het LKCA.

CULTUURDAG VO

Op 16 november 2017 organiseert het LKCA de *Cultuurdag VO* in De Rijtuigenloods in Amersfoort met veel aandacht voor de CKV-vernieuwingen.

DIMENSIES TOEPASSEN OP DANSBESCHOUWING

AUTEUR: ANNEKE JANSSEN // VO

Wat kunnen de dimensies die voor het domein *verbreden* in het vernieuwde CKV-programma zijn geformuleerd, betekenen voor het beschouwen van dans? In de voorbeelden in dit artikel is een combinatie van denken en doen terug te vinden.

Het domein *verbreden* met zijn dimensies nodigt leerlingen uit om met een *growth mindset* naar voor hen onbekende kunstvormen te kijken. Tijdens diverse workshops over dit onderwerp, zoals die tijdens de Dag van Taal, Kunsten & Cultuur van de Rijksuniversiteit Groningen, bleken de meningen over het toepassen van de dimensies verdeeld. 'Hoe kunnen de dimensies voor de leerlingen gaan werken?', vroeg men zich af. Sommige docenten zien ze als houvast voor de leerlingen bij het analyseren en inzicht ontwikkelen, anderen denken bezorgd dat analyseren misschien de kunstbeleving aantast in plaats van die te verrijken. Uit gesprekken met educatief medewerkers van dansgezelschappen blijkt dat leerlingen die voorbereid naar een voorstelling komen, meer betrokken zijn, omdat hun nieuwsgierigheid is aangewakkerd. Ze spreken positiever over hun ervaring. Er is herkenning, zeker als van tevoren elementen uit de betreffende voorstelling zijn behandeld.

Met welke bril kijken leerlingen naar dans? Hier speelt het domein verkennen een belangrijke rol. Daarin kunnen vragen gesteld worden als: Welke ervaring heb je met dans en welke vormen van dans ken je? Welke spreken je aan? Welke dansers of choreografen ken je en welk beeld heb je van het leven van een danser? Het kan interessant zijn om dan de dimensie Feit & Fictie aan die verkenning te verbinden. In hoeverre zijn de opvattingen van de leerlingen gebaseerd op feitelijke ervaringen en in hoeverre op eigen verbeelding of wellicht vooroordelen?

THROUGH NANA'S EYES

Een voorbeeld van een dansfragment waarin we over onze (voor)oordelen aan het denken worden gezet, is de scène op een sofa uit de voorstelling *Through Nana's Eyes* van Itzik Galili. In dit fragment speelt Galili met zijn publiek door dezelfde scène twee keer te laten dansen, maar een van de dansers is daarbij verwisseld. De choreografische aspecten (*strands*) geluid, ruimte en - grotendeels - beweging blijven gelijk. Hoe beleefde je de eerste helft van de scène, hoe de tweede? De dimensies Amusement & Engagement en Herkenning & Vervreemding zijn hier toepasbaar: Galili is een geëngageerd choreograaf, hoe heb jij dit fragment ervaren?

In hoeverre is er een scheidslijn tussen amusement en engagement? Welke bewegingen herken je uit het dagelijks leven en in hoeverre zijn deze 'vervreemd' tot dansmateriaal?

Vervolgens kan een opdracht voor de leerlingen (in tweetallen) zijn:

Ontwerp een dansfragment met als thema verleiden. Ga net als Galili uit van herkenbare acties en 'vervreemd' die met behulp van de danselementen. Kies passende muziek en de ruimte waar het fragment wordt uitgevoerd. Neem het op of presenteer het live.

Om hen op weg te helpen kunnen voorbeelden worden gegeven:

- De actie om een arm om iemand heen te slaan is herkenbaar. Vervreemdend is het wanneer je een ander deel van je lichaam om iemand heen slaat zoals een been of je romp;
- Een actie die wordt uitgevoerd in het tempo en ritme waarin die actie normaal gesproken plaatsvindt is herkenbaar. Vervreemdend is het wanneer je hem sneller of langzamer uitvoert, het ritme verandert of de actie vaker doet (herhaling);

- Wanneer je de hoeveelheid spanning/ontspanning die nodig is om de actie te maken toepast, is dat herkenbaar. Het werkt vervreemdend wanneer je de actie juist met een geheel andere spanning uitvoert, bijvoorbeeld zo slap als een vaatdoek;
- Als je een stap opzij doet wanneer iemand te dicht naast je komt staan is dat herkenbaar. Vervreemdend is het wanneer je je dan op de grond laat vallen of je rollend bij die persoon vandaan beweegt.

Is deze opdracht te groot of te complex? Perk hem dan in door geluid en ruimte voor iedereen gelijk te houden. Laat bijvoorbeeld de koppels een dansfragment rond twee tafels ontwerpen op muziek uit *Through Nana's Eyes*, waarin minimaal twee verleidings- of toenaderingsacties zijn vervreemd.

WEIZMAN & HAVER

Dimensies kunnen ook worden toegepast voorafgaand aan een voorstelling, bijvoorbeeld om iets te weten te komen over de choreograaf en zijn werk(wijze). Als voorbeeld de voorstelling *Carousel* van het Noord Nederlands Toneel, Club Guy

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- > Het fragment van Galili is te vinden op: www.youtube.com/watch?v=oUj5MTto9x_Q
- > Meer over de voorstelling *Carousel* en Club Guy & Roni: www.carrousel.nnt.nl
www.clubguyandroni.nl
- > De reportage over Ahmed Joudeh: www.youtube.com/watch?v=R5tbG_8PQdA
- > De voorstelling van Conny Janssen Danst: www.connyjanssendanst.nl/wp-content/uploads/2016/04/Conny_Janssen_over_HOME_NL.pdf

& Roni en ASKO/Schönberg. Mono-, Multi- & Interdisciplinair en Individueel & Coöperatief zijn dimensies die direct op het werk van choreografen Weizman en Haver van toepassing zijn. In hun voorstellingen voor Club Guy & Roni werken kunstenaars uit diverse disciplines samen, of in elkaars disciplines. Zo hebben dansers regelmatig tekst en hebben muzikanten een rol. Voorstellingen worden in een breed creatief team gemaakt, het bewegingsmateriaal wordt samen met de dansers/spelers/musici ontwikkeld.

Over *Carrousel* kunnen leerlingen vragen beantwoorden als:

- Wie behoren er tot de cast & creatives van deze voorstelling?
- Hoe kun je als publiek al vóór de première bij deze voorstelling betrokken zijn?
- Welke media en disciplines zetten de betreffende gezelschappen hiervoor in?
- Wat kun je zeggen over Traditie & Innovatie en Lokaal & Globaal als het gaat om deze gezelschappen en deze voorstelling?

MAATSCHAPPELIJK ENGAGEMENT

Door middel van de dimensies kan kunst in een breed sociaal-cultureel kader geplaatst worden. Naar aanleiding van de voorstelling *Home* van Conny Janssen Danst schreef Volkskrant-reconsente Annette Embrechts: 'Met deze jubileumvoorstelling maakt Conny Janssen een kalm statement als reactie op de vluchtelingenstromen.' Een andere invalshoek van 'waar ben je thuis' is te zien in de reportages die Nieuwsuur maakte over de Syrische danser Ahmad Joudeh. Laat leerlingen deze bekijken aan de hand van vragen als: Wat maakt de dansfragmenten tot engagement? Wat kun je zeggen over de danser, zijn bewegingen, het geluid en de ruimte in de Syrische dansfragmenten? Een opdracht naar aanleiding van de voorstelling en de reportages kan zijn: Bedenk welk maatschappelijk statement jij zou willen maken. Welke danser(s) wil je inzetten? Kies geluid, muziek of beweging die je statement bekrachtigen en maak foto's en/of schetsen van de ruimte waar de performance zou moeten plaatsvinden. Geef een presentatie van je concept.

Omdat de dimensies zeer divers en uiteenlopend zijn, kunnen ze leerlingen zicht bieden op de veelzijdigheid van de danswereld. Zet ze in op een wijze die voor uw leerlingen werkt, ter voorbereiding op of als nabeschuiving van een voorstelling. Met de kanttekening de leerlingen de ruimte te bieden om onbegrensd in de voorstelling op te kunnen gaan. ❖

Anneke Janssen is opleider en onderwijsontwikkelaar bij de lerarenopleidingen Theater, DBKV, ODM en Lichamelijke opvoeding van de Hanzehogeschool Groningen en de NHL Leeuwarden. Bovendien werkt zij als docent moderne dans voor mensen met dementie (een samenwerkingsproject met Club Guy & Roni en verpleeghuis 't Blauwbörgje).

Conny Janssen Danst - HOME.
Foto: Leo van Velzen

| interview | met CKV-docenten Nanette Camies en Margriet Haandrikman

DE ZOEKTOCHT VAN HET HONDSRUG COLLEGE

AUTEUR: MELISSA DE VREEDE // VO

De CKV-docenten van het Hondsrug College in Emmen zijn zich er al sinds vorig schooljaar van bewust dat het vak vernieuwd wordt. Zij pasten hun programma daar al enigszins op aan, zodat zij twee jaar lang konden experimenteren.

Nanette Camies-Salomons (docent beeldend en CKV) en **Margriet Haandrikman** (docent geschiedenis en CKV) delen hun eerste ervaringen graag.

KUNST ONTMOETEN

Alle leerlingen die op één van de drie VO-scholen in Emmen met CKV beginnen, nemen deel aan de Kunstontmoetingsdag. Zij volgen een workshop, zien een voorstelling en/of film en bekijken een tentoonstelling. Op die manier maken zij kennis met het aanbod van vier culturele instellingen in de buurt. Voor het 'oude CKV' werden vervolgens nog een aantal andere culturele activiteiten ondernomen, zodat HAVO-leerlingen op een totaal van zes uitkwamen en VWO-leerlingen op acht. Nu is dat anders. Samen met iedere leerling afzonderlijk wordt gekeken wat hij of zij tijdens de ontmoetingsdag heeft beleefd, welke disciplines daarbij aan bod kwamen en vooral waar de interesse naar uitgaat. In samenspraak kiezen leerling en docent dan welke kunstontmoetingen in de verdere CKV-periode zullen worden ondernomen. Wil de leerling verder met muziek? Dan krijgt hij de opdracht om op zoek te gaan naar een concert dat hem aanspreekt.

Het grote verschil met voorgaande jaren is dat de keuze veel bewuster wordt gemaakt. 'Vroeger kon het gebeuren dat er aan het eind van het jaar nog snel iets moest worden bezocht om het verplichte aantal te halen. Het maakte dan niet veel uit wat het was', aldus Camies en Haandrikman. 'Nu hebben ze veel meer een eigen keus. Het wordt dus echt iets van henzelf. Dat motiveert!'

KUNST MAKEN

De CKV-leerlingen van het Hondsrug College krijgen in blokjes les in alle kunstvakken. Er is aandacht voor fotografie, drama, muziek, dans, tekenen/schilderen, enzovoort. In het verleden waren deze blokken verspreid over het hele jaar. Nu zijn ze korter en vinden ze allemaal in de eerste helft van het schooljaar plaats, zodat er tijd overblijft voor een

onderzoeksopdracht. De CKV-docenten vertellen over de lesblokken kunst: 'De leerlingen leven een zappend bestaan en blijven niet lang geïnteresseerd in iets. Dus die snelle afwisseling is fijn. Ze hoeven van ons niet eindeloos aan iets te ploeteren. Daar staat tegenover dat ze nu wel meer moeten nadenken. We doen steeds iets klassikaals en daarna moeten ze kiezen uit een aantal opdrachten. Op die manier zorgen we ervoor dat ze bedenken wat iedere kunstdiscipline voor mogelijkheden biedt.' Dit jaar is een start gemaakt om betekenisvolle opdrachten te formuleren, zoals bij de technasiumleerlingen van de school al vaker gebeurt. Het resultaat kon trots worden gepresenteerd tijdens de Open Dag. De bewegwijzering is verzorgd door CKV-leerlingen. Een andere groep heeft een schildering gemaakt voor een wand van een leslokaal en de mediatheek van de school heeft een compleet nieuwe uitstraling gekregen. De leerlingen maakten daarvoor ontwerpschetsen en zorgden voor de uitvoering. Sandra Santing, die in de mediatheek werkt, zegt daarover: 'Het is nu echt een plek van en voor leerlingen geworden. Ze hebben zelf van begin tot eind meegedacht over de inrichting. Ik ben er heel trots op dat leerlingen bij alle veranderingen betrokken zijn geweest, of het nu overleg was, timmeren of verven. Ze stonden er en klaagden nooit. Het is nu hún plek!' De CKV-docenten beamen dat de leerlingen ook henzelf verrast hebben. Zelfs vrije uren werden besteed aan 'hun' project. In de toekomst zal ook buiten de schoolmuren naar opdrachtgevers worden gezocht.

ZOEKTOCHT

Dezelfde inzet nemen zij waar wanneer de onderzoeksopdracht aan de orde komt. In individuele gesprekken start de zoektocht naar een geschikt onderwerp: 'We hebben ervoor gekozen dicht bij de leerling te blijven. Alles wat met kunst te maken heeft, ligt al snel buiten hun comfortzone. We gaan dus echt graven. Wie ben jij? Waarom vind je dat interessant en hoe kunnen we dat aan kunst verbinden? Toen we dat zo bedachten waren we een beetje bang. Krijgen we dan twintig voetbaljongens met wie we iets moeten verzinnen? Uiteindelijk werd dat er maar één en die heeft allemaal stadions bezocht. Hij vond het hinderlijk om telkens tegen een paal aan te kijken. Dus hij ontwierp een stadion met een hangend dak, zodat iedereen vrij uitzicht heeft op het veld.'

**"LEERLINGEN
HEBBEN NU
VEEL MEER
EEN EIGEN
KEUS. DAT
MOTIVEERT"**

Foto: Nanette Camies-Salomons

De leerlingen kregen een nogal strak stramien. Hun onderzoeksverslag moest het volgende omvatten: 500 woorden over het hoe en waarom van de onderwerpkeuze, 500 woorden over het product en 500 woorden reflectie. Het gezucht en gesteun klonk alom. Zoveel schrijfwerk! Maar toen puntje bij paaltje kwam, bleek bijna iedereen woorden te kort te komen. De eindresultaten waren zeer divers en verrassend. De ene leerling deed een heel technisch onderzoek naar een bepaalde toon van muziekinstrumenten, terwijl de ander een filmpje maakte over haar zwempassie.

Tijdens de 'onderzoekperiode' werden de leerlingen heel vrij gelaten. Zij mochten hun werkzaamheden zowel binnen als buiten het schoolgebouw uitvoeren. En ook als bepaalde activiteiten beter in het weekend konden plaatsvinden, was dat geen probleem. Dat kon gewoon worden gecompenseerd. Hoewel erfgoed in het advies voor het vernieuwde CKV niet expliciet wordt genoemd, vinden de docenten dat de culturele omgeving en erfgoed absoluut bij de vakinhoud van CKV horen: 'Erfgoed zit overal vanzelfsprekend in. Als jij een blokje beeldend doet,

kijk je naar het cultureel erfgoed in de omgeving. Bij muziek pak je geschiedenis erbij en wijs je aan wat je er in de buurt van kunt vinden. Kunst, geschiedenis en erfgoed zijn met elkaar verweven.'

oordeel

Vorig jaar experimenteerden de docenten voor het eerst met het geven van een cijfer. Het is hen heel goed bevallen om de leerlingen daar zo veel mogelijk bij te betrekken door te vragen: Wanneer vind je dat je een 10 hebt verdiend? Hoe beoordeel je je eigen werk ten opzichte van dat van je klasgenoten? In gezamenlijk overleg wordt vooraf een aantal criteria (meestal vijf) vastgesteld waarop de beoordeling zal worden gebaseerd. Het was even wennen voor de leerlingen, maar over het algemeen zijn ze heel eerlijk.

Camies en Haandrikman zijn enthousiast over de vernieuwingen. Ook de elf dimensies die zijn benoemd vinden ze fijn. Zij willen een aantal ervan behandelen in hun lesblokken kunstvakken: 'Aan het eind van het jaar moeten de leerlingen weten wat die begrippenduo's inhouden. Wij vinden Feit & Fictie of Ambachtelijk & Industrieel veel relevanter dan begrippen als 'lijsttoneel' en dergelijke. Die terminologie moeten ze kunnen gebruiken en toepassen bij hun onderzoek. Het goede van het vernieuwde CKV is dat je het nu meer dan voorheen kunt koppelen aan de eigen belevingswereld. Met de leerlingen bespreek je: Wie ben jij en wat vind jij? En daar ga je dan op verder. Je hebt meer vrijheid en minder regeltjes.' ❖

Melissa de Vreede is senior cultuureducatie bij het LKCA.

AAN TAFEL: ETEN VERBINDT

VLUCHTELINGEN, LEERLINGEN EN KUNSTENAAR MAKEN SAMEN EEN KOOKBOEK

REDACTIE EN SAMENSTELLING:
JANNEKE VAN WIJK
BEELD: BOB MOLLEMA

Bob Mollema, afgestudeerd aan de Hogeschool voor de Kunsten in Utrecht, was 'artist in residence' bij het Amadeus Lyceum. Tijdens het project Aan Tafel maakte hij met leerlingen een bijzonder kookboek vol verhalen, interviews en illustraties. Het doel: in contact komen met de verhalen achter Syrische vluchtelingen en de beeldvorming rondom vluchtelingen veranderen.

De ontmoeting vond plaats in restaurant SYR, waar Syrische vluchtelingen met affiniteit voor horeca samenwerken met Nederlandse collega's. Bob Mollema: 'Nadat ik was afgestudeerd met mijn project Bed, Bad en Dood, een aanklacht tegen het Nederlandse asielbeleid, ben ik via Albert Hennipman bij het Amadeus Lyceum terechtgekomen. Cultuurcoördinator Lara Ramdhani wilde samen met een geëngageerde kunstenaar een project opzetten voor SVWO. Ik dacht meteen aan restaurant SYR.'

Leerlingen kregen workshops in fotografie, schrijven, interviews, muziek en filmen bij het Utrechts Centrum voor de Kunsten. Op school gaf Bob Mollema drie maanden les aan leerlingen om tot doeltreffende beelden te komen. 'Aan het eind van de rit had ik een stapel met prachtig materiaal dat ik moest samenvoegen. Het doel is bereikt: een kookboek waarbij de interculturele ontmoeting centraal staat en de recepten slechts als kapstok dienen.'

SFEERVERSLAG

Bekijk ook het sfeerverslag van de boekpresentatie en het door leerlingen gemaakte filmverslag van het proces op YouTube via www.amadeuslyceum.nl/nieuws/bijzonder-kookboek-aan-tafel.

CKV EN DE ONDERZOEKENDE LEERLING

AUTEUR: EMIEL HEIJNEN // VO

Scholen, docenten en methodemakers lopen zich alvast warm voor de invoering van het nieuwe CKV-programma voor HAVO en VWO. Naast enthousiasme leidt het ook tot vragen. Hoeveel aandacht kan er zijn voor culturele activiteiten? Welke wijze van beoordeling is passend? De prominente rol van onderzoek roept wellicht nog wel de meeste vragen op. Wat zijn de mogelijkheden op dat terrein?

Weinigen zal het ontgaan zijn dat het doen van onderzoek een belangrijk onderdeel is van het vernieuwde CKV. Het is voor het eerst dat in een verplicht Nederlands kunstvak zo'n prominente plek is ingeruimd voor de term onderzoek. Het onderzoeksmatige karakter blijkt uit de omschrijving in het domein verdiepen: 'De kandidaat kan, individueel en/of in een klein team van medeleerlingen, een artistiek creatief proces of een aspect daarvan onderzoeken.' In de toelichting op het examenprogramma is te zien om welke onderzoeksvaardigheden het gaat. Leerlingen leren om 'vragen te genereren om tot een probleemstelling te komen' en 'informatie, verkregen uit andere observaties, experimenten, interviews en/of bronnenonderzoek te verzamelen en te analyseren'.

KUNST EN WETENSCHAP

Voor wie kunst definieert als het domein van gevoel en expressie, zal onderzoek een vreemde eend in de CKV-bijt zijn. Inderdaad: het beeld van de

rationele, systematisch zoekende wetenschapper staat haaks op dat van de kunstenaar die gedreven wordt door intuïtie en impulsiviteit. Volgens Andersson doen deze stereotypen echter weinig recht aan de veelzijdigheid van de hedendaagse wetenschaps- en kunstpraktijk. Creativiteit en verbeeldingskracht zijn namelijk belangrijke waarden in de wetenschap. Systematisch en analytisch denken spelen een belangrijke rol in de kunstwereld. Als hedendaagse kunstenaars willen 'overleven', dan moeten ze zowel in staat zijn om te reflecteren op hun artistieke praktijk als zich in gesproken of geschreven taal uit te drukken. Kunst en wetenschap zijn allerminst hetzelfde, maar de suggestie dat ze lijnrecht tegenover elkaar staan, is een simplificatie die aan beide geen recht doet.

Henk Borgdorff, hoogleraar Theorie van het Onderzoek in de Kunsten, benadrukt dat 'kunstonderzoek thuis hoort in de wetenschap en er juist één van de frontlinies van is'. Kunsttheoretici en kunstenaars maken vaak gebruik van dezelfde onderzoeksmethoden als in andere wetenschapsdisciplines gangbaar zijn. Borgdorff en Andriessen hanteren verschillende indelingen in kunstonderzoek. Op grond van hun werk stel ik drie typen onderzoek voor die leerlingen kunnen uitvoeren bij CKV.

ONDERZOEK OVER, MET EN IN KUNST

Onderzoek over kunst is onderzoek waarbij de onderzoeker geen kunst produceert, maar reflecteert op ontwikkelingen en het theoretische discours in de kunsten. Het is het soort

onderzoek dat bijvoorbeeld wordt verricht door musicologen, kunsthistorici, kunstfilosofen en theoretici in dans, media en theater. Het sluit goed aan bij CKV, omdat het leerlingen de mogelijkheid biedt een bepaald aspect van artistieke productie nader te beschouwen door middel van literatuuronderzoek, interviews, observaties of analyse. Omdat CKV nadrukkelijk draait om het *actief ervaren van kunst* moet hierbij ook gedacht worden aan creatieve processen die zich voordoen in de eigen culturele omgeving. Leerlingen kunnen gestimuleerd worden niet alleen onderzoek te doen naar de 'geinstitutionaliseerde' kunstwereld, maar juist te kijken naar kunst die wat dichter bij hen staat: de muzikant die muziek maakt voor een computergame, een vergelijking tussen de populairste ontwerpen van verschillende tattoo shops of de praktijk van het lokale breakdance collectief.

Bij *Onderzoek met kunst* worden artistieke werkvormen en methoden gehanteerd om een concreet praktijkprobleem te onderzoeken en op te lossen. Kunstenaars of vormgevers zoeken daarbij vaak de samenwerking met experts buiten de kunsten. Onderzoeksresultaten zijn niet altijd herkenbaar als kunst. De praktijk van Daan Roosegaarde is een bijna grijsgedraaid voorbeeld van dergelijk onderzoek, maar er zijn talloze inspirerende andere te vinden. Ontwerpers van gamebedrijf GainPlay ontwikkelden bijvoorbeeld samen met de HKU en zorginstelling Altrecht de *Moodbot*: een game waarmee psychiatrische patiënten meer inzicht krijgen in en regie krijgen

"VOOR WIE KUNST DEFINIEERT ALS HET DOMEIN VAN GEVOEL EN EXPRESSIE, ZAL ONDERZOEK EEN VREEMDE EEND IN DE CKV-BIJT ZIJN"

Teun Castelein e.a., Rederij Lampedusa. Foto: Carlijn Jacobs

over hun herstelproces. Of kunstenaar Teun Castelein, die tours organiseert op twee afgedankte vluchtelingenboten uit Lampedusa. Casteleins project levert werkgelegenheid op voor vluchtelingen die de scheepswerf zelfstandig runnen. Met dergelijke onderzoeksprojecten kunnen leerlingen vanuit CKV verbindingen leggen met maatschappelijke thema's als duurzaamheid, digitalisering of migratie. Dit type onderzoek kost veel tijd. Daarom valt te overwegen combinaties te maken met het Profielwerkstuk of het examenvak Onderzoek en Ontwerpen dat gegeven wordt aan Technasia.

Onderzoek in kunst, ook wel *artistic research* genoemd, is het jongste, meest controversiële type kunstonderzoek. Omdat het maakproces van een artistiek product tevens het onderzoeksobject is, is er discussie over wanneer een artistiek proces 'telt' als serieus onderzoek. Maar *artistic research* wordt ook wel gezien als de meest pure vorm van kunstonderzoek, omdat de kunstenaar gebruik maakt van kunstzinnige middelen. Hoe dan ook: (artistiek) onderzoek is sterk in opkomst en er wordt ook steeds meer nadruk op gelegd in de opleidingen van kunstenaars en vormgevers. De afstudeerpresentaties van grafisch ontwerpers bestaan allang niet meer uit louter grafische eindproducten, maar nemen de bezoeker via tekst, print en audiovisuele media mee in een zoektocht rond een onderzoeksvraag. Kunstenaar Coralie Vogelaar plaatst de onderzoeksstappen die zij in haar werk doorloopt zelfs prominent op de homepage van haar website. Sinds kort is het ook mogelijk met artistiek onderzoek te promoveren. Zo zijn de activistische kunstprojecten van Jonas Staal onderdeel van zijn promotie-onderzoek waarin de rol van beeldende kunst in actuele politieke processen centraal staat. Het nieuwe CKV kan ruimte bieden voor experimenten met artistiek onderzoek. Het uitgangspunt zou dan wel moeten zijn dat leerlingen zich niet zozeer richten op het maken van een kunstzinnig eindproduct, maar op het analyseren, documenteren en expliciteren van hun creatieve onderzoeksproces. Bij CKV draait het immers vooral om kritische

reflectie over, met en in kunst en niet zozeer om het verbeteren van artistieke vermogens. Dat leer je tenslotte al bij de andere kunstvakken in de onder- en bovenbouw.

Zeker, er zijn voor CKV-docenten die onderzoek moeten vormgeven, nog talloze beren op de weg zoals grote klassen, beperkte contacttijd en een verbrokkeld rooster. Het nieuwe CKV biedt echter veel ruimte om het vak innovatief didactisch vorm te geven. Er kunnen bijvoorbeeld meerdere kleine onderzoeken gedaan worden, leerlingen kunnen groepsgewijs onderzoek doen of er kunnen met de culturele

omgeving gezamenlijke onderzoeksthema's worden vastgesteld. Kern is dat CKV-docenten onderzoek als een intrinsiek aspect van de kunsten presenteren aan hun leerlingen. Dat doet niet alleen recht aan het CKV-examen, maar het biedt leerlingen zicht op de veelzijdige rol die onderzoek speelt in de hedendaagse kunstpraktijk. Bovendien geeft het hen een reëel beeld van wat hen te wachten staat op een kunstgerelateerde opleiding aan HBO of universiteit. ❖

Emiel Heijnen is lector kunsteducatie en tevens betrokken bij de nascholing 'CKV Verdiept' van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- > Andersson, E. (2009). Fine science and social arts: On common grounds and necessary boundaries of two ways to produce meaning. *Art and Research Journal*, 2(2).
- > Andriessen, D. (2016). Praktijkgericht onderzoek bij hogescholen. Ongepubliceerde presentatie van D. Andriessen, Hogeschool Utrecht.
- > Borgdorff, H. (2012) *The Conflict of the Faculties: Perspectives on Artistic Research and Academia*. Leiden: Leiden University Press.
- > Borgdorff, H. (2017). 'Kunst is frontlijn van de wetenschap'. Verkregen via www.universiteitleiden.nl/nieuws/2017/02/%E2%80%98kunst-is-frontlijn-van-de-wetenschap%E2%80%99.

KLEIN VAK, GROTE AMBITIES

AUTEUR: MARJO VAN HOORN EN BERNADET DISTER // VO

In 2014 - de Vernieuwingscommissie CKV stond toen in de startblokken - vroegen we CKV-docenten naar hun ervaringen met het vak en naar hun opvattingen over de ministeriële opdracht aan de commissie. Komend schooljaar is het zover: alle HAVO- en VWO-scholen starten met het nieuwe programma. Met vier van de destijds geïnterviewden kijken we vooruit: wat vinden zij belangrijk bij de invoering?

Wij spraken met Gieneke Spoelstra (Geert Groote College Amsterdam), Regina Jacometti (Cartesius Lyceum, Amsterdam), Rosemarie Kock (Etty Hillesum Lyceum, Deventer) en Karin Borgman (Veenlanden College, Mijdrecht). Ze brengen veel praktijkkennis mee. Bovendien hebben ze uitgesproken ideeën over de vernieuwing. Het dispuut schuwen ze beslist niet, maar er is steeds ruimte voor elkaars opvattingen. Het gesprek concentreert zich op de noodzaak van basiskennis, onderzoek doen en artistieke processen.

VOCABULAIRE

'Laat ik vooropstellen dat ik prima uit de voeten kon met het oude programma. Ik kon alle onderdelen die nu centraler staan, goed inbedden', zegt Gieneke. 'Ik vind in het nieuwe programma een bevestiging van die elementen die ik voorheen al relevant vond.' De anderen voegen toe dat zij het nieuwe programma interessant vinden vanwege het onderzoekende karakter ervan, de concretere doelen en inhoud. De nieuwe opbouw geeft structuur en houvast. Wat dat

laatste betreft is er wel een puntje: de dimensies in het Domein B zullen ongetwijfeld meer richting bieden voor de leerlingen, maar hoe geef je als docent daar precies vorm aan? Het gezamenlijk antwoord is dat je aan de hand van de dimensies de disciplines met elkaar kunt verbinden, oftewel verschillende kunstvormen vanuit een bepaalde 'dimensie-lens' - of thema - kunt bekijken. Rosemarie werkte voorheen nooit met thema's. Leerlingen vonden het gecompliceerd, raakten het overzicht kwijt en vroegen zich af waar het eigenlijk over moest gaan. Maar nu heeft ze, als proeve voor het nieuwe CKV, het thema De Waarde van Kunst uitgevoerd. In de theorielessen kwamen onderwerpen aan bod als hoge en lage kunst, smaak en de economische waarde van kunst. De leerlingen discussieerden vervolgens groepsgewijs over vier verschillende stellingen en de conclusies van deze gesprekken werden klassikaal besproken. Als onderzoeksopdracht (Domein C) schreven ze een essay.

Aha, daar heb je het al: weten leerlingen bijvoorbeeld wat een essay is? 'Je zult waarschijnlijk moeten differentiëren', meent Karin. 'Niet alle leerlingen hebben immers

dezelfde culturele bagage, of beschikken over een gedegen (kunst)vocabulaire.' Dat is zeker zo, maar als je het in de onderbouw goed aanpakt, kunnen ze daar een goede basiskennis en een kunstvocabulaire ontwikkelen, daar zijn Regina en Gieneke het over eens. Zorg dus in de onderbouw voor een strakke aanpak en opbouw, dat kan alleen in goede samenwerking met onderbouwcollega's.

'Toch', verzucht Regina, 'zie ik er wel eens tegenop en vraag ik me af over welke basis we het eigenlijk hebben? En als ik dat weet, hoe verschaft ik ze die dan, zodat ze allemaal hun eigen onderzoekje goed toegerust gaan doen?' Tja, wat is dat precies, basiskennis? Moet dat een kunstvocabulaire zijn? Een begrippenapparaat waarover leerlingen beschikken? De één twijfelt, de ander vindt dat het moet. Maar tegelijkertijd rijzen er fundamentele vragen. Zeker, het is nodig om goed te leren kijken naar kunst. Maar

wat betekent goed kijken? Wat draagt een specifieke woordenschat bij aan een ervaring? En is het niet het belangrijkste dat een leerling kan beargumenteren waarom hij iets goed of minder goed vindt?

Regina is uiteindelijk stellig: 'Nee en ja. Je wilt toch dat leerlingen die opvatting goed kunnen onderbouwen? Daar heb je ook vakspecifieke kennis en een woordenschat voor nodig, want daarmee kan je een werk analytischer en met een zekere afstand bekijken. Om vervolgens op basis daarvan tot een conclusie te komen.' 'Het is bovendien zo', voegt Karin toe, 'dat leerlingen nu juist nieuwe kennis moeten opdoen, indringender vragen moeten stellen en verbanden kunnen leggen. Daar hebben ze toch zeker ook de taal voor nodig die in de kunsten wordt gebruikt.'

Aanvankelijk lijken er twee opvattingen over de te bezoeken kunstuitingen te zijn: leerlingen kiezen zelf of de docent stuurt. Al pratend blijken die twee toch niet zo uiteen te lopen: de docent kan immers bij die eigen keuze van de leerling enige richting geven door bijvoorbeeld op bepaalde voorstellingen te wijzen, daar recensies over te laten lezen, samen ernaartoe te gaan en er daarna met de klas over te discussiëren. Bij dit vak moet het toch een beetje wringen, leerlingen moeten uit hun consumptieve houding getrokken worden.

VAKBEKWAAM

In het nieuwe CKV moeten leerlingen een open, creatieve en onderzoekende houding en noodzakelijke kennis en vaardigheden ontwikkelen om kunst actief te kunnen ervaren. Hoe dat aan te pakken? Wat is nodig? Vakkennis uiteraard, maar ook een goede methode zou fijn zijn. Gewoon, om mee te beginnen, 'dat er een basis

is die ik in de loop van de tijd kan aanvullen, uitbreiden, waar ik van kan afwijken'. Heel CKV-Nederland gaat nu zijn eigen programma's maken en hoe houd je dan zicht op kwaliteit? Op docentniveau moet er tijd zijn voor uitwisseling en er moet overeenstemming komen over vorm en inhoud, ook met andere dan vakcollega's. 'Als je wilt dat de kwaliteit van het vak omhoog gaat en er geïnnoveerd wordt, moet je bereid zijn om af te stappen van je vertrouwde werkwijzen', meent Rosemarie. Voorheen ging ze bij CKV uit van de disciplines en liet ze haar leerlingen daarna opdrachten maken. Maar aan dat stramien vast blijven houden is niet alleen lastig, het doet ook geen recht aan wat nu met de domeinen wordt beoogd. In Domein C (verdiepen) onderzoeken leerlingen een aspect van een artistiek creatief proces. Ze doen dat aan de hand van praktische activiteiten en beschouwend onderzoek, waarbij ze diverse bronnen moeten gebruiken. 'Ik denk dat dit juist super strak moet worden georganiseerd. Alleen al omdat het nieuw is en je pas begint', zegt Gieneke. Houd het klein, adviseren ze elkaar. Niet allerlei gedifferentieerde vragen, niet ieder zijn eigen thema. Doe nu alvast pilots met collega's, spreek met hen af dat de leerlingen allemaal hetzelfde onderzoek doen. 'Stapsgewijs ontwikkelen, dan wordt het tegelijkertijd voor jou en collega's een soort ontwerponderzoek, waarbij je steeds reflecteert en herziet.'

Twee komen terug op het thema De Waarde van Kunst van Rosemarie: 'Daar zit ook een probleem: de talige verwerking.' Ze vermoeden dat veel docenten daarvoor zullen kiezen. Maar ze willen toch ook dat leerlingen iets maken. 'Het vak is in mijn ogen een kennismaking. Je proeft van allerlei kunstvormen. Misschien vind je iets interessants dat je aandacht trekt. Daarom zijn er veel voorbeelden nodig, veel zien, veel ervaren, erover praten en dan zelf gaan maken. Ik had in het onderzoeksdomein daarom veel meer nadruk willen hebben op een beeldend of dansant onderzoek', zegt Karin.

Rosemarie is het daar wel mee eens, maar: 'Een praktijkwerkstuk maakt de inhoud lang niet altijd geweldig, laat staan de uitwerking ervan door de leerlingen. Je besteedde bijvoorbeeld in het oude programma een bepaalde periode

"DOCENTEN MOETEN BEREID ZIJN OM AF TE STAPPEN VAN HUN VERTROUWDE WERKWIJZEN"

aan film, leerde leerlingen over camerastandpunten en dan mochten ze zelf een filmpje maken. Ik vroeg me dan af: is dat wat ik bedoel met goed kunstonderwijs?' 'Toch raar', zegt Karin, 'als ik mijn leerlingen tijdens het eindgesprek vraag wat ze het leukst vonden, dan was dat vooral het zelf praktisch bezig zijn!' De reactie is er meteen: 'Maar dat was als je een keer iets deed in een middag, of tijdens een les. Wat er nu wordt verwacht, is iets heel anders: je moet dan echt een artistiek proces onderzoeken waar je bij wijze van spreken minstens tien uur aan besteedt!'

'Maar moet een artistiek proces per definitie iets zijn dat je zelf doormaakt? Je kunt toch beginnen met een kunstwerk dat goed gedocumenteerd is', oppert er één. 'Bespreek hoe een kunstenaar te werk is gegaan, zijn proces en overwegingen. Leerlingen krijgen zo inzicht in wat een artistiek proces is. Of je kunt een maatschappelijk thema kiezen en daar kunstenaars bij zoeken.' Ze concluderen dat dit wel betekent dat leerlingen - evenals de docent - het brede kunstgebied moeten kennen om een keus te kunnen maken. Dat zal voor het eigen vakgebied makkelijker zijn dan voor een andere discipline. 'Die disciplinedeskundigheid wringt ook bij Kunst algemeen.' Bagage, bagage, dat is waar het dan toch weer om draait.

Tot slot de hamvraag: gaan de leerlingen het leuk vinden? Rosemarie: 'Ik was na de pilot heel tevreden, we gingen echt de diepte in. De leerlingen vonden het te zwaar.' Gieneke lacht: 'Het voordeel wordt dat leerlingen zonder kunst in hun profiel met dit nieuwe CKV veel dieper op dingen kunnen gaan.' Regina vult aan: 'De kunst is vanuit de leerling te denken en interessante, actuele en ja, ook moeilijke werken te kiezen. Zo'n Joost Conijn, die vinden zij geweldig en wij ook.'

Bernadet Dister was veertig jaar docent kunstgeschiedenis/kunst algemeen en vakdidactiek van deze vakken aan de docentenopleiding van de HKU.

VAN LEERLING NAAR DOCENT IN CKV

SAMENSTELLING & REDACTIE: MARJO VAN HOORN // VO

Hoe denken oud-leerlingen over het nieuwe CKV-programma voor HAVO en VWO? We vroegen het Milou en Jesse, twee studenten van verschillende docentenopleidingen (HBO en universitair). Zij moeten als docent met het nieuwe programma gaan werken en als leerling hebben ze ervaring met het oude.

Foto: Ursula van de Bunte

THIS IS WHERE THE MAGIC HAPPENS

DOOR: MILOU TERPSTRA

Omdat ik op het gymnasium zat heb ik als leerling nooit CKV gevolgd. Jaloers zag ik in het CKV-lokaal bizarre films en experimentele projecten langskomen met combinaties van hiphop en klassieke muziek.

Ik wilde ook mee naar balletvoorstellingen en musea, maar moest een Griekse tragedie naspelen, inclusief afzakkende toga's en een niet te onthouden tekst ('tragische' woordgrappen werden al snel gemaakt). Geleidelijk vormde ik me een utopisch beeld van CKV: this is where the magic happens. Als CKV-docent leer ik het vak nu vanuit een ander perspectief kennen. De magic blijft daarbij een startpunt en zo anticipeer ik dan ook op het nieuwe examenprogramma.

Het oude CKV-programma neigde uit te monden in een vrij 'vlak' traject waarin de onderlinge verbinding tussen onderwerpen minimaal is. De leerlingen drijven mee met de verschillende blokken die rond een kunstdiscipline zijn geconstrueerd. Van film naar fotografie naar dans, om uiteindelijk in een stroomversnelling te raken waarin ze halsoverkop drie activiteiten in één week bezoeken en nachten doorwerken aan hun kunstdossier. Hoe anders kan dit eruit zien met het nieuwe CKV-programma, waarin een logische, opbouwende lijn is aangebracht. Het leertraject ontvouwt zich als een duidelijke ontwikkeling van verkenning, via verbreding, naar verdieping.

Bij het opstellen van het nieuwe programma was de ruimte voor scholen om een eigen invulling aan CKV te geven belangrijk. Die ruimte was er echter ook al in het oude programma, met allerlei innovaties van dien. Zo heb ik bijvoorbeeld les kunnen geven over webcam art en videomapping, kunstvormen die zich in de marges van de klassieke disciplines bevinden. Juist deze vormen zijn media van de hedendaagse kunsten en representeren het best de wereld waarin de leerlingen zich begeven. Tegelijkertijd zorgt die vrijheid voor sterk variërende CKV-trajecten per docent en school. Zo is kwaliteit moeilijk te waarborgen, terwijl het nieuwe CKV daar juist wel aandacht voor heeft. De geformuleerde dimensies, zoals Digitaal & Analoog, kunnen hiervoor uitkomst bieden.

Hoewel ik als leerling erg graag meewilde, merk ik als CKV-docent dat niet iedereen blij wordt van de verplichte, culturele activiteiten. Het merendeel van mijn leerlingen probeert zich er gemakkelijk van af te maken en zoekt uit alle macht naar activiteiten 'die misschien ook wel mee mogen tellen'. Nu die verplichting wegvalt, kan ik samen met hen kunst gaan zien en ervaren, het bezoek bespreken en hier uitdagende opdrachten bij ontwerpen. Zo kan ik mijn geliefde lessen over videomapping betekenisvoller maken voor hen, maar ook voor mijzelf.

Wat de bekende MTV Cribs-zin 'This is where the magic happens' inhoudt, is voor iedereen anders. Met het nieuwe examenprogramma kan ik er in ieder geval voor zorgen dat mijn CKV-droombeeld werkelijkheid wordt. Als de kwaliteit niet uit het oog wordt verloren, is het programma open genoeg om allerlei soorten magic te laten ontstaan.

Milou Terpstra studeerde kunstgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht en werkt in de Rotterdamse museumeducatie. Momenteel rondt zij de lerarenopleiding aan de Universiteit Utrecht af.

DENKEND OVER OUD EN NIEUW

DOOR: JESSE STEENKIST

Kan CKV een duidelijke leerlijn hebben? Mij lijkt CKV nu een lastig vak, zonder duidelijke leerlijnen. Ze zijn er misschien wel, maar zitten verstopt.

Dat maakt het niet alleen een lastig vak voor de docent, maar ook voor de leerling. Toen ik zelf CKV volgde, wist ik niet zo goed wat ik er mee moest. De lessen vond ik rommelig: de ene week ging het over theater, de andere over beeldende kunst en de week erna weer over architectuur. Er waren geen verbindingen, alleen maar losse flodders. Het tafelkleed was er, maar er waren geen tafelkleedgewichtjes en daardoor waaide het tafelkleed steeds weg. Dat is niet het enige wat ik miste. De kunstenaars die veel aan bod kwamen, waren Van Gogh, Dali en Warhol. 'Makkelijke' en voor de hand liggende kunstenaars om te bespreken: er is veel documentatie over, in boeken en op internet. Maar hoe zit het met actuele kunstenaars? Zijn die niet net zo belangrijk?

In het nieuwe CKV-domein verkennen 'verkent de leerling welke ervaringen hij heeft, welke kunst hij kent, wat hem aanspreekt en welke opvattingen hij heeft over kunst'. Maar als je begint bij iets dat je al kent, raak je dan nog wel makkelijk van het pad af? Prikkert het niet meer als je bij iets begint wat je nog niet kent? Dit lijkt me juist hét gebied waarin je de leerlingen verschillende kunstvormen aanreikt die ze nog niet hebben ontmoet. Met mijn ouders ging ik vaak naar musea. Mijn eerste ontmoeting met theater was toen ik een jaar of zeventien was. We gingen met school naar Berlijn en zaten in een klein zaaltje op klapstoeltjes. Ik keek naar het grote rode gordijn voor me en verwachtte dat het openging en de acteurs vanuit de coulissen opkwamen. Het gordijn ging open, maar de spelers waren nergens te bekennen. Ze kwamen - kruipend onder de stoelen - tevoorschijn en grepen ons bij de enkels. Ik was verbaasd, verrast, maar vooral verward: ik had contact gelegd met een nieuwe onbekende kunstvorm door middel van mijn enkels!

Wanneer een leerling zich op onbekend terrein begeeft, geef je hem als docent bepaalde 'broodkruimels': een tip over een kunstenaar of een bepaalde film. Door het rechtstreeks tegen de leerling te zeggen, of door het in een les te mengen. Zo kan de leerling zelf verbindingen leggen tussen theorie in de les en eigen onderzoek. Want dat is voor mij het belangrijkste bij CKV: onderzoeken, eigenlijk jezelf 'uitbreiden' dus. Als docent geef je de leerlingen wel de mogelijkheden een keuze te (leren) maken. Ik ben een aankomend docent en vind CKV waardevol. Het is een vak waarin de leerling centraal staat. Een vak ook waarin het proces voorop staat. Juist in het nieuwe CKV-programma komt dat (individuele) proces nog meer naar voren. Ik ben van plan de leerlingen overal mee naartoe te nemen: musea, ateliers, theaters, dansvoorstellingen, maar ook gewoon de straat op: kijk om je heen, maak foto's van die dingen die je opvallen.

Het nieuwe CKV-programma geeft je als docent een bepaalde vrijheid, maar die moet je goed gebruiken. Zachte sturing van de docent, wat je aandraagt, lijkt me het belangrijkste. Maar juist dat sturen lijkt me het lastigste. En er is niemand op de academie die me vertelt hoe dat moet.

Jesse Steenkist is student Fine Art and Design in Education aan de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht.

weerwerk.

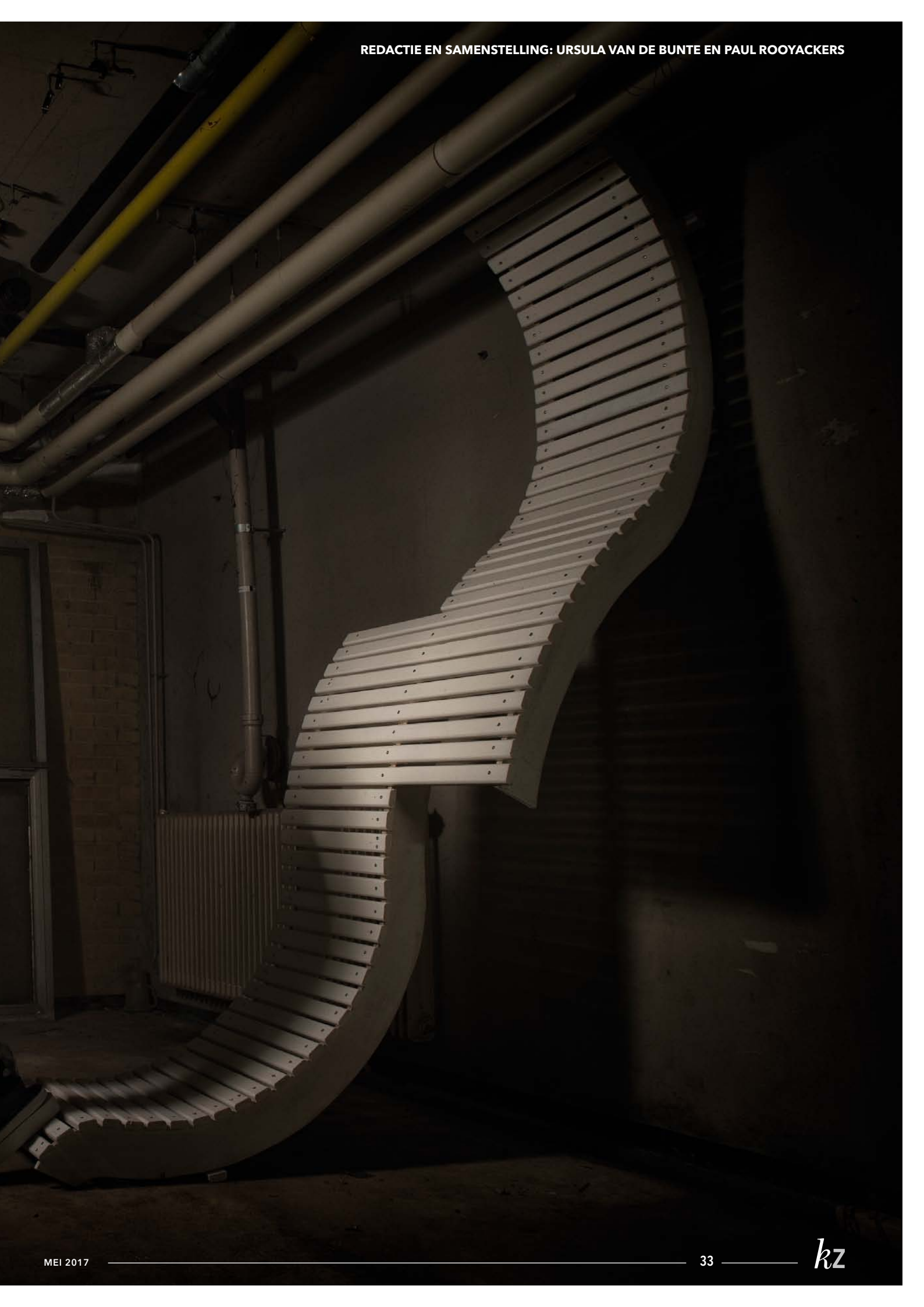
WEERWERK TOONT EEN
KUNSTZINNIGE UITING
VAN EEN LEERLING
WAARBIJ DE INFORMATIE
EEN REACTIE OPROEPT

**Hanneke Hielkema,
Janine Freuling,
Myrtle Tijhuis en
Florien Ketels**

Hanneke Hielkema, Janine Freuling, Myrtle Tijhuis en Florian Ketels studeren aan Cibap, vakschool voor verbeelding in Zwolle. Samen vormen ze een team van fotograaf, stylist, model, casting en locatiescout. Je sloopt een Bomberjack helemaal uit elkaar en je molesteert een paar sneakers volledig. Vervolgens coupeer je de objecten in een thema als Future Now op een gezochte locatie in een eigenwijze vorm. Op een reclame-achtige manier lanceer je zo je nieuwe product.

Foto: Ursula van de Bunte

EEN BEROEP OP CULTUUR?

ONDERZOEK NAAR DE EFFECTEN VAN DE REGELING CULTUUREDUCATIE IN HET VMBO

AUTEURS: KARIN HOOGEVEEN EN PETER VAN DER ZANT // VO

Onderzoeksbureau Sardes en Bureau ART deden in 2016 onderzoek naar de effecten van de subsidieregeling Cultuureducatie in het VMBO van het Fonds voor Cultuurparticipatie en het Prins Bernhard Cultuurfonds, bedoeld om cultuureducatie in het VMBO te versterken. Beide fondsen wilden weten of er opnieuw een subsidieregeling moest komen en wat de inhoud van zo'n nieuwe regeling dan zou moeten zijn.

CULTUUREDUCATIE IN HET VMBO

Meer dan de helft van de leerlingen van 12 tot 16 jaar in het voortgezet onderwijs volgt VMBO. In vergelijking met het HAVO/VWO is er minder aandacht voor cultuureducatie. Dat heeft verschillende oorzaken die zowel bij het onderwijs als bij de culturele instellingen te vinden zijn.

Op de VMBO-scholen zijn minder uren beschikbaar voor CKV en vaak hebben VMBO-scholen nog te weinig inzicht in het aanbod van culturele activiteiten in de regio. Bovendien speelt mee dat VMBO-leerlingen gemiddeld minder dan HAVO/VWO-leerlingen in hun vrije tijd cultureel actief zijn. Deze leerlingen zien ook weinig relaties tussen hun eigen interesses (muziek, mode, film) en de begrippen kunst en cultuur.

Maar ook aan de kant van de culturele instellingen zijn er oorzaken te noemen voor de geringere aandacht voor cultuur-

educatie in het VMBO. Vooral buiten de grote steden hebben lokale culturele instellingen als musea, theaters en filmhuizen gemiddeld minder (specifiek) aanbod voor VMBO-leerlingen dan voor leerlingen van HAVO of VWO. Leerlingen van het VMBO worden soms als een lastige doelgroep beschouwd en in het team is er vaak onvoldoende expertise aanwezig voor het werken met VMBO-leerlingen.

Deze constatering leidde ertoe dat het Fonds voor Cultuurparticipatie en het Prins Bernhard Cultuurfonds de handen ineen sloegen en een subsidieregeling in het leven riep voor de periode 2013-2016. Met het geld (ruim een half miljoen per jaar) werden zo'n 30 projecten gefinancierd waarin culturele activiteiten voor het VMBO werden georganiseerd. Soms betrof het activiteiten in één discipline (theater, film, beeldende kunst of muziek), in andere gevallen organiseerde een lokaal kunstencentrum een serie workshops in allerlei disciplines.

EFFECTEN

We bezochten alle projecten en spraken met tientallen betrokkenen, zowel van de scholen als van de culturele instellingen en kwamen tot de conclusie dat de regeling zeker resultaten heeft opgeleverd. Door de regeling zijn er op een zesde van alle VMBO-scholen in Nederland (tijdelijk of permanent) meer culturele activiteiten voor de leerlingen geweest en daardoor is bij veel leerlingen het enthousiasme voor kunst en cultuur toegenomen. Dat bleek onder andere uit de evaluaties die bij leerlingen werden uitgevoerd. Leerlingen ontwikkelden allerlei andere vaardigheden, zoals kritisch nadenken over kunst of reflecteren op hun eigen identiteit, maar ook vaardigheden als interviewen, samenwerken en het maken van plannen. In een enkel project werd tegelijkertijd gewerkt aan het verbreden van de woordenschat. Veel docenten noemden effecten op sociaal-emotioneel niveau, zoals toename van zelfvertrouwen en trots. Een typerende opmerking van een teamleider MAVO: 'De leerlingen hebben veel meer respect voor elkaar gekregen, omdat ze hun eigen talenten

“DOOR DE REGELING ZIJN ER OP EEN ZESDE VAN ALLE VMBO-SCHOLEN IN NEDERLAND MEER CULTURELE ACTIVITEITEN VOOR DE LEERLINGEN GEWEEST”

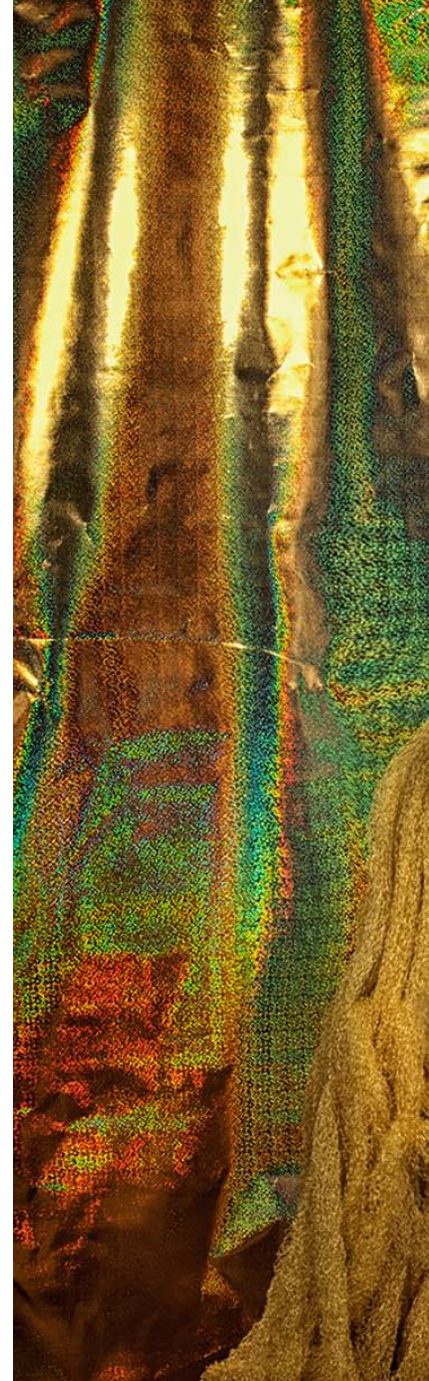

Foto: Ursula van de Bunte

hebben ontdekt en die van andere leerlingen.'

De culturele instellingen deden nuttige ervaringen op met de manier waarop zij met VMBO-leerlingen kunnen werken en hun expertise nam op dit punt enorm toe. Dit benutten ze weer in programma's voor andere VMBO-scholen. Zo leerden zij dat veel leerlingen een korte spanningsboog hebben, dus om niet te veel informatie tegelijk te geven en steeds weer iets nieuws en interessants te bieden. Een projectleider van een culturele instelling vertelde: 'We hebben op basis van onze ervaringen nu een programma gemaakt met een basismodule, waarin heel kort de noodzakelij-

ke informatie wordt gegeven en daarbovenop verdiepingmodules voor leerlingen uit bijvoorbeeld de Theoretische Leerweg, die wat meer informatie kunnen verwerken.'

NIET GELUKT

Wij constateerden ook dat een aantal zaken (nog) niet was gelukt. Zo bleek de wens van de fondsen om doorgaande leerlijnen over diverse leerjaren te realiseren in een aantal gevallen te hoog gegrepen. Vooral in de grote steden is het jaarlijkse verloop van leerlingen in VMBO-scholen groot en kiezen leerlingen na het eerste leerjaar verschillende leerwegen. Daar komt bij dat in veel projecten gebruik werd gemaakt van freelance docenten die niet op de hoogte waren van hetgeen de leerlingen een jaar eerder hadden geleerd.

Een belangrijk aandachtspunt bleek het draagvlak in de school. Bij de meeste projecten ging het initiatief uit van de (lokale) culturele instelling en bleef het draagvlak op scholen beperkt tot één of enkele enthousiaste (CKV-)docenten. Het was soms moeilijk de directie en de andere docenten warm te krijgen voor de activiteiten. Mede daardoor was ongeveer de helft van de projecten na twee jaar niet goed verankerd in het onderwijsprogramma en dreigden de activiteiten te stoppen bij het wegvallen van de subsidie. Twee jaar bleek bovendien te kort om relaties te leggen tussen culturele activiteiten en andere vakken, of om doorstroom naar culturele activiteiten in de vrije tijd te realiseren, twee andere doelen van de subsidieregeling.

SUCCESFACTOREN

Samenvattend zijn de belangrijkste succesfactoren bij samenwerking tussen VMBO-scholen en culturele instellingen:

Voor de scholen (voor de docenten die het project 'trekken'):

- Besteed voor de start van het traject voldoende tijd aan het creëren van draagvlak binnen het team en zorg voor actieve steun voor het project bij de directie.
- Evalueer het project steeds met alle betrokkenen (ook

- bij de leerlingen) en stel het programma bij op basis van de opmerkingen.
- Maak duidelijke afspraken met de culturele instellingen, ook over op welke wijze de communicatie met de docenten en de leerlingen verloopt.
- Denk vooraf na over hoe de culturele activiteiten na afloop van de subsidie gecontinueerd kunnen worden.
- Investeer in trainingen voor de eigen docenten, zodat zij na afloop van het project activiteiten kunnen overnemen.

Voor de culturele instellingen:

- Sluit met de activiteiten aan bij de leefwereld van de leerlingen.
- Laat je regelmatig in de school zien. Wees aanspreekbaar voor de docenten.
- Investeer in draagvlak bij de school en zorg ervoor niet afhankelijk te zijn van die ene bevlogen kunstdocent.
- Zorg dat elk project maatwerk is, want elke VMBO-school is anders.
- Beschouw een VMBO-school niet als één homogene onderwijsinstelling, maar als een gevarieerd geheel van uiteenlopende sectoren, leerwegen en niveaus die elk een aparte benadering vereisen.
- Benoem samen met de school de doelen die je met de activiteiten wilt bereiken. ❖

Karin Hoogeveen is senior adviseur/onderzoeker bij Sardes. Peter van der Zant is senior adviseur bij Bureau ART.

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- > Op www.bureau-art.nl zijn rapporten over onder andere cultuureducatie, talentontwikkeling en cultuurbeleid te downloaden.
- > Zie www.sardes.nl voor andere onderzoeken over cultuureducatie.
- > Zie www.cultuurparticipatie.nl/subsidies/cultuureducatie-vmbo-en-praktijkonderwijs.html voor meer info over de regeling Cultuureducatie in het VMBO.

OP WEG NAAR MÉÉR CULTUUR OP HET VMBO

AUTEUR: THEA VUIK // VO

Samen met het Prins Bernhard Cultuurfonds gaat het Fonds voor Cultuurparticipatie de regeling Cultuureducatie in het VMBO voortzetten. Vanaf begin april 2017 kunnen culturele instellingen opnieuw een subsidie-aanvraag voor culturele projecten in het VMBO indienen. Maar nu voor het eerst ook ten behoeve van projecten in het praktijkonderwijs en het speciaal voortgezet onderwijs.

De nieuwe regeling behelst culturele activiteiten voor leerlingen die een innovatief karakter hebben. Het moet een volgende stap zijn in wat de school al aan het doen is. Maar het moeten ook projecten zijn waarbij samenwerking met een culturele instelling voorop staat. Met andere woorden: ga samen kijken waar je elkaar kunt versterken. Nog steeds blijken er door culturele instellingen vaker activiteiten voor HAVO en VWO dan voor het VMBO georganiseerd te worden. Zie het artikel 'Een beroep op Cultuur?' op de pagina's 34 en 35 in deze Kunstzone. Bovendien kwam uit dit onderzoek naar voren dat leerlingen zich bewuster zijn geworden van eigen talenten en dat docenten op hun beurt onvermoede talenten bij leerlingen hebben ontdekt. Al met al voldoende redenen om de oude regeling te continueren.

PROJECT

Het Vakcollege Tilburg heeft op voorspraak van Bureau CiST en Factorium Podiumkunsten (zie kader) in 2015 een projectaanvraag ingediend die werd gehonoreerd. Directeur Robert Weijmans van het Vakcollege Tilburg vindt dat het project cultuur zijn school breder op de kaart heeft gezet. Hij is enthousiast: 'Alles wat wij buiten Nederlands, Engels en wiskunde doen - want dat geloven ouders en leerlingen inmiddels wel - maakt onze school speciaal en aantrekkelijk.'

Vrij simpel eigenlijk is de school van 50 naar 45 minuten per lesuur gegaan en zo heeft men de twee lesuren die vrijkwamen een nieuwe bestemming gegeven. Zodoende bieden ze op het Vakcollege nu talentworkshops aan. Marjolein Hendrickx, coördinator van VMBO on Stage op het Vakcollege, vertelt dat ze voorheen vanuit vakgroepen naar een leergebied waren gegaan: 'Dat betekende dat wij elkaars vak moesten kunnen geven. Wij bleven echter toevallig alleen met beeldende docenten over en hebben samen met CiST en het Factorium bekeken welke externe mensen we konden inschakelen om ons te helpen met het geven van de podiumvakken. Vanuit die hulpvraag is eigenlijk een subsidie-aanvraag ontstaan. We hebben nu vijf culturele workshops in ons assortiment. Het is nog wel een beetje aan het verschuiven, maar het komt neer op: spelen in een band, musical (zang en dans); popzang, hiphopdans en rap. Vorig jaar zijn we voor het eerst gestart met het inzetten van externe docenten en kreeg het de officiële titel VMBO on Stage. Vanuit de verplichte lessen voor alle eerstejaars hebben we met leerlingen die qua talent of motivatie enthousiast waren het programma uitgebreid met zes extra lessen en zo naar een optreden toegewerkt. Dat is samen met de drie andere Tilburgse projectscholen in poppodium 013 een hele bijzondere Tilburg's Got Talent-avond geworden, zowel voor leerlingen als collega's. Een avond waar trouwens alle Tilburgse VO-scholen aan mee kunnen doen.'

EVALUATIE

Hoe ervaart Hendrickx de dynamiek van externe docenten in de school? 'Dat is heel wisselend. De ene heeft het heel strak op een rijtje en de andere niet en is iedere keer verbaasd over wat er nu weer gebeurt. We evalueren dit uiteindelijk met het Factorium. Wij vinden dat je externe docenten even de tijd moet geven om te kijken wat ze willen en om te wennen aan de doelgroep. Het is voor hen soms moeilijk de leerlingen te motiveren. Dan moet je als docent juist uitpakken! Ook niet iedereen vindt wiskunde leuk. Maar het aanbod is dit schooljaar wel uitgebreider, want we hebben de podiumworkshops nu ingebed in onze zogenaamde talentlessen. Vandaar kunnen de leerlingen gerichter kiezen (van 5 naar 14 verschillende mogelijkheden) en hebben we de groepen kleiner kunnen maken. Er hoeft zo niet per se een docent

Foto: Ursula van de Bunte

**"GEEF EXTERNE
DOCENTEN EVEN
DE TIJD OM
TE KIJKEN WAT
ZE WILLEN EN
OM TE WENNEN
AAN DE
DOELGROEP"**

BUREAU CIST

Bureau CiST (Cultuur in Scholen Tilburg) ontwikkelt beleid om cultuur-educatie een vaste plaats te geven in het onderwijs. CiST bemiddelt tussen het culturele veld en het onderwijs.

van het Vakcollege meer bij te zijn. Cijfers krijgen de leerlingen er niet voor, wel een certificaat dat in hun portfolio komt.'

Hendrickx voegt hier nog aan toe: 'Nog een punt van aandacht misschien: VMBO-docenten zijn erg van de structuur en de orde. En dan is er voor die docent ineens een workshop in het lokaal naast hem waar iets minder structuur en orde is, maar waar chaos juist iets kan opleveren. Het is rooster-technisch een grote klus geweest om iedere docent een lokaal toe te wijzen waar zo min mogelijk overlast is. Het komt erop neer dat draagvlak enorm belangrijk is. In de school bij de directie en zeker ook bij de eigen docenten, want die zijn net zo goed allemaal anders. Het hoeft maar iets kleins te zijn, dat de tafels niet netjes zijn teruggezet bijvoorbeeld, dan krijg je soms al een opmerking.'

SAMEN

Hendrickx vindt de onderlinge projectbijeekkomsten heel waardevol. 'Zo'n vergadering heeft veel deelnemers en die nemen stuk voor stuk hun expertise mee. Elke school vult het ook weer anders in. Maar het zijn overal niet alleen maar workshopjes 'voor de leuk'. We werken echt ergens naartoe en er komt dan ook steeds meer diepgang in het project.' Het is de bedoeling dat de Tilburg's Got Talent-groep volgend jaar hiermee verder gaat, verzekert Hendrickx. De subsidie-aanvraag doen de scholen niet zelf. Dat heeft CiST samen met Factorium gedaan en zullen ze weer gaan doen. Het is overigens wel belangrijk om de nieuwe subsidie-aanvraag tijdig in te dienen. Want de beslissing om subsidie toe te kennen gaat vanaf nu per volgorde van inschrijving. Ofwel: op is op! ❖

FACTORIUM PODIUMKUNSTEN

Factorium Podiumkunsten is een instelling voor kunsteducatie met als werkgebied de gemeenten Tilburg en Goirle. Zij bieden een groot scala aan lessen, cursussen en workshops op het gebied van de podiumkunsten aan.

HOE CREËER JE BOEIEND MUZIEKONDERWIJS VOOR ONDERBOUW VO?

AUTEUR: ALLERD VAN DEN BREMEN // VO 🎵

Gedifferentieerd muziekonderwijs geven is lastig, vooral in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Een aantal methodes laat zien dat het met behulp van digitale middelen wel degelijk mogelijk is.

"KLASSIKALE LESSEN ZIJN VEEL MINDER NODIG EN ER IS MEER RUIMTE VOOR PERSOONLIJKE COACHING"

Dit is het tweede artikel in een reeks over digitale technieken in het muziekonderwijs op scholen. In het volgende artikel wordt ingegaan op voorbeelden in het primair onderwijs.

Tweëntwintig jaar geleden deed ik eindexamen in muziek. Dat was fantastisch. In een klein groepje met medeleerlingen die er ook echt voor gingen, de diepte in. Mijn herinneringen aan het vak muziek in de onderbouw zijn helaas het tegenovergestelde. Met dertig kinderen op keyboards rammten en liedjes van The Beatles zingen. Ik voelde me totaal niet serieus genomen. Toen ik later Docent Muziek ging studeren, zag ik wel in

dat de setting meespeelde. Grote klassen en lessen die verplicht op het rooster staan, gecombineerd met het begin van de puberteit maken de onderbouw voor dit vak geen makkelijke fase. Het werd mijn eerste missie: hoe zorg je ervoor dat het muziekonderwijs in de onderbouw van het voortgezet onderwijs beter kan. Gedifferentieerder en rekening houdend met de behoefte en kennis en vaardigheden van alle kinderen. Eerlijk gezegd is mijn focus in de loop der jaren meer komen te liggen op de verbetering van muziek in het primair onderwijs, waar ook veel te winnen valt. Maar de interesse voor het VO bleef. De laatste jaren heb ik een aantal vormen van onderwijs mogen aanschouwen die dicht in de buurt komen van mijn oude missie.

VEILIG KLIMAAT

Zo maakte ik kennis met Johan 't Hart op het Pieter Nieuwland College in Amsterdam. Johan is een zeer gedreven man die met dezelfde vragen zat als ik. Hoe bied je goed muziekonderwijs aan alle kinderen? Hoe vinden ze hun eigen stem? Johan kreeg op een bepaald moment

hulp uit onverwachte hoek. Een oud-leerling, de rapper Tony Scott, klopte bij hem aan. Na een aantal hits in de Top 40 wilde hij Johan helpen voor de klas. Dat bleek zo succesvol dat Tony jarenlang als een soort amanuensis met Johan kon werken. Het inspireerde Johan - een veel klassieker ingestelde docent - tot allerlei innovaties die tot op de dag

van vandaag doorgaan. Het belangrijkste is dat hij een klimaat heeft gecreëerd waarin elke leerling zich veilig voelt om zijn eigen richting te gaan en zichzelf te laten zien. Jezelf solo presenteren is een belangrijke pijler. Maar dat kan alleen doordat er een basis van veiligheid is gecreëerd waarin de hele klas wordt uitgedaagd met bijvoorbeeld ritmische

vaardigheden, maar ook met improvisatie-oefeningen. Daarnaast zet hij alle leerlingen zo snel mogelijk individueel aan het werk en gebruikt hij alle technisch mogelijkheden. Alle kinderen hebben een iPad en voor de meest uiteenlopende categorieën heeft hij zelf lesmateriaal gemaakt. Zien is geloven, maar als je een les van Johan binnenkomt heerst

er pure concentratie. De leerlingen werken volledig op hun eigen niveau op keyboards, gitaren, dj-apparatuur, djembé's en nog veel meer instrumenten. Interactieve apps als Yousician worden daarvoor ingezet, maar ook gebruiken leerlingen programma's waar ze zelf mee komen. Het niveau is verbazingwekkend hoog en het is geweldig om te zien hoe gedreven leerlingen van deze leeftijd bezig kunnen zijn.

HIP EN HANDIG

De methode Musicbox is een vrij nieuwe speler op de markt. BeatsNbits was al een interessante stap voorwaarts, maar deze methode lijkt nog beter aan te sluiten op de behoefte van leerling én docent. Het is volledig modulair van opzet. Dat betekent dat je als docent helemaal zelf kunt bepalen welke onderdelen of 'boxen' je inzet. Er zijn theoretische boxen waarin leerlingen aan de slag gaan met toonhoogte of het orkestinstrumentarium. En er zijn meer praktische boxen waar het gaat over een thema, zoals reggae, waaraan improvisatie-opdrachten zijn gekoppeld. Al deze boxen zijn zo gemaakt dat de leerling er meteen mee aan de slag kan met iPad of Chromebook in de hand. Klassikale instructie is niet meer per se nodig. Leerlingen bepalen voor een gedeelte zelf hoe ze de leerdoelen halen en kunnen daar allerlei tools voor inzetten zoals video-tutorials en oefentracks. De methode oogt daarbij erg hip en je merkt dat dit ook helpt de leerlingen te motiveren.

Paula Ludden, docent muziek op het Ichthus College in Kampen, is één van de gebruikers. Zij is enthousiast omdat Musicbox een basis geeft naast de eigen lessen die ze blijft ontwerpen. 'Het is fijn om te merken dat de leerlingen er zelf zo snel mee uit de voeten kunnen. Daardoor zijn klassikale lessen veel minder nodig en is er meer ruimte voor persoonlijke coaching.' De methode is volop in ontwikkeling. Vanaf volgend schooljaar is er genoeg materiaal om voor de hele onderbouw leerlijnen samen te stellen.

Voor het samenspelen en voor goede begeleiding ben je ook bij Musicbox nog steeds aangewezen op een goede docent. Ludden kiest er bijvoorbeeld voor alleen in kleinere groepjes te musiceren en weet daardoor veel kwaliteit te bereiken. Maar het kan natuurlijk nog steeds zo zijn dat de docent het niet naar een goed niveau weet te krijgen. Luisteren naar de dynamiek van de klas en daarop kunnen inspelen blijft de basis. Johan 't Hart is bezig met het overdragen van zijn methodiek via zijn organisatie Rapucation. En dat blijkt ook niet altijd mogelijk. Er zijn een aantal docenten opgestaan die dit kunnen, maar het lijkt niet voor iedereen weggelegd. Toch laten zowel Rapucation als Musicbox zien dat er zelfs met grotere groepen in een lastige leeftijdscategorie veel te halen valt en dat geeft deze burger moed. ❖

Allerd van den Bremen is zelfstandig muziekdocent, componist en consulent (www.allerd.nl).

NIUWSGIERIG GEWORDEN?

- > Rapucation: www.rapucation.eu
- > Musicbox: www.musicboxmethode.nl

| interview | met Adeline van Campen en Stefan Ernst

HEARTBEAT VOLGT DE HARTSLAG VAN GROEP 7/8

AUTEUR: JUDITH BOESSEN // PO / VO

Wat krijg je als een dansgezelschap, een symfonie-orkest en een expertisecentrum voor kunsteducatie samen aan de slag gaan? Een hartstochtelijke voorstelling waarin dansers, musici en leerlingen op zoek gaan naar hun eigen hartslag. Kunstzone sprak met Adeline van Campen, hoofd educatie van philharmonie zuidnederland en Stefan Ernst, artistiek leider van Dansgezelschap Project Sally Maastricht.

Foto: Tycho Merijn

Waar gaat jullie voorstelling *Heartbeat over?*

'Kort gezegd volgen we een jongen die zijn hartslag is kwijtgeraakt', vertelt Stefan. 'Hij is op zoek naar zichzelf en zijn passie en gedurende de voorstelling vindt hij die weer terug. De voorstelling daagt leerlingen van groep 7/8 uit om te onderzoeken waar hun hart sneller van gaat kloppen. Kinderen van 11 en 12 jaar zitten net voor de pubertijd en vragen zich natuurlijk af hoe ze de wereld tegemoet kunnen treden. Die vraag staat centraal en de voorstelling wil kinderen dan ook inspireren om vooral hun eigen passie te volgen.'

De musici van philharmonie zuidnederland bewegen in sommige scènes ook mee. Hoe was het om een orkest te regisseren?

'Ontzettend spannend, maar ook heel leuk', lacht Stefan. 'Ik probeer altijd eerst persoonlijk contact te maken om spelers in hun kracht te zetten. Maar een orkest is een grote ploeg mensen, dus dat is niet evident. We hebben daarom eerst een aantal scènes gemaakt met een klein aantal musici en de dansers. Daarna zijn we pas met de volle bezetting aan de slag gegaan.' Adeline vult aan: 'De philharmonie zuidnederland was niet aan zijn eerste proefstuk toe. Voorafgaand aan *Heartbeat* hebben we een andere voorstelling - *Música!* - gemaakt, en daar had het orkest ook een actieve rol. Maar deze keer zijn we een stap verder gegaan en spelen ze bepaalde scènes mee. Wat mensen vaak vergeten, is dat musiceren - net als dansen - een hele fysieke aangelegenheid is. De meeste musici doen ademhalingsoefeningen en moeten hard trainen om hun lichaam in vorm te houden. Een cello intensief bespelen is geen probleem als je twintig bent, maar dat verandert met de jaren. Die aandacht voor het lijf hoort bij beide beroepen.'

Een danser en een musicoloog... Wat drijft jullie om voorstellingen voor kinderen en jongeren te maken?

'Die droom dateert al uit mijn studententijd', vertelt Stefan. 'Tien jaar geleden ben ik samen met algemeen leider Ronald Wintjens gestart met Project Sally. We wilden voorstellingen maken voor iedereen die jong van hart is. We hebben projecten voor de kleinste dansliefhebbers vanaf vier jaar, maar ook voor jongeren en volwassenen. Voor mij staat het plezier en de schoonheid van dans voorop. Dat wil ik kinderen meegeven.'

Adeline knikt instemmend: 'Ik maak zelf graag muziek, en ontleen daar veel vreugde aan. Er zijn weleens avonden dat ik hondsmoe terugkom van mijn

werk. Maar als ik met muziek bezig kan zijn, krijg ik weer energie. Het is een bron van kracht in mijn leven en eigenlijk is dat ook mijn voornaamste drijfveer om me met educatie bezig te houden. Dat gevoel en die rijkdom wil je overdragen aan jonge kinderen, zodat ze levenslang kunnen delen in dat plezier. Zeker nu veel muziekscholen omvallen, zie ik dat als een belangrijke taak van philharmonie zuidnederland.'

Merken jullie iets van de culturele kaalslag in het contact met de scholen?

'De taak om kinderen te laten kennismaken met kunst is altijd urgent geweest, maar je ziet inderdaad dat er scholen zijn waar het cultuuronderwijs bijna is verdwenen uit de basis', knikt Stefan. 'Als gezelschap doen we de laatste jaren nog meer aan 'outreach'. We gaan, meer dan vroeger ook daadwerkelijk naar scholen toe met voorstellingen. De drempel om met een klas naar het theater te komen is best hoog, maar zo'n eerste stap helpt enorm.'

Adeline beaamt dit: 'Wij doen dat eigenlijk precies hetzelfde: we gaan met kleine ensembles naar scholen toe om te spelen. Dan leg je de contacten en worden docenten enthousiast om met hun klas naar een concert te komen. Die kennismaking op de school zelf is een noodzakelijke eerste stap en vaak zien we scholen daarna ook terug in de concertzaal.'

'Gelukkig is het tij wel aan het keren, hoor', lacht Adeline, 'de Impulsgelden Muziekonderwijs en de subsidies van Cultuureducatie met Kwaliteit worden gretig ingezet door scholen. De uitdaging voor ons als 'culturaanbieder' is om heel vraaggericht te werken en te kijken naar de behoefte van een school of docent. Dat is echt maatwerk.'

Dat is zeker voor de basisscholen een hele opgave, want hoe formuleer je die vraag nu eigenlijk als gewone leerkracht?

'Dat blijft inderdaad een uitdaging', beaamt Adeline, 'en soms zien leerkrachten onze projecten vooral als een leuk uitstapje. Wat we doen is onze voorstellingen heel zorgvuldig afstemmen op de belevingswereld en het niveau van de doelgroep. Tevens leveren we bij onze projecten ook educatieve materialen aan voor de leerkracht. Voor *Heartbeat* hebben we samen met Kunstbalie een lesprogramma ontwikkeld dat mooi aansluit op de kerndoelen kunst en cultuur. Leerkrachten kunnen de klas aan de hand van speelse kijk- en luisteroefeningen voorbereiden op de voorstelling. We zijn sinds kort ook een samenwerking gestart met diverse PABO's, vertelt Stefan. Want we vroegen ons inderdaad af: waar begint de verankering van goed cultuuronderwijs, waar kunnen we een verschil maken? Daar dus!', lacht Adeline. ❖

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

HeartBeat is een interdisciplinaire voorstelling voor groep 7/8 en de brugklas gemaakt door Dansgezelschap Project Sally Maastricht, philharmonie zuidnederland en Kunstbalie.

Meer informatie over de voorstelling, de samenwerking en speeldata staat op www.philharmoniezuidnederland.nl > educatie.

MEDEZEGGENSCHAP

De MR (medezeggenschapsraad) is een belangrijk orgaan voor overleg en inspraak binnen de school waar personeel, ouders en leerlingen spreken met het bevoegd gezag over het beleid. De WMS (Wet Medezeggenschap op School) is de basis voor het overleg en bepaalt wat er aan stukken beschikbaar moeten zijn en over welke beleidsterreinen er instemming of advies gevraagd moet worden. Op lokaal niveau is het mogelijk om reglementen zo in te richten dat er meer onderwerpen voor instemming worden voorgelegd dan volgens de wet moet. Minder kan niet! Ook heeft de MR altijd de mogelijkheid om ongevraagd advies te geven over aangelegenheden waar geen regels voor zijn. Het belang van de medezeggenschap neemt in 2017 nog verder toe, onder andere als gevolg van de Wet versterking bestuurskracht.

Actuele wijzigingen

Er is een aantal wijzigingen die de positie van de medezeggenschap versterkt en die het makkelijker maakt om de rol als kritische gesprekspartner te spelen. De MR heeft nu adviesrecht op het meerjarig financieel beleid, de (openbare) profielschets van de bestuurders en op benoeming en ontslag van de bestuurder. Tweemaal per jaar heeft de raad van toezicht (of het toezichthoudend deel van het bestuur) overleg met het medezeggenschapsorgaan. Wanneer er een geschil is over een besluit van het bevoegd gezag heeft de Landelijke Commissie voor Geschillen WMS een bredere bevoegdheid gekregen: nalevingsgeschillen komen niet meer bij de ondernemingskamer (alleen nog voor beroep), maar bij

de commissie. De commissie kan een bevoegd gezag een dwangsom opleggen of dwingen (de gevolgen van) een besluit ongedaan te maken en een MR die niet functioneert ontbinden.

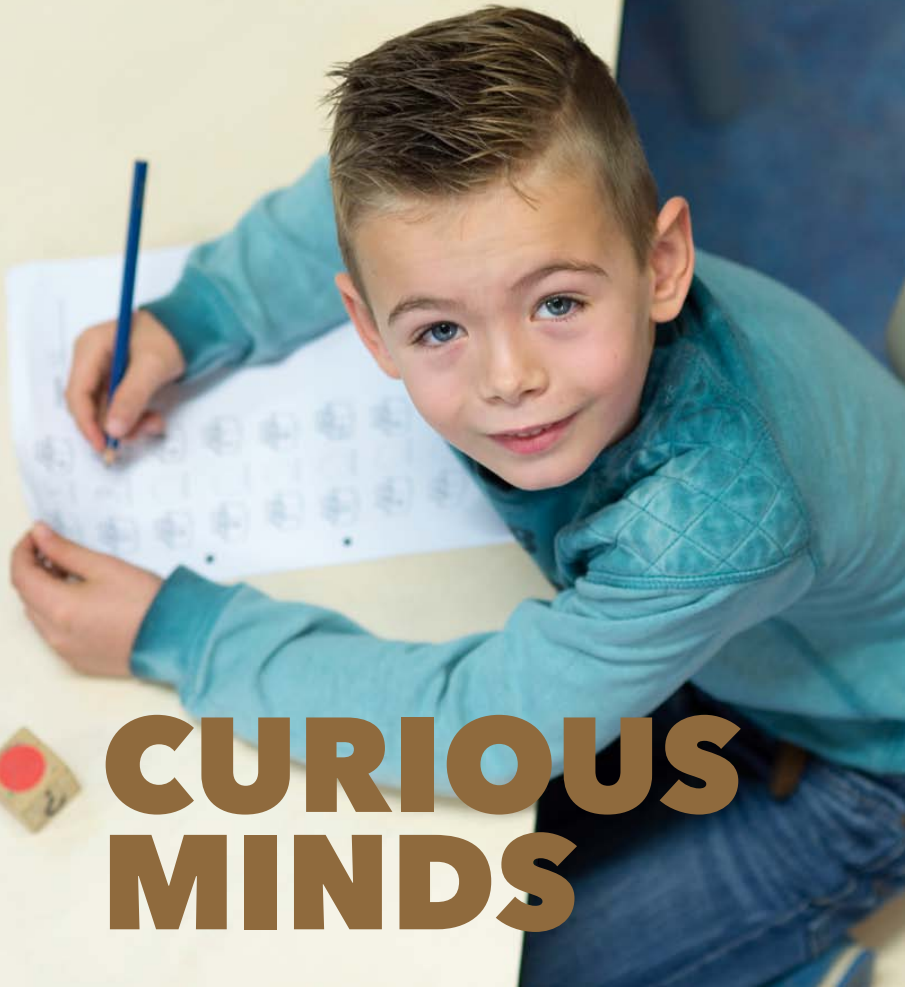
Door aanpassing van de ARBO-wet krijgt de P(G)MR ook instemming op de benoeming van de preventiemedewerker en diens plaats in de organisatie én moet er een jaarlijks overleg zijn tussen de medezeggenschap, werkgever, preventiemedewerker en Arbodienst over het veilige en gezonde werkklimaat in de organisatie.

Belang lidmaatschap MR

Het blijft natuurlijk van groot belang dat er in de raad een brede afspiegeling van werknemers, waaronder zeker ook leraren kunstvakken, vertegenwoordigd is. Hier wordt gesproken over het profiel van de school, welke vakken eventueel uren inleveren ten gunste van 'kern'-vakken en welke faciliteiten er in materiële zin voor het onderwijs beschikbaar zijn.

Ondersteuning gezocht?

De partijen die het Advies 'goede medezeggenschap' opstelden (vakbonden, PO- en VO-raad, ouder- en leerlingorganisaties) bieden via het Project Versterking medezeggenschap onder andere een (kostenloze) Quickstart Medezeggenschap aan waarin de belangrijke onderdelen die jaarlijks aan de orde komen worden langsgesegaan en waarin met de vertegenwoordiger van het bevoegd gezag wordt ingegaan op het gezamenlijk belang om inhoudelijk het goede gesprek te voeren. Ook zijn er verschillende modelreglementen en handreikingen over de thema's in de medezeggenschap beschikbaar. Deze zijn te vinden via www.infowms.nl.

CURIOUS MINDS

Foto: Ursula van de Bunte

TALENTVOL GEDRAG STIMULEREN IN HET BEELDEND ONDERWIJS

AUTEURS: INEKE HAAKMA, HENDERIEN STEENBEEK, EVERT BISSCHOP BOELE EN JEANNETTE DOORNENBAL // PO 6

Feline zit in groep 1. Ze maakt een tekening en experimenteert volop met kleur, lijn en vorm. De juf heeft al een paar keer gevraagd of ze haar tekenspullen weg wil leggen, ze wil beginnen met de volgende les. Feline wil nog niet stoppen. Haar gedrag kan omschreven worden als talentvol: ze is met plezier en enthousiasme bezig aan een opdracht.

Net als Feline gaan veel jonge kinderen in de onderbouw van de basisschool vaak uit zichzelf, met plezier en zonder veel aansporing aan de slag met beeldend werk. Helaas neemt die interesse bij veel van hen in de loop van de tijd af. Verschillende factoren kunnen hierbij een rol spelen. Eén ervan is de verschuiving van de focus van het kind naar de wens een realistisch eindproduct te maken. Dit kan ervoor zorgen dat kinderen niet langer tevreden zijn over hun werk. Jonge kinderen vinden beeldend werken leuk en een realistisch resultaat is daarbij meestal niet hun doel. Alleen al het voelen van verschillende materia-

len, het experimenteren met wat je ermee kunt en wat voor effect het geeft, vinden ze vaak boeiend. Oudere kinderen zijn gewoonlijk kritischer en stellen hoge eisen aan hun werk. Ze willen graag realistisch werken, maar kunnen dat nog niet altijd even goed. Ze raken daardoor ontmoedigd, verliezen hun plezier in beeldend werken en daarmee stopt vaak hun interesse.

Voorts is de omgeving van invloed op de motivatie van een leerling. Op school is het de leerkracht die een belangrijke rol heeft als stimulator daarvan. Helaas staan leerkrachten onder grote druk en moeten ze vooral aandacht besteden aan vakken als rekenen en taal. Bovendien is het de vraag hoe competent ze zich voelen in het geven van een kunstvak. Uit onderzoek blijkt namelijk dat leerkrachten zich vaak deskundiger voelen op het gebied van bijvoorbeeld rekenen en taal dan de kunstvakken. De rol van leerkrachten kan doorslaggevend zijn: door de juiste ondersteuning te bieden - op het juiste moment - kunnen ze voorkomen dat de motivatie bij hun leerlingen afneemt. Dat vraagt veel van hen, want dan moeten ze immers weten hoe zij op het goede moment, op de juiste manier kunnen reageren op het gedrag van hun leerlingen.

CURIOUS MINDS

Hanzehogeschool Groningen startte onlangs een onderzoek naar talentvol gedrag van leerlingen in het beeldend onderwijs. Het maakt deel uit van het Curious Minds Kunsteducatie onderzoeksprogramma. Daarin staat centraal hoe leerkrachten basisonderwijs de interesse van hun leerlingen kunnen aanwakkeren en behouden. Het doel is om hen hierbij te helpen door theoretische kennis en praktische vaardigheden aan te reiken waardoor in hun beeldend onderwijs talentvol gedrag gestimuleerd wordt.

Curious Minds (of Talentenkracht) is ontwikkeld door verschillende universiteiten in Nederland en België. Bij de Groningse versie wordt er onderzoek gedaan naar de talenten van kinderen op het gebied van wetenschap en techniek. Talent wordt in Curious Minds gedefinieerd als het potentieel van een kind om zich te ontwikkelen tot een bepaalde mate van excellentie in een bepaald domein. Ieder kind is talentvol, mits talentvol benaderd. In die talentvolle benadering speelt de omgeving een cruciale rol. Curious Minds is daarom opgezet om docenten, pedagogisch medewerkers in de buitenschoolse opvang en crèches en ouders inzichten, handvatten en materialen te bieden, opdat zij talentontwikkeling (beter) kunnen stimuleren. Eerder onderzoek leverde niet alleen theoretische kennis, maar ook goede aanknopingspunten op voor de praktijk. Er zijn bijvoorbeeld coachingprogramma's ontwikkeld voor professionals gericht op het herkennen en stimuleren van talentvol gedrag van kinderen.

TALENTDRIEHOEK

Tot dusver was het Curious Minds onderzoek voornamelijk gericht op wetenschap en techniek. Nu wordt voor het eerst naar het domein kunsteducatie gekeken en een vertaalslag gemaakt naar het beeldend onderwijs. In het onderzoek

staat de interactie tussen het kind (de leerling), de volwassene (de leerkracht) en de leertaak (de opdracht of les) centraal. Positieve interacties in deze 'talentdriehoek' resulteren in talentvol leerlinggedrag. In het onderzoek wordt allereerst in kaart gebracht hoe de interacties tussen leerling-leerkracht-leertaak momenteel worden vormgegeven in het beeldend onderwijs op de basisschool. Daarna zal worden gekeken of hierin een verbeterslag mogelijk is.

Het eerste element in de talentdriehoek is de leerling. Omdat in het onderzoek wordt nagegaan hoe groepsleerkrachten in het basisonderwijs talentvol beeldend werken van leerlingen kunnen stimuleren, is het belangrijk te weten hoe talentvol gedrag van leerlingen in de context van het beeldend onderwijs gedefinieerd kan worden. In het onderzoek naar wetenschap en techniek wordt talentvol gedrag van leerlingen beschreven als: nieuwsgierig, enthousiast, exploratief, redenerend en steun ontlokkend aan de omgeving. In het beeldend onderwijs moet talentvol gedrag mogelijk op een andere manier omschreven worden.

Het tweede element van de talentdriehoek is de leerkracht die een belangrijke motor is achter de (beeldende) ontwikkeling van leerlingen. Daarom is het zinvol om na te gaan welk leerkrachtgedrag nodig is om talentvol gedrag in leerlingen te ontlocken en te stimuleren. Uit onderzoek in het domein van wetenschap en techniek blijkt dat drie pedagogisch-didactische leerkrachtstrategieën een positieve invloed hebben op de leerling. Dit zijn: (a) ruimte bieden door vragen te stellen die recht doen aan het talent van kinderen; (b) structuur bieden door te werken met een wetenschappelijke methode en (c) ondersteuning (scaffolding) bieden. Op welke manier deze strategieën - en eventuele aanvullende strategieën - in het beeldend onderwijs kunnen worden geboden, is onderdeel van het onderzoek.

De leertaak is het derde element van de talentdriehoek. Ook het materiaal waarmee gewerkt wordt in de klas, speelt immers een belangrijke rol. Denk bijvoorbeeld aan de mate waarin het lesmateriaal uitdagend is voor de leerling. Welke kenmerken bij talentvol gedrag ontlokkend materiaal horen, is dan ook één van de onderzoeksvragen.

COACHINGPROGRAMMA

De methodes van dataverzameling die gebruikt worden, zijn observaties in de klas, video-opnames van beeldende lessen en interviews met groepsleerkrachten en kunstvakdocenten. De verworven inzichten worden vervolgens gebruikt om voor groepsleerkrachten een coachingsprogramma te ontwikkelen dat gericht is op het herkennen en stimuleren van talentvol gedrag van leerlingen. Dit sluit aan bij de eerder ontworpen, geïmplementeerde en geëvalueerde coachingprogramma's binnen Talentenkracht. De wens daarbij is groepsleerkrachten beter toe te rusten om het beeldend onderwijs een inspirerende en enthousiasmerende plek te geven in de basisschool, een basis waarop door anderen kan worden voortgebouwd. ❖

Ineke Haakma is postdoc onderzoeker bij Hanzehogeschool Groningen.

Henderien Steenbeek is lector Leren en Gedrag van het lectoraat Integraal Jeugdbeleid bij het Centre of Expertise Healthy Ageing/Pedagogische Academie van de Hanzehogeschool Groningen en universitair hoofddocent ontwikkelingspsychologie bij Rijksuniversiteit Groningen.

Evert Bisschop Boele leidt als lector de Onderzoeksgroep Kunsteducatie van het Kenniscentrum Kunst & Samenleving en het Centre of Expertise Healthy Ageing van Hanzehogeschool Groningen. Hij is bijzonder hoogleraar Betekenis van Cultuurparticipatie bij Erasmus Universiteit.

Jeannette Doornenbal is lector Integraal Jeugdbeleid - Opvoeding, Onderwijs en Opvang bij Hanzehogeschool Groningen.

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- > Veenker, H., Steenbeek, H., Van Dijk, M., & Van Geert, P. (2017). *Talentgerichte ontwikkeling op de basisschool. Een dynamische visie op leren en onderwijzen*. Uitgeverij Coutinho.
- > www.talentenkracht.nl
- > www.talentenkrachtgroningen.nl

1 MINUUT PER DAG...
DE KUNST VAN
HET LUISTEREN
LUISTERPAKKETTEN 2017/2018
WWW.LUISTEROREN.NL

VRAGEN STELLEN CENTRAAL

AUTEUR: HESTER KETEL // PO 6

Kinderen en wetenschappers hebben eigenlijk best veel met elkaar gemeen: ze bezitten beide een kinderlijke nieuwsgierigheid en enthousiasme. Nieuwsgierigheid is een belangrijk startpunt voor de lesprogramma's van het Universiteitsmuseum Utrecht. Hoe wekt het museum de nieuwsgierigheid van bezoekers en wie inspireert hen bij het maken van nieuwe programma's?

In het boek *De Kleine Prins* wordt beschreven hoe een jongetje een afbeelding tekent van een slang die een olifant heeft opgegeten.

Volwassenen herkennen in zijn tekening alleen een hoed. Dit zegt veel over hoe anders kinderen kijken naar de wereld om hen heen dan volwassenen. Ze staan onderzoekend in het leven, gebruiken hun fantasie en kijken verder dan hun neus lang is. Kinderen zijn van nature nieuwsgierig en dit is een krachtige drijfveer om te leren. Ook is het onmisbaar bij het doen van onderzoek. Veel wetenschappers bezitten ook nog steeds de kinderlijke nieuwsgierigheid en het enthousiasme van kinderen. In dat opzicht hebben kinderen en wetenschappers veel gemeen.

**"VRAGEN
STELLEN AAN
LEERLINGEN
PRIKKELT
HUN NIEUWS-
GIERIGHEID
EN IS VAN
BELANG VOOR
ONDERZOEKEND
LEREN"**

SAMEN ONDERZOEKEN

De nieuwsgierigheid en verwondering van kinderen zijn het startpunt voor alle lesprogramma's van het Universiteitsmuseum Utrecht. Daarbij is het van groot belang om aan te sluiten bij de voorkennis en beleevingswereld van de kinderen. Vooral

omdat de leerlingen werken met onderzoekend leren, waarbij het accent vooral ligt op het aanleren van onderzoeksvaardigheden en het ontwikkelen van een onderzoekende houding en minder op het opdoen van kennis. De leerlingen gaan direct aan de slag, bij voorkeur met vragen die ze zich al eens eerder hebben gesteld. Leerlingen worden gestimuleerd om te bedenken hoe ze deze vragen kunnen onderzoeken om tot een oplossing te komen. Onder begeleiding van de publieksbegeleider stellen ze hiervoor zelf een onderzoek op, voeren dit uit en presenteren het. Een samenwerking met docenten om museumprogramma's te laten aansluiten bij wat er op school gebeurt, zorgt ervoor dat de les in het museum aansluit bij de kennis en vaardigheden van de leerlingen en ze direct kunnen beginnen met het onderzoek. Andere belangrijke kennisbronnen voor het museum zijn een klankbordgroep met kinderen en volwassenen, en de samenwerking met andere musea.

I ASK-METHODE EN LEREN DOE JE SAMEN

Onlangs is het Universiteitsmuseum Utrecht, samen met een aantal andere Utrechtse musea, aan de slag gegaan om de museumlessen volgens de methode van I ASK vorm te geven. Bij deze nieuwe methode vertelt de museumdocent niet langer een kant-en-klaar verhaal, maar stelt vragen aan de groep. Op deze manier leert de museumdocent zijn publiek kennen en kan de les afgestemd worden op de groep. Hierbij is het heel belangrijk dat

Foto: Ivar Pel

de museumdocent goed kan luisteren, flexibel is en de juiste vragen stelt. Door vragen te stellen aan de leerlingen prikkelt hij hun nieuwsgierigheid.

Ook is het Universiteitsmuseum betrokken bij het project *Leren doe je samen*. In dit netwerk werken dertien natuurhistorische instellingen en musea uit heel Nederland samen. Allemaal worstelen ze met de vraag hoe onderzoekend leren zo goed mogelijk verankerd kan worden in het aanbod en waar onderwijs en musea elkaar raken en versterken. Een gezamenlijk beleid, een overzicht van alle werkvormen met onderzoekend leren in het museum en gezamenlijke training van museumdocenten zijn de eerste resultaten.

Een andere bron van inspiratie zijn de kunstmusea. Villa

Zebra in Rotterdam is een inspirerend voorbeeld van hoe het werk van de kunstenaar en activiteiten voor kinderen op een organische manier worden verweven. Dit komt sterk overeen met de manier waarop in het museum kinderen onderzoek 'naspelen'. In een zand- en waterbak kunnen kinderen op dezelfde manier als onderzoeker Maarten Kleinhans geologisch onderzoek doen naar de loop van rivieren.

WAAROM ONDERZOEKEN IN HET MUSEUM?

Onderzoekend leren kan ook heel goed in de klas. Het is bij onderzoekend leren van belang om een vraag te stellen die je kunt onderzoeken met de middelen die voorhanden zijn. In de klas zijn dit andere middelen dan in het museum en kunnen andere vragen onderzocht wor-

den. 'Glijd je sneller van de glijbaan wanneer je op een kleedje zit?' is een voorbeeld van een onderzoekbare vraag in de klas. 'Hoe heet is de zon?' is minder geschikt om te onderzoeken. In het museum kunnen leerlingen om hun vraag te onderzoeken, gebruik maken van materialen en mogelijkheden die echte wetenschappers van de Universiteit Utrecht ook hebben. In de tentoonstellingen en onderzoeksruimtes van het museum werken ze met echte objecten en realistisch onderzoeksmateriaal. Op verschillende plekken komen ze in aanraking met authentiek wetenschappelijk onderzoek, wetenschapsresultaten en soms ook met de wetenschappers zelf. Een echt bot, kijken door een echte microscoop, een professor ontmoeten of met je eigen gegevens meedoen aan een

sociologisch onderzoek genereert heel veel nieuwsgierigheid, merkt het Universiteitsmuseum.

In 2018 sluit het museum tijdelijk voor een verbouwing. In die periode worden de lessen op andere locaties gegeven. Sinds 2017 zet het Universiteitsmuseum extra in op outreach-projecten voor scholieren. Vanuit verschillende wetenschappelijke disciplines worden educatieve programma's gemaakt voor leerlingen tussen de 8 en 14 jaar. Deze worden op locatie gegeven. Dit kan op school zijn of in het theater of de bibliotheek. Op deze manier komt het museum mét de collectie en de museumdocenten naar de leerlingen toe en zorgen we voor een unieke museumervaring in de klas. ❖

Hester Ketel is coördinator educatie bij het Universiteitsmuseum Utrecht.

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

Meer weten? Suggesties naar aanleiding van dit artikel? Kijk op www.universiteitsmuseum.nl of neem contact op met h.ketel@uu.nl.

CALAISFORNIA

REDACTIE & SAMENSTELLING:
JUDITH BOESSEN
FOTO'S: SEM SHAYNE // 6

Sem Shayne is een lefgozer, zoveel is duidelijk. De piepjonge fotograaf (22) studeerde vorig jaar af met een webdocumentaire en fotoreportage over de jungle van Calais. De titel van zijn fotoreeks *Calaisfornia* refereert aan de vervlogen dromen van Amerikaanse kolonisten. In plaats van schuldbevuste plaatjes die de 'vluchteling' vooral typeren als slachtoffer van een verre en wrede oorlog of een failliet Europees immigratiesysteem, gebruikt Shayne schaamteloos de trukendoos die je aantreft bij de meest gelikte fashionfotografie.

www.semshayne.com

@WEB

TIPS AND TRICKS

Als je nu eens in de gelegenheid bent om op afroep uit een onuitputtelijke goocheldoos een nieuwe les te kunnen halen? Zouden je lessen dan diverser, interessanter worden? Zou je dan meer 'volgers' hebben?

AUTEUR: THEA VUIK

Gedurende mijn loopbaan heb ik gemerkt dat de vraag om leuke lesvoorbeelden een guilty pleasure is onder ons (kunst)docenten. En ik doe daar net zo hard aan mee. In weerwil van allerlei doorlopende leerlijnen is het bijzonder prettig om een paar opdrachten achter de hand te hebben. Het voelt wat zekerder: je bent beter voorbereid op een klas pubers die even geen trek hebben in jouw les. Bah, saai! Nou, kom maar op met die onwillige klas! Toch kun je het niet iedereen naar de zin maken en dat weten we zelf ook wel. Maar hoe het eten wordt opgediend, dat scheelt een hoop. En dan moet ik zeggen dat bij de zoveelste PowerPoint-presentatie de klas al redelijk verveeld in de bank gaat hangen. Je kunt het allemaal behoorlijk opleuken, maar het blijft een PowerPoint. En van de zoveelste Prezi wordt de les ook al niet veel spannender. Momenteel is op mijn school *Kahoot* erg populair. Met het inzetten van de smartphones van de leerlingen als stemkastje kun je bijvoorbeeld een quizje houden. Erg leuk! En door het wedstrijdelement én door het toegestane gebruik van hun smartphone raken de leerlingen vrijwel automatisch in

een actieve leerhouding. Maar zelfs met Kahoot bereik je uiteindelijk een tegenovergesteld effect. En belanden we waar we ooit begonnen zijn: Oh, weer Kahoot? Bah, saai! Het zijn allemaal losse goocheltrucs om het leren aansprekender te maken. Niets mis mee, maar het zou zoveel eleganter zijn als het in een geheel gepresenteerd kan worden. *Nearpod* is zo'n soort systeem: het is een interactieve presentatiemogelijkheid waarbij je alle schermen van je leerlingen overneemt. Of het nu een telefoon, een iPad of van een computer is, iedereen is ingelogd met een klassikale code die bij de door jou gemaakte *Nearpod*-presentatie hoort. Jij laat ze mee 'lezen' in je presentatie en je kunt deze afwisselen met een vraag en daarna laat je een video zien, of je laat de leerlingen iets tekenen. Als docent veeg je door de presentatie heen (als je de beschikking hebt over een iPad) en de leerlingen krijgen hetzelfde op hun scherm te zien. Zo kun je de tekening of het antwoord van een leerling selecteren en vervolgens aan de hele klas demonstreren. Een test door middel van een memoryspel behoort tot de extra's, maar alleen in de betaalde versie. De gratis versie

heeft echter al zoveel in zich dat je al gauw ál je leerlingen in de uitleg kunt meeslepen. Als je dan de code opstuurt aan de leerlingen die tijdens de les afwezig waren - of gewoon zomaar - kunnen ze het thuis nog eens op hun gemak bekijken. Als docent log je later in op de website van *Nearpod* en kun je de resultaten per leerling inzien en die gegevens naar een Microsoft Excel-werkblad exporteren. Een groot gemak is dat je al je bestaande PowerPoint-presentaties kunt invoeren via de website van *Nearpod* waar je deze vervolgens kunt aanvullen met de interactieve mogelijkheden die het programma in zich heeft. Wat ik zelf heel prettig vind, is de kersverse optie Collaborate. Hiermee kun je op een prikbord de foto's en/of teksten ophangen die de leerlingen je live toesturen. Je kunt het vergelijken met een losse variant van Padlet. Binnen *Nearpod* kun je het breed inzetten als middel om bijvoorbeeld over een onderwerp te discussiëren. Kortom, je uitleg wordt heel divers en daardoor spreekt het vrijwel iedere leerling aan. Ik zag warempel op de site leerlingen met VR-brillen aan het werk. Ga die circusact dus meemaken op www.nearpod.com. ❖

EEN DANSANTE AFSLUITING

AUTEUR: LAURA KOOL // PO

Nadat ze haar oorspronkelijk reisplan had afgewerkt, sloot redacteur Laura Kool haar reis af op Bali. Daar hoopte ze een andere kant van het (dans)onderwijs te kunnen belichten dan wat ze in de westerse landen aantrof.

Plannen zijn er om veranderd te worden. Ik ging mijn reis onbevangen in met alleen twee vooraf geboekte vliegtickets. Alles ertussen liet ik aan het toeval over. Op die manier was ik vrij om letterlijk de verhalen te volgen die ik op mijn pad tegenkwam. Toch had ik vooraf niet kunnen bedenken dat de reis deze verrassende wending zou nemen. Ik besloot namelijk de reis niet zoals vooraf bedacht af te sluiten in Australië, maar in Bali, Indonesië.

OVERAL HETZELFDE LIEDJE

Na mijn bezoek aan Nieuw-Zeeland (zie Kunstzone 2-2017) ging de reis verder naar Melbourne, Australië.

LAURA KOOL

Redacteur en dansdocent **Laura Kool** reisde zes maanden door Canada, de Verenigde Staten, Nieuw-Zeeland en Australië, op zoek naar good practices uit het danseducatieveld. Via haar blog **Moving Educators** deelt ze verhalen van (dans) docenten, onderzoekers en leerlingen uit het primair en speciaal onderwijs die werken met dans en beweging. In een serie artikelen voor Kunstzone beschrijft ze haar opvallendste bevindingen. Dit is het derde en laatste deel.

Meer lezen over Laura's avonturen?
Zie www.movingeducators.com.

Foto: Laura Kool

Daar aangekomen ondernam ik dezelfde acties als in de voorgaande landen: ik bezocht scholen en sprak met onderzoekers, dansdocenten en leerkrachten. In Adelaide kreeg ik een rondleiding door de stad die in juli 2018 de conferentie Dance and the Child International zal hosten, een absolute aanrader voor iedereen die met dans werkt. En hoewel ik in alle steden inspirerende mensen heb gesproken en er overal op de wereld bijzondere projecten neer worden gezet, knaagde er ergens in mij ook het gevoel dat er iets miste. Ik kwam namelijk overal tot dezelfde conclusie: dans staat als vak in het curriculum van het onderwijs en in alle landen zijn er scholen te vinden waar dans - weliswaar op zeer uiteenlopende manieren -

voorkomt, maar overal hoor ik terug dat het vak te weinig geïntegreerd is. Er zijn talloze onderzoeken gedaan naar de effecten van dans. Overal wordt beschreven hoe belangrijk het is dat kinderen bewegen. Toch blijkt in de praktijk dat leerkrachten het een te grote uitdaging vinden om met dans aan de slag te gaan. Door de nadruk op taal en rekenen is er geen tijd over voor de kunstvakken en daarnaast is er te weinig geld voor het inschakelen van vakdocenten. Een conclusie die nog niet eens zo ver af ligt van de praktijk in Nederland. Zodoende nam ik het besluit om het anders aan te pakken en de laatste weken van mijn reis af te sluiten op Bali in de hoop een andere kant van het (dans) onderwijs te kunnen belichten.

“DEZE KINDEREN WETEN WAAROM EN WAARVOOR ZE DANSEN”

mandjes op straat. Dans en yoga zijn ook ingebed in de cultuur, voornamelijk als offerdansen of om goden te eren. De leerkracht wist mij te vertellen dat de kinderen rondom religieuze feesten elke dag dansles krijgen. Die week werd de godin van de kennis en kunst geëerd: Sarasvati. De meisjes lieten mij de Rejang zien, een soort engelendans waarbij ze betoverend dansen, en de jongens de Wirayuda, een stoere krijgerdans. Naast dans krijgen de kinderen ook yogales op school, want, zo vertelde de leerkracht mij: ‘Zo hebben de leerlingen meer controle over hun emoties en kunnen ze zich beter concentreren.’

KINDEREN ZIJN OVERAL GEWOON KINDEREN

Wat mij het meeste opviel, is dat ik kinderen zag dansen met een doel. Deze kinderen weten waarom en waarvoor ze dansen. Net als de rest van de Balinezen die ik ontmoette, straalden zij een serene rust uit en lachten zij altijd vriendelijk. Des te sterker werd het voor mij als ik weer een westerling hoorde die opmerkte hoe ‘inefficiënt die Balinezen toch zijn’. Wij willen efficiëntie, tijdsbesparing en een onderwijssysteem met regeltjes. En hoewel er natuurlijk ook in dit land een hoop speelt (denk aan corruptie), zie ik mensen die tevreden zijn met wie en waar ze zijn. Ik zie kinderen die dansen op school en daar ontzettend van genieten. Daar kunnen wij westerlingen nog een hoop van leren.

Maar hoe dan ook, westers of niet westers, het allermooiste is dat waar ook ter wereld kinderen gewoon kinderen blijven. Het maakt niet uit waar ze vandaan komen of welk geloof ze hebben. Overal zie ik ze lachen als ze in beweging zijn, als ze zichzelf kunnen uiten door middel van spel en dans. ❖

EEN ANDERE WERELD

En anders was het zeker. Allereerst was het onmogelijk om de scholen via telefoon en e-mail te bereiken. Dus besloot ik om er op eigen houtje langs te gaan. Vanuit de stad Ubud vertrok ik naar de SD Suta Dharma school, een mooie wandeling uit het drukke culturele centrum van Bali. Daar aangekomen liep ik met gemak het schoolplein op en tot mijn grote verbazing was daar net een groep meisjes van ongeveer zeven à acht jaar een dans aan het repeteren op het schoolplein. Gekleed in blauwe pakjes met sjaals om hun middel bewogen de kinderen sierlijk over de stenen dansvloer. Een Balinese dansleraar - die overigens net zo sierlijk bewoog als de dames - liep rond om kinderen aan te moedigen en te corrigeren.

En toen gebeurde er iets wat ik me in alle andere landen waar ik ben geweest nooit had kunnen voorstellen: de niet-Engels-sprekende leraar zag me staan, nodigde me uit te komen kijken, zette zelfs een stoel voor me neer, terwijl hij in de tussentijd mij vanaf zijn telefoon foto's liet zien van een prachtig uitgedoste Balinese vrouwelijke danseres. Daar waar ik op een westerse school eerst brieven aan ouders moet sturen voor toestemming, werd ik hier zelfs uitgenodigd om foto's en filmpjes te maken.

Later, in een gesprek met de enige leerkracht op de school die Engels sprak, vernam ik dat deze mooie vrouw op de foto's de dansleraar bleek te zijn, tevens één van de meest beroemde voormalig danseressen uit Bali. Ik was met stomheid geslagen. Naast alle andere verrassingen was dit nog iets wat ik niet had verwacht, zeker niet in een gelovig land als Indonesië.

DANSEN VOOR HET GELOOF

In tegenstelling tot de rest van Indonesië, het grootste moslimland ter wereld, is de belangrijkste religie op Bali een vorm van het Hindoeïsme, ook wel Hindu Dharma of Balinees Hindoeïsme genoemd. Het geloof is ontzettend belangrijk voor de Balinezen. Overal op het eiland zie je tempels, beelden en kleine offer-

INTENS MUZIEKONDERWIJS IN DE JUNGLE VAN SAO PAULO

AUTEUR: ROOS AL // 🎵

In oktober 2016 bezochten tien muziekdocenten op uitnodiging van het Leerorkest in Amsterdam het muziekeducatieproject van organisatie Guri in Sao Paulo. Eerder in het jaar waren docenten van Guri op bezoek in Amsterdam. Guri noemt zichzelf een 'cultureel en sociaal project' dat muziekonderwijs organiseert en bekostigt voor zo veel mogelijk kinderen.

Van een afstand lijkt het romantisch: een ondergaande zon tegen een bergachtig landschap waar huisjes samenklonteren rond nauwe straatjes. Echter, het leven in deze Braziliaanse *favela* is armoedig.

Kinderen die opgroeien in één van de talrijke sloppenwijken rond Sao Paulo, komen hier vaak hun hele leven niet meer uit. Om ze toch uitzicht te bieden op een ander leven, en om ze de kans te geven een talent aan te boren en uit te diepen, is er Guri: een organisatie voor naschools muziekonderwijs in de arme wijken van de stad.

AMBITIEUS MUZIEKONDERWIJS

De leraren van Guri zijn ambitieus in hun aanbod van naschools muziekonderwijs. Basisschoolleerlingen die meedoen krijgen wekelijkse koor-repetities, muziektheorielessen, lessen op een instrument (als ze hier al aan toe zijn) en, indien gewenst, ensemble- of orkestlessen. Toch is het voor de staf van Guri niet de eerste prioriteit om alle kinderen op het hoogste niveau muziek te leren maken. Guri is een maatschappelijke organisatie die via muziekonderwijs kansarme, jonge leerlingen wil bereiken en hen wil helpen iets op te zetten in hun leven, hen wil helpen hun talent te vinden en hier iets mee te doen. Met dit doel heeft Guri niet alleen muziekdocenten in dienst: ook maatschappelijk werkers houden kinderen in gaten en springen bij als uit hun muzikale prestaties blijkt dat het niet goed met ze gaat. Komt een kind twee keer niet naar de celloles, dan bespreekt de maatschappelijk werker met het kind waarom het niet komt. Heeft een kind leesproblemen in het orkest, dan bespreekt Guri

met de ouders of het kind een bril nodig heeft en springt zo nodig financieel bij.

In principe mag ieder kind zich bij Guri aanmelden en komt dan in aanmerking voor gratis muziekonderwijs. Maar Guri heeft ook afdelingen in de meer gegoede wijken van Sao Paulo en de leerlingen daar betalen wel lesgeld. Niet veel, maar dat maakt het mogelijk om gratis les te geven aan kinderen die anders zeker geen les zouden kunnen krijgen. Geld komt onder andere - nog wel - binnen van de Braziliaanse overheid die dit project subsidieert. Soms hebben de muziekdocenten in een wijk een aparte muziekschool als onderkomen. Soms nemen zij hun intrek in een gedeelte van een wat wij een 'brede school' zouden noemen: een complex met daarin één of meer scholen, kinderopvang en soms sportclubs. De kinderen die in aanmerking komen voor instrumentaal onderwijs, krijgen soms een instrument te leen, maar vaak niet. Dit betekent niet dat zij niet kunnen oefenen: na school kunnen de kinderen naar de muziekschool of de brede school reizen om daar ter plaatse op een instrument te oefenen.

MOTIVATIE

Ik ben met Nederlandse collega's uit het muziekonderwijs naar Sao Paulo gereisd om een aantal locaties van Guri te bezoeken en de staf te spreken. Als iets ons opvalt, is het wel de grote motivatie van de kinderen die meedoen aan Guri. Een wijk in Sao Paulo is niet als Utrecht Overvecht of Amsterdam Nieuw-West: in Sao Paulo is een kind dat twee uur met de bus moet om een solfège-les te volgen geen uitzondering. Afstanden zijn groot en wegen zijn slecht. Toch ondernemen veel kinderen, soms voor hun reiskosten financieel ondersteund door Guri, die tocht een paar maal per week, zo niet dagelijks. Op zaterdag zijn er de hele dag ensemblelessen en koor- en orkestrepetities. Veel kinderen zijn elke zaterdag een groot deel van de dag op 'hun' muziekschool, alleen, zonder haal- of brengservice van ouders. Voor een deel is de reden simpel: voor kinderen in favela's is er overdag niet zo gek veel te doen. School duurt de ochtend of de middag. Voor de rest voetbal je op straat of kijk je

**"JE KUNT ER
LACHERIG OVER
DOEN, MAAR WIJ,
NEDERLANDSE
MUZIKDOCENTEN
TER PLEKKE,
KUNNEN
SLECHTS ONDER
DE INDRUK ZIJN
VAN DIT
IDEALISME"**

MUZIKALE MISSIE?

De missie van Guri's Friends Association is 'to promote, with excellence, musical education and the collective practice of music, taking into account the human development of generations in upbringing'.

De uitwisseling tussen Guri en het Leerorkest wordt mogelijk gemaakt door het Fonds voor Cultuurparticipatie en maakt deel uit van het programma Dutch Cultural Manifestations Abroad van het ministerie van Buitenlandse Zaken.

televisie. Hockey of zwemles is te duur. Maar wat de organisatie van Guri hoopt - en wat wij ook menen te zien - is dat deze intense vorm van muziekonderwijs de kinderen ook moed geeft. Moed om te proberen boven zichzelf uit te stijgen, moed om een andere kant op te durven kijken, moed om te dromen van een toekomst. Veel kinderen dromen werkelijk van een toekomst als muzikant maar desgevraagd willen veel kinderen die wij spreken ook tandarts worden, of microbioloog.

Guri komt op voor de kansarmen, voor de onderdrukte klasse. Hoezeer de kinderen in favela's onderdrukt zijn en hoe weinig kansen zij werkelijk hebben, daar komen wij tijdens ons korte bezoek niet achter. Onderwijs en scholing is op papier zeer toegankelijk, maar hoe dit er in praktijk uit ziet... De scholen in de favela's zullen niet dezelfde zijn als die in de rijke wijken. En als je in theorie bent toegelaten tot een universiteit, moet je rekening houden met reiskosten, kosten voor boeken, én gedeelde inkomsten voor de familie. Tel uit je kansen!

Maar wat ons Nederlanders ook opvalt, is de relaxte sfeer tijdens de muzieklessen. Docenten nemen leerlingen serieus, leerlingen nemen de muziek en de docent serieus. Dit past in de gedachtegang achter de lessen van Guri dat zich voor zijn onderwijs baseert op de publicaties van de Braziliaanse filosoof Paolo Freire. Muziekles wordt gegeven, omdat muziekles ontvangen leuk is. Maar de manier waarop je die lessen geeft, moet de leerling ertoe aanzetten zijn lot in eigen hand te nemen en daardoor zijn - slechte - situatie uiteindelijk te verbeteren. Aldus Guri. Maatschappelijke omwenteling door muziekonderwijs: je kunt er lacherig over doen, maar wij, Nederlandse muziekdocenten ter plekke, kunnen slechts onder de indruk zijn van dit idealisme. Zeker als dit ook nog leidt tot een herleving van de authentieke Braziliaanse tango en een jeugdorkest vol tieners dat enthousiast, én goed, Beethoven en Bernstein speelt. ❖

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

> www.projetoguri.org.br

EEN MINUUT 'STILTE' MET LUISTER! OREN

AUTEUR: BABETTE VAN HARSELAAR // PO 🎵

'Wees stil. Wees rustig. Luister. Sluit nu je ogen!' Klassen van meer dan veertig scholen beginnen elke ochtend op deze manier hun dag. Ze gebruiken een creatieve digibord-app die kinderen helpt geconcentreerd te luisteren. Deze *minute of listening* is overgewaaid uit Engeland. Daar gebruiken dagelijks zo'n 20.000 basisschoolkinderen de app. Een mooie manier om cultuuronderwijs in de dagelijkse praktijk van het onderwijs te stimuleren.

Het concept is heel simpel en ook nog eens verrassend leuk. De klas luistert een minuut lang geconcentreerd naar een geluids- of muziekfragment. Daarna beantwoorden de kinderen vragen. Bijvoorbeeld: Wat zie je voor je als je naar dit geluid luistert? Waar denk je aan? Kun je het geluid tekenen? Vervolgens wisselen de kinderen hun associaties met elkaar uit.

Ze ontdekken dat er heel veel verschillende antwoorden mogelijk zijn. Na het luisteren en de uitwisseling verschijnt er informatie over het fragment. Er worden ook vragen gesteld waarover de leerkracht met de kinderen in gesprek kan gaan.

HET KLINKT MEER ALS EEN GOLVENDE ZEE

De app telt zestig geluids- en muziekfragmenten van één minuut. Er zijn verschillende

categorieën aangebracht. Onder andere geluiden uit de natuur, uit de stad of geluiden uit andere landen. De fragmenten zijn niet direct te plaatsen. Het raadselachtige ervan laat de kinderen nadenken. Ken ik dit ergens van? Waar lijkt het op? Om deze vragen voor jezelf te kunnen beantwoorden moet je goed luisteren. Maar gemakkelijk is het niet. De verwarring wordt aangezwengeld.

Dat is ook wat opvalt als je de gezichtsuitdrukkingen van een klas observeert die een minuut naar een fragment luistert. De ogen zijn gesloten en het gezicht ontspannen. Totdat het fragment begint. De monden gaan een beetje open, het hoofd schuin en de wenkbrauwen verschuiven van hun plek. Huh?! De concentratie en verwondering worden naar standje turbo geactiveerd. Bovendien: de kinderen hebben er plezier in en raken razend nieuwsgierig. Wat is het nou? Na afloop van het uitwisselen van de associaties bij het fragment wordt hierop het antwoord gegeven. Driehonderd mensen die tegelijkertijd een appel eten. Nee, dit hadden ze niet kunnen raden. Het klinkt meer als een golvende zee.

EEN PRETTIGE SFEER IN DE KLAS

Leren luisteren, waar is dat eigenlijk goed voor? Allereerst wordt de waarneming gestimuleerd, het actief tot je nemen van een zintuigelijke prikkel. Deze zet vervolgens de verbeelding aan het werk. Want het ligt nou eenmaal in de mens besloten dat je die waarneming graag in een kader wilt plaatsen. Om dit te doen maak je er een plaatje van in je hoofd. Je gebruikt de verbeelding om op het geluid te reflecteren. Door de raadselachtigheid van de geluiden toetsen de kinderen het geluid aan hun verbeelding. Klopt dit plaatje eigenlijk wel met wat je hoort? De leerlingen kiezen uit de verschillende mogelijkheden de voor hen meest verklaarbare oplossing. Ze interpreteren dat wat ze horen. Door er in de klas over te praten geven de kinderen er niet alleen woorden aan. Ze ervaren ook dat een ander kind een ander plaatje en een andere verklaring voor hetzelfde geluid heeft gevonden.

Het leuke van de app zit hem in de combinatie van verschillende factoren. Het plezier van de verwondering en het spannende: wat gaan we nu weer horen? Maar ook het bruikbare. Want er kan na het luisteren gemakkelijk overgegaan worden naar een ander vak. Een les biologie sluit bijvoorbeeld goed aan op het fragment van vleermuizen die met sonar hun locatie bepalen. Wereldoriëntatie geef je natuurlijk nadat je het fragment van een Japans slaapliedje hebt beluisterd.

Bovendien doet het wat met het groepsgevoel en de sfeer in de klas, zo'n minuut met je ogen dicht luisteren naar geluid en muziek. Dat is in het begin misschien best een beetje onwennig, maar oefening baart kunst. De kinderen gaan door het geconcentreerd luisteren in een mum van tijd van druk naar rustig. Ze durven hun ideeën met elkaar te delen en luisteren naar elkaar. Dus: ogen dicht, oren aan! ❖

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

> Meer informatie vind je op www.luisteroren.nl en het YouTube-kanaal Luister!Oren.

De laatste ontwikkelingen vanuit Digischool.

ZE ZIJN ER WEER!

'Het volgende is bij mijn leerlingen ook het geval: ze leggen helemaal het verband niet met het maken, maar veel meer met de inhoud.'

'De voorstelling was bedoeld om mensen af te schrikken of om op het goede pad te blijven.'

'Veel van mijn leerlingen schrijven ook: 'De boekverluchting is ter lering en de stripboeken zijn ter vermaak.' Kunst op Niveau geeft ook continu aan dat de beeldende kunst ter lering was ten tijde van de ME.'

'Veel leerlingen van mij geven het kenmerk dat de kleur van het materiaal goed past in de omgeving. Ook als antwoord bij vraag 6. Als ik naar de bron kijk, vind ik dat eigenlijk ook wel. De gouden kleur uit de maquette is eigenlijk niet zichtbaar. Alles is van roestvrij staal.'

'Mijn leerlingen zien sterk en waterdicht ook als twee verschillende argumenten. Heb wel maar 1 punt toegekend. Maar volgens mij zijn niet alle sterke materialen altijd waterdicht. Het zijn twee verschillende eigenschappen, dus ik denk dan 2 punten.' (uit de HAVO-discussie van 2016).

EINDEXAMENS

Bij de communities van De Digitale School zijn ze weer aangemaakt: de eindexamen-discussies. Maak er gebruik van.

Er zijn ook links te vinden voor docenten die voor de eerste keer een examenklas hebben. In een video wordt uitgelegd hoe de normering van een examen tot stand komt. En nog veel meer zoals bijvoorbeeld de data van de examenevaluaties.

Er zijn discussies voor:

- Kunstvakken 2 VMBO
- Tehatex HAVO
- Tehatex VWO
- Kunst Algemeen HAVO
- Kunst Algemeen VWO

Zie:

- <http://beeldonderwijs.vakcommunity.nl/>
- <http://ckv2kua.vakcommunity.nl/>
- <http://ckv.vakcommunity.nl/>

Harry

BURGERSCHAP EEN KUNST?

AUTEUR: RENÉ LEVERINK //

Kunst en kunstuitingen hebben alles te maken met burgerschap. Kunst leert kinderen buiten de kaders te denken, samen te werken en nieuwe terreinen, landen en culturen te verkennen. Kunst- en cultuureducatie is de ideale invulling van burgerschapsonderwijs.

Scholen in Nederland zijn verplicht aandacht te besteden aan actief burgerschap en sociale integratie.

Ook het eindadvies van het Platform Onderwijs2032 spreekt krachtige taal over burgerschapsonderwijs: 'Het platform vindt dat alle scholen de taak hebben om leerlingen te leren hoe een democratie werkt, wat daarin de spelregels zijn en welke normen en waarden een rol spelen.' Volgens het platform moet burgerschap een meer prominente positie in de vaste kern hebben, met meer aandacht voor sociale vaardigheden, kennis van de rechtsstaat, democratische waarden en mensenrechten.

VISIE

Er wordt in het onderwijs al veel tijd en energie gestoken in het ontwikkelen van leerlingen tot actieve en democratisch handelende jonge burgers. Scholen zien de sociale en maatschappelijke vorming van hun leerlingen als één van hun kerntaken. De manier waarop daaraan invulling wordt gegeven, verschilt van school tot school. Soms is burgerschap een apart vak. Vaak zit het verweven in verschillende leergebieden en activiteiten. Zoals kunstbeleving. Scholen hebben de ruimte om zelf vorm te geven aan actief burgerschap en sociale integratie. Uitgangs-

Foto: Ursula van de Bunte

punt is hun visie op burgerschap en een plan van aanpak. Welk type jonge burger wil de school voortbrengen en welke bijdrage kan het onderwijs daaraan leveren? Hoe kan de school bijdragen aan de ontwikkeling van jonge burgers en in welke richting? Dit hangt samen met de identiteit van de school en die wordt mede bepaald door de levensbeschouwing of de pedagogisch-didactische uitgangspunten. Van belang is ook

de schoolcontext zoals de wijk, de leerlingenpopulatie en de ouders. Visie, doelen en aanpak staan in wisselwerking met elkaar. Ook hier geldt: al doende leert men. Het is een cyclisch proces waarbij de resultaten van de evaluatie kunnen leiden tot aanpassing van doelen en aanpakken.

CULTUUR IS BURGERSCHAP

Kijken we naar de betekenis van het woord 'cultuur', dan zien we

onmiddellijk de verbinding met burgerschap. Cultuur betekent volgens Van Dale enerzijds 'beschaving, ontwikkeling, verfijning van het geestelijk en zedelijk leven' en anderzijds 'het geheel van de manifestaties van kunst, ontspanning en vermaak'. Cultuur is dus feitelijk burgerschap en tegelijkertijd een manier waarop aan dat burgerschap invulling kan worden gegeven. Logisch dat veel scholen de cultuurvakken inzetten om vorm te geven aan burgerschapsonderwijs. Leerlingen oefenen sociale competenties door gesprekken te voeren over kunstuitingen en uit te leggen wat ze duidelijk willen maken met een creatieve uiting. Ze proberen boodschappen van kunstenaars te begrijpen, denken na over de rol van kunst in de publieke ruimte en ontwikkelen hun identiteit door opvattingen, meningen en gevoelens over en via kunst tot uitdrukking te brengen. Ze gaan met elkaar in gesprek naar aanleiding van het beschouwen van al dan niet maatschappelijk geëngageerde kunstwerken.

KUNSTMAGNEETSCHOOL

OBS De Notenkraaker in Amsterdam besteedt als Kunstmagneetschool veel aandacht aan creatieve vaardigheden. Directeur Antoinette van Zalinge: 'Kunstvakken bieden vaardigheden die onlosmakelijk en integraal bij het onderwijs van kinderen horen. Ze leren belangrijke vaardigheden voor hun leven, zoals zich presenteren, buiten de kaders denken en hoe met elkaar om te gaan. Het is belangrijk hier al vanaf de leeftijd van vier jaar mee te starten, zodat dit heel natuurlijk wordt meegegeven.'

FILM

Op het Carolus Borromeus College in Helmond hebben twee docentes voor Duits en Frans het filmproject *Paris, ville de cinéma, Berlin Filmstadt* ontwikkeld. Het project is voor het zesde jaar uitgevoerd en maakt deel uit van het examenprogramma. Een film die zich in Berlijn of Parijs afspeelt, wordt door de leerlingen in groepen bekeken en geanalyseerd. De bedoeling is

BURGERSCHAP IN DE SCHOOL

Er is een grote verscheidenheid aan verschijningsvormen van burgerschapsonderwijs. Gelukkig is er een instrument dat scholen de weg wijst: de website www.burgerschapindeschool.nl. Wat houdt de burgerschapsopdracht precies in? Hoe ontwikkelen we een schoolvisie? Hoe bepalen we leerdoelen? Hoe pakken we het aan in de praktijk? Wat doen andere scholen? Welke hulpmiddelen zijn beschikbaar? Hoe krijgen we inzicht in de ontwikkeling van onze leerlingen? Wat gebeurt er al op scholen? Serieus werk maken van burgerschapsonderwijs begint op www.burgerschapindeschool.nl. De website is in samenwerking met vele partners ontwikkeld door de SLO, nationaal expertisecentrum voor leerplanontwikkeling.

SLO zoekt scholen waar de kunstvakken expliciet bijdragen aan burgerschapsdoelen en die zich willen laten portretteren. Neem daarvoor contact op met Jeroen Bron.

Mail voor meer informatie over burgerschapsonderwijs naar Jeroen Bron, j.bron@slo.nl en over burgerschap in de kunstvakken naar Stéfanie van Tuinen, s.vantuinen@slo.nl.

"CULTUUR /S FEITELIJK BURGERSCHAP, EN TEGELIJKERTIJD EEN MANIER WAAROP AAN DAT BURGERSCHAP INVULLING KAN WORDEN GEGEVEN"

dat zij van die film een 'remake' maken van maximaal tien minuten. Ze maken daarvoor een draaiboek en bereiden de opnames in respectievelijk Parijs en Berlijn voor met eigen acteurs en met medewerking van inwoners van de steden. De films worden vertoond tijdens *La nuit des étoiles d'or/ Die Nacht der goldene Sterne*. Leerlingen leren samenwerken, nieuwe terreinen, steden en culturen verkennen. Ze zien in dat mensen verschillende capaciteiten hebben en leren die effectief in te zetten. Ze leren (culturele) diversiteit te herkennen, te erkennen en te waarderen.

KINDERATELIER

In Amsterdam komen per jaar ruim tienduizend leerlingen naar het Kinderatelier Hermitage. In de verschillende programma's verruimen ze hun blik op de wereld en op zichzelf in interactie met anderen en werken ze aan persoonsontwikkeling en het vergroten van empathie met de ander. Het museum organiseert deze activiteiten

vanuit maatschappelijke verantwoordelijkheid en de opvatting dat een museum er is voor iedereen.

SCHOOLREIS IN BEELD

De Keerkring in Schagen is een jenaplanschool met een uitgesproken kindgericht onderwijsconcept, waarvan de essenties zijn: samenwerken, reflecteren, presenteren, verantwoorden, ondernemen, creëren, respecteren en communiceren. Naar aanleiding van een schoolreis naar Zuid-Limburg wordt er een beeldende opdracht gegeven. Aan de hand van een werkstuk vertellen leerlingen over wat indruk op hen heeft gemaakt. Er wordt tijdens de les veel samengewerkt in tweetallen of groepjes. De leerlingen kijken regelmatig bij elkaar en laten zich door elkaar inspireren. Afsluiting van het project is een presentatie voor de ouders aan de hand van hun werkstukken. ❖

René Leverink is onderwijsjournalist en tekstschrijver en schreef dit artikel namens SLO.

| interview | met danseres en ondernemer *Lonneke van Leth*

VAN VOETBALBALLET TOT SHAKESPEARE IN EEN AZC

AUTEUR: PAUL ROOYACKERS //

Danseres **Lonneke van Leth** - afgestudeerd aan ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten in Arnhem - ontwikkelde zich tot choreograaf en produceert sindsdien grote klassiekers op locatie. Haar bedrijf ontwikkelt grote manifestaties en opvoeringen voor festivals, theaters en onderwijs.

LEERPROCES

Van Leth: 'Na mijn afstuderen in 1994 kreeg ik direct een baan als danseres bij Introdans. Daar leer je in een korte tijd heel veel door de vele voorstellingen die je danst en de diverse choreografen waarmee je werkt. Ik merkte wel snel dat ik niet zo goed tegen een hiërarchie kon en ben dan ook snel gaan freelancen.' Van Leth ging na vijf jaar ook lessen geven. 'Door het geven van de lessen leer je nog meer van de materie. Want als je iets juist kunt uitleggen, beheers je de stof. Pas na zes jaar heb ik een eerste choreografie gemaakt op de academie in Arnhem. Daarna is het allemaal snel gegaan en gingen er deuren open. Dat heb je nodig in je carrière: deuren die opengaan en kruiwagens die je iets helpen.'

BEDRIJF

In 2004 ontving ze de tweede prijs van de Komeet voor jonge artiesten in Den Haag. Ze kwam in 2005 onder de vleugels van Theater aan het Spui voor een vierjarige periode. Sinds 2009 opereert ze zelfstandig onder de naam Lonneke van Leth Producties en ontvangt structurele subsidie van de Gemeente Den Haag en het ministerie van OCW. Haar werk typeert zich als herkenbaar, verhalend, muzikaal en toegankelijk voor een groot publiek mede door de samenwerking met (live) muziek en diverse disciplines. 'Mijn bedrijf bestaat enkel uit zzp'ers. Samen met mijn man, beeldend kunstenaar Vincent de Kooker, maak ik sinds 2005 de voorstellingen. Hij verzorgt het beeld, decor, sites en ik de dans.'

Haar bedrijf is een stichting en speelt zo'n zestig tot tachtig voorstellingen per jaar. Er zijn drie stromingen: voorstellingen voor regulier publiek in het theater, voorstellingen voor scholen en diverse te organiseren festivals. De filosofie van het bedrijf is dans toegankelijk maken voor een zo breed mogelijk publiek. En dat wordt voornamelijk gedaan door het vertellen van verhalen met dans. Zo is *The Match* een gedanst voetbalballet. 'Deze voorstel-

ling toert al zes jaar door Nederland op scholen, met vaak daaraan gekoppeld een workshop sport en dans.' Daarnaast heeft ze ook een *Romeo & Julia* voor middelbare scholieren met film en dans: 'Hierin schetsen we het eeuwenoude liefdesverhaal van Shakespeare in een huidige situatie in een AZC, waar de liefde bloeit tussen Wallid en Maartje terwijl hun vaders lijnrecht tegenover elkaar staan. Deze voorstelling is mede door VluchtelingenWerk Nederland gesteund en hebben we afgelopen jaar alleen al dertig keer met veel succes voor scholen gespeeld.'

De *Odyssee* in 2014 was een groot participatieproject in Den Haag, Hengelo, Veghel en Amsterdam. 'In al die steden heb ik naast de professionele cast van twaalf dansers en zeventien musici gewerkt met meer dan dertig amateurdansers en vierentwintig koorzangers.' Voor kinderen vanaf 4 jaar produceerde ze *Afval? Ben je Mall*, een voorstelling over vuilnismanen en recycling, gemaakt door een van de dansers, Riccardo Sbrighi.

BEDRIJF VERSUS ONDERWIJS

'Je merkt heel goed wanneer iets wel of niet werkt als je voor leerlingen speelt, hoe de boog moet zijn. Want de jeugd houdt van snel. Je mag wel de diepte in, maar dan moet je ze wel eerst hebben. En natuurlijk is het best moeilijk om een voorstelling te maken die zowel voor VMBO als voor atheneum kan werken. Ik moet zeggen dat ons dat steeds beter lukt.'

Het aanbod voor de scholen wordt via impresariaat Uit de Kunst aangeboden.

'We proberen de leerlingen op een leuke en leerzame manier in contact te brengen met moderne dans. Ik leer van de leerlingen om goed te kijken naar mijn stukken. Waar zit een dip? Wat duurt te lang? Wat staat veel te ver buiten hun belevingswereld?'

DIT JAAR TE ZIEN

De productie *De Zaak Carmen* zal eind augustus dit jaar spelen in het Zuiderstrandtheater in Den Haag. 'Dat wordt weer zo'n megaproject en daar kijk ik heel erg naar uit. Speciaal voor leerlingen spelen wij een avond op donderdag 24 augustus.' Verder maakt de productiegroep voor 4+ hun versie van de klassieker *La Sylphide*. Een sprookje over een nimf die het leven van prins James overheeft. In april in Theater aan het Spui in Den Haag en daarna te boeken via Uit de Kunst (www.iudk.nl). ❖

"DAT HEB JE NODIG IN JE CARRIÈRE, DEUREN DIE OPENGAAN EN KRUIWAGENS DIE JE IETS HELPEN"

NIUWSGIERIG GEWORDEN?

> www.lonnekevan leth.nl

Foto: Vincent de Kooker

VERBREDEN OF VERDIEPEN, DAT IS DE VRAAG (NIET)

AUTEURS: ADRI DE VUGT EN THOMAS DE BAETS // ☂

Zowel in het Nederlandse als het Vlaamse onderwijs heersen verschillende opvattingen over de vraag of de kunstvakken apart of geïntegreerd moeten worden aangeboden. Stond zingen of muziek ooit als apart vak op het lesrooster, nu maakt het steeds vaker deel uit van leergebieden als cultuureducatie, CKV, kunstzinnige oriëntatie of muzische vorming. Hoewel allemaal verschillend, alle gaan uit van 'verbreding' van de kunstvakken.

deeën om kunstvakken geïntegreerd of in samenhang aan te bieden komen voort uit opvattingen over kunst en cultuur, onderwijs en opvoeding, leertheorieën of louter uit pragmatische overwegingen. Een onlangs uitgevoerde enquête (zie Kunstzone 1-2017) onder kunstvakdocenten VO en leerkrachten PO in Nederland liet zien dat interdisciplinair, geïntegreerd kunstonderwijs weliswaar professioneel uitdagend en interessant wordt gevonden, maar tegelijkertijd op gespannen voet staat met de inhoudelijke eigenheid van elk kunstvak.

Ja, over vakintegratie wordt verschillend gedacht. Men is ambivalent, voor- of tegenstander. De laatste stelt dat de kunstvakken zodanig verschillen dat samenvoegen onrecht doet aan hun eigenheid. Een ander ziet actuele kunst als maatschappelijk geïntegreerd verschijnsel en benadrukt dat het onderwijs dat moet weerspiegelen. Weer anderen onderkennen de samenhang, maar betwijfelen of een geïntegreerde aanpak realistisch is. De duur van lerarenopleidingen is eenvoudig te kort om vakdocenten voldoende interdisciplinair te bekwalen en op scholen belemmeren organisatorische factoren een dergelijke aanpak. En dan is er nog de vraag in welke mate we gaan integreren: kunstvakken onderling, of kunstvakken in andere vakgebieden?

DE KWESTIE UITGEDIPT

De titel van het derde deel in de reeks *Muziekpedagogiek in beweging, Verdieping of verbreding* doet vermoeden dat het gaat om hetzij vakintegratie, hetzij monodisciplinariteit. Men is immers geneigd te denken dat onderwijs in muziek

Breitner Academie, afstudeerwerk Marjolijn de Bruin

als apart vak tot verdieping leidt, en vakintegratie tot verbreding. We legden de kwestie 'verdieping - verbreding' voor aan een aantal deskundigen in Nederland en Vlaanderen. Het resultaat is op zijn minst verrassend: in plaats van een eenduidig standpunt in te nemen, blijkt men zeer genuanceerd.

Folkert Haanstra analyseert op basis van internationale literatuur zowel het begrip vakin-

tegratie als de benaderingen ervan. Hij stelt dat opvattingen over integratie vaak verbonden zijn met bredere visies op onderwijsvernieuwing en nauwelijks onderbouwd zijn door onderzoek. Haanstra pleit voor betekenisvol en levensecht onderwijs - authentieke kunsteducatie - dat vakoverstijgend en thematisch is vormgegeven.

Mark Reybrouck meent dat er de nodige muzikale expertise

moet zijn om voldoende diepgang te kunnen garanderen. Een muziekdocent moet de omgang met muziek bij leerlingen zowel verbreden als verdiepen. De mogelijkheid om als docent muziek te kunnen ervaren is daarbij een basisvoorwaarde. Is die er niet, dan blijft muziek beperkt tot een technische benadering die weinig losmaakt bij de lerende.

Volgens **Koenraad Hinnekint** doet de vraag naar verdiepen of verbreden er misschien niet zoveel toe en gaat het veel meer om de vraag hoe we ons verhouden tot concepten als interdisciplinariteit en transdisciplinariteit. Vanuit onderwijskundig perspectief bezien meent hij dat het niet moet gaan om een één-op-één-relatie tussen een inhoud en een discipline of vak, maar om een transdisciplinair leren dat door de verschillende inhouden, disciplines en vakken gaat.

In ons eigen hoofdstuk beschrijven we twee onderzoeken naar hoe in andere landen wordt gedacht over vakintegratie. Omdat beide vooral het curriculum en onderwijsbeleid beschrijven, hebben we experts uit Europese landen geïnterviewd die de praktijk van het betreffende land goed kennen. Van vier landen is vervolgens beschreven hoe er in de praktijk wordt omgegaan met vakintegratie, vooral als het gaat om muziek.

Evert Bisschop Boele is ervan overtuigd dat het schoolvak muziek vanuit een monodisciplinair standpunt benaderd dient te worden, maar breder dan doorgaans gebruikelijk is. Volgens Bisschop Boele is het dominante, hedendaags westerse discours over muziek als kunst veel te eenzijdig. Muziekonderwijs dat zich richt op één specifiek, aan dit dominante discours verbonden muzikale wereldbeeld, ontkent de manier waarop muziek een rol speelt in het dagelijks leven van de leerlingen.

Ook **Reyer Ploeg** is voorstander van een meer monodisciplinaire benadering. Zijn argumenten daarvoor hangen samen met zijn kritiek op de regeldrift van onze samenleving. Ploeg vindt dat de kwaliteit van kunstonderwijs niet moet worden afgemeten aan harde output. Hij is ervan overtuigd dat die kwaliteit alleen kan worden geborgd door de vakexpert. 'Want', zegt hij, 'net zoals er weinig kunstenaars zijn die zich tegelijkertijd in meerdere disciplines onderscheiden, kunnen we dit ook niet van leraren in kunst verwachten.'

Ann Laenen tenslotte sluit af met een aantal voorbeelden van interdisciplinaire trajecten in het hoger kunstvakonderwijs. De visie op aparte kunstdisciplines is pas veel later gekomen. Oorspronkelijk waren zij geïntegreerd, schrijft ze. Haar stelling

is dan ook dat samenwerken in het wezen van de kunst schuilt en meestal voor een sterker resultaat zorgt.

Uit de bijdragen mag duidelijk zijn dat er geen pasklare antwoorden zijn. Wel hopen we dat ze tot reflectie aanzetten. Het debat heeft immers een meer genuanceerde benadering nodig, waarin de louter organisatorische voor- en nadelen overstegen worden. ❖

Adri de Vugt is docent onderwijs- en muziekpedagogiek en coördinator van de masteropleiding muziekeducatie aan het Koninklijk Conservatorium, Den Haag. Thomas De Baets is docent muziekpedagogiek en coördinator van de educatieve opleidingen aan LUCA School of Arts, Campus Lemmens, Leuven, België.

Dit artikel is een bewerking van een artikel dat verscheen in Folk 2016 | 3.

NIUWSGIERIG GEWORDEN?

> Bekijk de reeks Muziekpedagogiek in beweging: www.luca-arts.be/mib.

Contrast

CKV havo/vwo

Nieuw!

Dé methode CKV voor havo/vwo

Volledig afgestemd op het nieuwe examenprogramma

Alle noodzakelijke ingrediënten om het vak succesvol af te sluiten

Vraag nu een gratis proefkatern aan via staal-roeland.nl/contrast

STAAL & ROELAND
Meer resultaat uit onderwijs

BESPREKINGEN CSE'S KUNSTVAKKEN 2017

Ook dit jaar worden er weer bijeenkomsten georganiseerd om de examens te bespreken:

- In Utrecht door de BDD (drama) en VONKC (dans en beeldend)
- In Nieuwegein door de VLS (muziek)
- In Amsterdam, Arnhem, Tilburg en Utrecht door de gezamenlijke kunstvakverenigingen (kunst algemeen)
- In Groningen door Academie Minerva (beeldend en kunst algemeen).

VMBO-GL EN VMBO-TL - KUNSTVAKKEN 2

Lees aub ook het katern **Belangrijk om te weten!**

VMBO BEELDEND

Datum: maandag 29 mei 2017

Tijd: 18:00 - 20:30 uur

Locatie: Utrecht

Aanmelden: www.vonkc.nl/scholing/examenbesprekingen-2017

De sluitingsdatum voor de aanmeldingen is zaterdag 27 mei 2017.

Na die datum is aanmelden niet meer mogelijk.

VMBO DANS

Datum: maandag 29 mei 2017

Tijd: 15:30 - 20:30 uur

Locatie: Utrecht

Aanmelden: www.vonkc.nl/scholing/examenbesprekingen-2017

De sluitingsdatum voor de aanmeldingen is zaterdag 27 mei 2017.

Na die datum is aanmelden niet meer mogelijk.

VMBO DRAMA

Datum: maandag 29 mei 2017

Tijd: 18:00 - 20:30 uur

Locatie: Utrecht

Aanmelden: Bas Jacobs: jacobs405@zonnet.nl

VMBO MUZIEK

Datum: woensdag 24 mei 2017

Tijd: 14:30 - 16:30 uur

Locatie: Cals College, Vreeswijksestraatweg 6 A, 3432 NA Nieuwegein

Aanmelden: www.vls-cmhf.nl/examenbesprekingen-muziek-2017

HAVO EN VWO - KUNST ALGEMEEN

Lees aub ook het katern **Belangrijk om te weten!**

HAVO KUNST ALGEMEEN

Datum: dinsdag 23 mei 2017

Tijd: 18:00 - 20:30 uur

Locaties: Amsterdam, Arnhem, Tilburg en Utrecht

Aanmelden: www.vonkc.nl/scholing/examenbesprekingen-2017

De sluitingsdatum voor de aanmeldingen is zaterdag 20 mei 2017.

Na die datum is aanmelden niet meer mogelijk.

VWO KUNST ALGEMEEN

Datum: maandag 15 mei 2017

Tijd: 18:00 - 20:30 uur

Locaties: Amsterdam, Arnhem, Tilburg en Utrecht

Aanmelden: www.vonkc.nl/scholing/examenbesprekingen-2017

De sluitingsdatum voor de aanmeldingen is zaterdag 13 mei 2017.

Na die datum is aanmelden niet meer mogelijk.

BELANGRIJK OM TE WETEN!

- Voor niet-leden die willen deelnemen aan de examenbesprekingen van beeldend, kunst algemeen en muziek (Groningen is gratis) geldt dat ze een factuur van € 40,- (bij dans, beeldend en kunst algemeen) of van € 25,- (bij muziek) ontvangen voor hun bijdrage in de kosten van de betreffende bespreking. En... wilt u de besprekingen van zowel HAVO als VWO bijwonen? Dan ook *twice* **aanmelden!**
- Voor de examenbesprekingen van muziek geldt dat u direct na aanmelding een bevestigingsmail ontvangt. Verder staat alle benodigde informatie op www.vls-cmhf.nl/examenbesprekingen-muziek-2017. Voor alle overige examenbesprekingen geldt dat u in de week voorafgaande aan de examenbesprekingen een mail ontvangt met de exacte locatie en een routebeschrijving.
- Aanmelden betekent ook verschijnen. Bij niet verschijnen wordt er wél een factuur gestuurd, omdat de kunstvakverenigingen voor u kosten maken.
- Bij de besprekingen van de kunstvakverenigingen worden sandwiches geserveerd.

KUNSTVAKKEN HAVO EN VWO (OUDE STIJL)

Lees ook het katern **Belangrijk om te weten!**

HAVO BEELDEND - TEHATEX (OUDE STIJL)

Datum: dinsdag 23 mei 2017

Tijd: 18:00 - 20:30 uur

Locatie: Utrecht

Aanmelden: www.vonkc.nl/scholing/examenbesprekingen-2017

De sluitingsdatum voor de aanmeldingen is zaterdag 20 mei 2017.

Na die datum is aanmelden niet meer mogelijk.

VWO BEELDEND - TEHATEX (OUDE STIJL)

Datum: maandag 22 mei 2017

Tijd: 15:30 - 18:00 uur

Locatie: Utrecht

Aanmelden: www.vonkc.nl/scholing/examenbesprekingen-2017

De sluitingsdatum voor de aanmeldingen is zaterdag 20 mei 2017.

Na die datum is aanmelden niet meer mogelijk.

HAVO MUZIEK (OUDE STIJL)

Datum: woensdag 24 mei 2017

Tijd: 12:30 - 14:30 uur

Locatie: Cals College, Vreeswijksestraatweg 6 A, 3432 NA Nieuwegein

Aanmelden: www.vls-cmhf.nl/examenbesprekingen-muziek-2017

VWO MUZIEK (OUDE STIJL)

Datum: woensdag 24 mei 2017

Tijd: 10:30 - 12:30 uur

Locatie: Cals College, Vreeswijksestraatweg 6 A, 3432 NA Nieuwegein

Aanmelden: www.vls-cmhf.nl/examenbesprekingen-muziek-2017

BESPREKINGEN CSE'S 2017 GRONINGEN

Academie Minerva organiseert besprekingen van een aantal examens in de kunstvakken om in de drukke examentijd de docenten uit Groningen (en omgeving) een lange reis naar Utrecht te besparen. Mail voor informatie naar Erica Werkman: r.t.c.werkman@pl.hanze.nl.

Voor alle Groningse besprekingen geldt:

Locatie: Academie Minerva (gebouw van Piet Blom)
Gedempte Zuiderdiep 158
9711 HN Groningen
(050) 5951223

Tijd: 18:00 - 20:00 uur

Aanmelden: Erica Werkman: r.t.c.werkman@pl.hanze.nl

De sluitingsdatum voor aanmeldingen is dinsdag 16 mei 2017.

VMBO BEELDEND

Datum: maandag 29 mei 2017

Lokaal: A33

HAVO BEELDEND - TEHATEX (OUDE STIJL)

Datum: woensdag 24 mei 2017

Lokaal: A32

VWO BEELDEND - TEHATEX (OUDE STIJL)

Datum: maandag 22 mei 2017

Lokaal: A32

HAVO KUNST ALGEMEEN

Datum: maandag 29 mei 2017

Lokaal: A32

VWO KUNST ALGEMEEN

Datum: donderdag 18 mei 2017

Lokaal: A32

KARAKTER VAN ALLE EXAMENBESPREKINGEN

Deze besprekingen zijn bedoeld als service aan de leden van de kunstvakverenigingen. Ook niet-leden zijn hierbij van harte welkom tegen betaling van € 40,- (*dans, beeldend en kunst algemeen*) of € 25,- (*muziek*) per bespreking.

De besprekingen hebben de status van het delen van en het luisteren naar elkaars ervaringen met de voorbereidingen, de afname en de correctie van het Centraal Schriftelijk Examen (CSE) en voor de beeldende vakken ook van het Centraal Praktisch Examen (CPE) en de voorbereidingen (CPE) hierop. Deze opzet blijkt erg motiverend voor docenten, vooral voor de jongere generatie. De aanwezigen gebruiken de bijeenkomst als toetsmoment voor zichzelf: Hoe heb ik deze vraag gewaardeerd? Hoe hebben collega's dat gedaan? Hoe moeten we het correctievoorschrift van het College voor Toetsen en Examens interpreteren?

Gezien het uitwisselingskarakter verschijnt er geen* verslag van deze bijeenkomst. Dit om te voorkomen dat degenen die niet aanwezig zijn, onjuiste conclusies trekken. De aantekeningen die we maken zijn ten behoeve van het Cito en het CvTE.

Het is mogelijk dat tijdens een examenbespreking fouten in een opgave of correctievoorschrift geconstateerd worden. Dit zal dan gemeld worden aan de examenlijn van het CvTE (College voor Toetsen en Examens) en kan leiden tot een aanvulling op het correctievoorschrift of aanpassing van de normering.

Meestal wordt de vergadering bijgewoond door een vertegenwoordiger van het Cito en/of het CvTE. Hun rol beperkt zich echter tot toehoorder of het beantwoorden van (algemene) vragen die er leven. Tijdens de examenbesprekingen worden geen beslissingen genomen over aanpassingen van een correctievoorschrift.

Zie www.kunstzone.nl/extra/examens voor de examenverslagen van het Cito van 2014, 2015 en 2016 en - mogelijk - in komend najaar voor die van 2017.

* Van de muziekbeprekingen worden wel verslagen gemaakt die na afloop van de besprekingen aan alle aanwezigen van de betreffende bespreking verstuurd zullen worden. Het is echter niet mogelijk het verslag op te vragen als u niet aanwezig bent geweest.

GESPOOT

BOESIGNALEMENTEN

DOMEIN C CKV

Met haar geheel nieuwe opzet van het eindexamenprogramma CKV geeft de commissie die de vakvernieuwing vorm moest geven aan dat een creatieve en onderzoekende houding van leerlingen moet worden gestimuleerd. Daarnaast is er in het nieuwe *Domein C* ruimte geschapen voor leerlingen om binnen het brede terrein van de kunst en de culturele context, zelf onderzoek te initiëren en uit te voeren.

Domein C CKV: De creatieve en onderzoekende leerling / A. Gerrits. - In: Een kleurrijke basis : Ontwikkeling en trends in het cultuuronderwijs. - Utrecht: LKCA, 2016. - pag. 39-41

Domein C CKV is te downloaden via de informatiebank van het LKCA.

ART IS EVERYWHERE

Kun je schoonheid ontdekken buiten musea of zonder ver te reizen? Hoe kun je het wonderbaarlijke ontdekken in het alledaagse? Dit boek combineert wetenschap, praktische handvatten uit artistieke workshops met helder taalgebruik. Doel van dit werk is om de lezer de eigen omgeving, stad of dorp met nieuwe ogen te leren bekijken en om de grens tussen kunst en het alledaagse te doen vervagen. Resultaten van workshops zijn te zien op www.imaginedmuseum.com.

Art is everywhere / L. Servi alias SerraGlia. - Amsterdam: BIS Publishers, 2016. - 112 pag. ISBN 978 90 6369 418 0
Dit boek is te bestellen via www.bispublishers.com.

KUNSTVAKKEN IN DE 21E EEUW

Patrick van Berkel (Master Kunsteducatie Fontys Hogeschool Tilburg) onderzocht wat nodig is om de inhoud en de positie van de kunstvakken aan te passen aan de behoeften van de 21e eeuw. Hij geeft tips wat docenten kunstvakken, sectieleden en directieleden kunnen doen om het kunstonderwijs in het voortgezet onderwijs actueel en toekomstbestendig te maken.

Achter de streep of juist ervóór? / P. van Berkel. - Tilburg: Fontys Hogeschool, 2016. - 103 pag.

Deze scriptie is te downloaden via de informatiebank van het LKCA.

DENK ALS EEN KUNSTENAAR

Waarom lijkt het voor sommige mensen gemakkelijk om leuke nieuwe ideeën te verzinnen, terwijl het anderen veel moeite kost? Waar ligt dat aan? Moet je er talent voor hebben? Volgens Will Gompertz is iedereen in staat tot creatief en inspirerend denken. In wezen zijn kunstenaars helemaal geen supertalenten of excentriekelingen. En ze staan ook niet buiten de werkelijkheid, zoals zo vaak wordt beweerd. Iedereen kan leren denken als een kunstenaar, maar het creatieve proces moet je je wel aanle-

ren. Dat komt niet vanzelf.

Denk als een kunstenaar: iedereen kan creatief en inspirerend zijn / W. Gompertz. - Amsterdam: Meulenhoff, 2016. - 240 pag. - ISBN 9789029090568

Dit boek is te bestellen via www.meulenhoff.nl.

METHODES CONTRAST EN BESPIEGELING

Contrast is een nieuwe methode voor CKV en verschijnt in het voorjaar van 2017. Deze methode is opgezet volgens het nieuwe examenprogramma. Nieuwe elementen van CKV zijn herkenbaar: de indeling in elf dimensies van waaruit de leerling de kunst disciplines moet kunnen beschouwen. De domeinen verkennen, verbreden, verdiepen en verbinden vormen de kapstok voor de opdrachten.

Bespiegeling, de methode voor Kunst Algemeen, is herzien. De verschillende kunst disciplines worden in samenhang met elkaar gepresenteerd. De stof is geschreven vanuit de tijdvakken en invalshoeken zoals die genoemd worden in het examenprogramma. De leerstof van elk hoofdstuk wordt gegroepeerd rondom een aantal thema's.

Contrast / - Houten: Staal & Roeland, 2017

Bespiegeling / - Houten: Staal & Roeland, 2016

Deze methodes zijn te bestellen via www.staal-roeland.nl.

BEROEPSPRAKTIJK VAN EEN KUNSTDOCENT

Hoe ziet de beroepspraktijk van de kunstdocent eruit? Hoe speel je als professional in op de veranderende eisen van je vak? Wat moet een kunstdocent (straks) kennen en kunnen? In de serie van drie schetsen beschrijven de auteurs de stand van zaken in de beroepspraktijk en de ontwikkelingen in het werkveld. In de serie lees je zowel over de kunstdocent in de onderbouw en bovenbouw van HAVO en VWO als over de docent in de vmbo. De profielschetsen zijn op de website van het LKCA te vinden en aangevuld met achtergrondinformatie,

onderzoek en literatuur.

De kunstdocent vmbo / De kunstdocent onderbouw havo vwo / De kunstdocent bovenbouw havo vwo

Deze beroepsprofielen zijn te downloaden via www.lkca.nl.

DE CREATIEVE CODE

Deze leerlijn creatief programmeren is voor de bovenbouw van het PO en voor het VO. De leerlijn bevat een basis van vier levels, elk met een eigen thema en een eigen kunstwerk als eindresultaat. Doel is leerlingen te laten ervaren dat programmeren een middel is om zelf iets te creëren. Bij de leerlijn is een tekenrobot beschikbaar, de GoTo. Elk level is opgebouwd uit vier onderdelen, namelijk: een korte training voor de docent, drie lessen die de docent zelf kan geven, vijf zelfstandige leskaarten of online opdrachten voor leerlingen en een workshop programmeren met een codekunstenaar (een dagdeel).

www.decreativevecode.nl/lesson.php

INFORMATIE

De meeste vermelde publicaties zijn opgenomen in de informatiebank cultuureducatie en amateurkunst van het LKCA (*Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst*). De informatiebank biedt een compleet en actueel overzicht van alle relevante literatuur over cultuureducatie en amateurkunst. Meer informatie: www.lkca.nl/publicaties/informatiebank, e-mail: info@lkca.nl, (030) 7115100.

RECENSIES

TOONEEL DANSEXPOSITIE & BOEKEN

DE KEUZE VAN JOOST ZWAGERMAN

STILTE

Joost Zwagerman (1963-2015), begraven nabij Lucebert in Bergen, was schrijver en hield van beeldende kunst. Vooral de stilte en het allesomvattende wit fascineerde hem. 'Stilte kun je nooit zien, maar veel kunstenaars hebben in de

loop van de eeuwen niettemin gepoogd die stilte te verbeelden.'

AUTEUR: HENK LANGENHUIJSEN

Hij schreef hierover in *De stilte van het licht* dat voor zijn zelfgekozen dood verscheen. Hij was toen ook druk bezig met de samenstelling van *Silence out loud*, de tentoonstelling die na zijn overlijden in museum Kranenburgh in Bergen te zien was. Hij was ongelooflijk enthousiast en had aanvankelijk een lijst van tweehonderd werken die de stilte verbeelden.

De tentoonstelling kende geen catalogus. Dit boek *De keuze van Joost Zwagerman* voorziet alsnog in die behoefte. Hoewel niet alle werken zijn opgenomen, is wel zijn indeling gebruikt, zoals 'verre stilte', 'schijnbare stilte', 'zoeken naar stilte' en 'gevangen in stilte'. De thema's en de afbeeldingen van de kunstwerken zijn een goede afspiegeling van wat door hem bijeen werd gebracht. Bij een aantal werken staat een quote van hem, een persoonlijke ervaring of een fragment uit de gevoerde correspondentie.

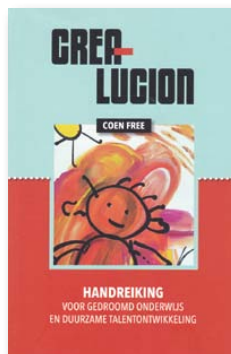
Het boek is een waardig slotwoord, goed verzorgd met fraaie afbeeldingen van kunstwerken die een interessant beeld van de samensteller opleveren met werk van Marlene Dumas, Luc Tuymans, Rineke Dijkstra, Jan Schoonhoven en Berndnaut Smilde. Uiteindelijk zijn werken van zestig namen uit de Nederlandse en Vlaamse kunstwereld opgenomen, van de meesten één werk, soms twee.

Het boek laat je kennismaken met een verscheidenheid aan kunstuitingen die met elkaar gemeen hebben dat ze stilte herbergen en die bovenal laten ervaren dat kunst persoonlijk is, dat kunst je kan beroeren en beïnvloeden, dat kunst verbanden legt. Ook omdat Zwagerman veel op de leeslijsten voorkomt, onder meer met *De buitenvrouw* en *Vals licht*, geeft dit boek een aanvullend beeld van zijn liefde voor de kunst.

Bij een werk Van Harald Flugt, getiteld *Lief* noteerde Zwagerman: 'Mijn lief, wees asjeblijft heel lief voor mij, nu God mij denkelijk heeft uitgewist.'

Joost Zwagerman
De keuze van Joost Zwagerman
 Uitgeverij Terra
 ISBN 978 90 8989 713 8
 192 pagina's
 Prijs: € 24,99
www.terralannoo.nl

CREALUCION

GEDROOMD ONDERWIJS

Coen Free, voormalig docent Nederlands en schoolbestuurder, sloot onlangs zijn lange onderwijs carrière af met 'Crealucion - een handreiking voor gedroomd onderwijs en duurzame talentontwikkeling'. In dit boek spreekt hij zijn zorg uit over de kwaliteit van het onderwijs.

AUTEUR: HENK LANGENHUIJSEN

Zo zijn de vroege selectie en de strikte scheiding tussen algemeen vormend onderwijs en beroepsonderwijs zwakke schakels. 'Als enige land ter wereld selecteren wij kinderen als ze net twaalf jaar zijn in 'denkers' en 'doeners'. Veel getalenteerde jongeren kunnen in ons systeem hun dromen en ambities niet waarmaken. Daarnaast is ons onderwijs eenzijdig gericht op het ontwikkelen van kritische en logische denkvaardigheid en ingericht op de tegenstellingen goed-fout, winnen-verliezen en slim-dom.'

Volgens Free is het tijd om creatieve denkvaardigheid en een groei-mindset meer aandacht te geven. Daarbij is het nodig meer inzicht te hebben in de werking van het brein. 'Onderwijzen zonder besef van hoe ons brein leert, is als het ontwerpen van een handschoen zonder te weten hoe een hand eruit ziet.' Free benadrukt dat ieder kind uniek is en het beste uit zichzelf moet kunnen halen. In *Crealucion* geeft hij aan hoe we ons onderwijs kunnen verbeteren. Hij bespreekt een groot aantal personen die hem hebben geïnspireerd en toegerust. Daarbij gaat hij in op de vraag wat leren is en onderstreept hij de betekenis van creativiteit. Hij citeert gidsen als Robert Kegan, Edward de Bono, Howard Gardner, Carol Dweck, Robert Sternberg en John Medina, maar ook Nederlandse deskundigen als Jelle Jolles en Monique Boekaerts.

Volgens Free begint goed onderwijs met het inzicht dat ieder kind talenten heeft en zich wil ontwikkelen. Het is de taak van het onderwijs om daarbij te helpen en dat doe je niet door jongeren in een mal te stoppen en hen te ontmoedigen. *Crealucion* heeft als motto een gedicht van de Bossche dichter Hans Vlek: 'Laat als een bloem uw blikken stijgen naar het licht. Richt als het gras u op en woeker. Blijf een opgewekte zoeker!' Zijn zoektocht naar de heilige graal is een inspiratiebron voor ieder die beter en eerlijker onderwijs voor ogen heeft.

Coen Free
Crealucion
 JBAC i.s.m. Consortium voor Innovatie
 ISBN 978 90 825861 0 7
 245 pagina's
 Prijs: € 20,00
www.crealucion.nl

PIET MONDRIAAN SITE is nieuw op CKplus. Piet Mondriaan was een van de grote pioniers van de abstracte schilderkunst. Hij woonde en werkte in ons land in Amersfoort, Winterswijk, Amsterdam en Laren en wereldwijd in Parijs, Londen en New York. Piet Mondriaan is actueel omdat het in 2017 100 jaar geleden is dat De Stijl werd opgericht, mede door Piet Mondriaan. Op de site overzichten met biografieën, informatie en video's over Mondriaan en De Stijl, zijn werk, de periodes, veel educatieve mogelijkheden zowel voor PO als voor VO. Het is te downloaden of op video te bekijken. Ook is er een overzicht met musea waar werk van Mondriaan is te zien.
www.ckplus.nl/mondriaan.html

HET JAAR 1917 is ook nieuw op CKplus. In negen items worden overzichten gegeven over De Stijl: algemeen, exposities en educatie voor PO en VO, over de Russische revolutie en de val van de Romanovs, over bekende beeldende kunstenaars, architecten en componisten uit die tijd.
www.ckplus.nl/1917.html

RIJKSMUSEUM INTERACTIEVE VIDEOTOUR gaat voor leerlingen van 9 t/m 15 jaar door het gebouw en langs de topstukken van het Rijksmuseum. Het is een bijzonder gebouw met unieke kunstwerken uit de Nederlandse geschiedenis, vooral uit de Gouden Eeuw. In de ene tour kun je inzoomen op het gebouw en ontdek je negen topstukken van het museum door te klikken op de kunstwerken achter de ramen. In de andere tour krijg je een introductie bij de bijzondere verhalen bij het gebouw.
www.schooltv.nl/video/het-rijksmuseum, Rijksmuseum Amsterdam

ARTTUBE.NL is nu nog mooier! In het nieuwe thema *Nu te zien* vind je video's bij alle actuele tentoonstellingen terug. Dat is handig om een museumbezoek uit te zoeken en te plannen. Met de video's doe je inspiratie op, je kunt een blik werpen achter de schermen, je maakt kennis met de curator of je maakt nader kennis met

de kunstenaar. Zo hoef je nooit meer iets te missen. Bijvoorbeeld over de tentoonstelling *Gek van Surrealisme* met meesterwerken van Salvador Dali, Max Ernst, René Magritte en Joan Miró - t/m 28 mei te zien in Museum Boijmans Van Beuningen te Rotterdam - vind je informatie over de vier verzamelaars die 300 werken voor deze tentoonstelling beschikbaar stelden. Verder is er een introductievideo over Surrealisme.
www.arttube.nl/themas/nu-te-zien (en dan naar beneden scrollen)

BART IN DE KLAS is een downloadbare les van Singer Laren voor het PO over een schilderij van kunstenaar Bart van der Leek: PLOEGEN. Het is een bijzonder schilderij, uit het oeuvre van een bijzondere kunstenaar. Hopelijk vormt het schilderij een mooie aanleiding om met je leerlingen in gesprek te gaan over kunst en wat kunst voor je kan betekenen. Op de site lees je meer informatie over het kunstwerk. Ook worden een aantal kijkvragen en sleutelbegrippen gegeven die kunnen helpen bij het gesprek in de klas en er is een suggestie voor een creatieve opdracht.
www.singerlaren.nl > ONDERWIJS > BART IN DE KLAS, Singer Laren

VAN GOGH OP DE BASISCHOOL bevat 26 digitale lessen over Vincent van Gogh voor het PO. Ze zijn gratis te gebruiken voor digibord of beamer. De lessen zijn geschikt voor verschillende vakken en direct te geven op het digibord. Alle lessen gaan over het leven en werk van Vincent van Gogh. De lessen bestaan uit verschillende onderdelen zoals afbeeldingen, opdrachten en interactieve quizvragen. De duidelijke lesinstructie helpt de docent bij de voorbereiding van de les. Zo ontdekken de leerlingen Van Gogh in de taal-, teken- of schilderles. Leer Vincent kennen! 26 lessen waarbij tijdsduur en het vak duidelijk wordt aangegeven.
www.vangoghmuseum.nl > PLAN JE BEZOEK > Bezoek met school of groep > Schoolgroepen > Basisonderwijs > Van Gogh op school > DIRECT NAAR DE LESSEN, Van Gogh Museum Amsterdam

LESMATERIAAL VINCENT VAN GOGH is gratis te downloaden bij het Van Gogh Museum. Voorafgaand aan een museumbezoek aandacht besteden aan Vincent van Gogh in de VMBO-, HAVO- of VWO-klas? Of er na een museumbezoek mee verder gaan? Download gratis docentenhandleidingen voor alle niveaus in het voortgezet onderwijs. 1) De docentenhandleiding *Van Gogh op school* bevat werkbladen met basisinformatie over Vincent van Gogh, aangevuld met een groot aantal gevarieerde en uitdagende opdrachten. De opdrachten kunnen zowel individueel als groepsgewijs worden gemaakt. Van Gogh op school is volledig in kleur en beschikbaar op drie niveaus. 2) *Van Gogh onder de loep*. Deze docentenhandleiding voor de bètavakken biedt lessen waarbij de leerlingen zich in de onderzoeker én in de schilder kunnen verplaatsen. De lessen in deze handleiding zijn geschikt voor natuur- en techniekvakken in de bovenbouw van HAVO en VWO. De handleiding is gericht op drie thema's: Kijken: hoe zie je kleur en hoe maakte Van Gogh daar gebruik van? Verkleuring: is de kleur die je ziet ook de kleur die van Gogh geschilderd heeft? Onderzoekstechnieken: hoe weten onderzoekers dat er onder de verf iets verborgen zit? 3) *Vincent van Gogh. De worsteling van een kunstenaar*. Wat dreef hem, wat kwam op zijn pad, en vooral: hoe ontwikkelde hij zich tot één van de beroemdste kunstenaars van zijn generatie? Speciaal voor de oplettende lezer zijn allerlei beroemde kunstwerken in de striptekeningen verwerkt. Er is een lespakket met afwisselende opdrachten ontwikkeld bij het stripboek. Het lespakket is te downloaden in het Nederlands, Engels en Frans.
www.vangoghmuseum.nl > PLAN JE BEZOEK > Bezoek met school of groep > Schoolgroepen > Voortgezet onderwijs > Gratis lesmateriaal, Van Gogh Museum Amsterdam

HANDREIKING SCHOOLEXAMEN CKV bevat veel informatie over achtergrond, inhoud en voorbeelduitwerkingen met

betrekking tot het nieuwe examenprogramma CKV HAVO/VWO. Dit nieuwe examenprogramma wordt in het komende schooljaar 2017-2018 ingevoerd. De informatie op deze website is bedoeld als handreiking voor de docent CKV. Alle uitwerkingen van het examenprogramma zijn voorbeeldmatig en illustratief. 1) *Dimensies*: De stofomschrijving van het examenprogramma bestaat uit dimensies. Deze elf dimensies zijn geformuleerd als begrippenpaar, zoals 'feit en fictie' en 'ambachtelijk en industrieel'. De handreiking biedt uitgewerkte dimensies in één kunstdiscipline, voorzien van voorbeeldopdrachten en suggesties voor andere kunstdisciplines en bronnen. 2) *Onderzoekopdrachten*: Ter inspiratie voor de onderzoeksvragen van leerlingen biedt de handreiking informatie over en uitwerkingen van het SCEPTED-model. Dit staat voor sociaal, cultureel antropologisch, economisch, politiek, technologisch, ecologisch en demografisch. SLO koos voor dit model, omdat het goed past bij de artistieke, maatschappelijke en ervaringscontext van kunst die in CKV centraal staat. 3) *Beoordelen*: De handreiking bevat twee beoordelingsinstrumenten waarmee de docent de opdrachten kan waarderen. Het eerste document is een rubric, voor zowel de leerling als de docent. Het tweede instrument is een Excel-bestand met een breed scala aan beoordelingscriteria waaruit de docent kan kiezen. 4) *PTA*: Het PTA voor CKV omvat alle domeinen uit het examenprogramma. De volgende onderdelen moeten hierbij worden opgenomen: alle onderdelen van het examenprogramma, de wijze van examinering (mondeling, schriftelijk, praktisch) van de verschillende onderdelen, de mogelijkheden tot herkansing van de verschillende onderdelen en de weging van de verschillende onderdelen.
<http://handreikingschoolexamen.slo.nl/ckv>

THEATER ALS MIDDEL organiseert workshops waarbij vooral praktische handvatten aangereikt worden om

1

2

SALVADOR DALI - PAAR MET HOOFD VOL WOLKEN (1936)

3

BART VAN DER LECK - PLOEGEN (1913)

4

FILMCLIP
 WIE IS WIE
 BERDEPEN
 ETEN
 MEMORY
 SCHUTTERIJ
 VERZORGING
 AFSLUITING

theater als middel in te zetten om jongeren sociale vaardigheden aan te leren met heel veel spel oefeningen die direct inzetbaar zijn. Dit zijn effectieve oefeningen die de methodiek tot een succes maken. Met name bij 'moelijke' doelgroepen is de methodiek populair. Hoe kun je als docent energie ontvangen van een moeilijke groep en ervoor zorgen dat je jouw werk leuk blijft vinden? Natuurlijk is er ook aandacht voor de inzet van het lesmateriaal waarmee duizenden verschillende rollenspellen te maken zijn. En er wordt ook veel gelachen! Dat is namelijk de belangrijkste voorwaarde die deze methodiek tot een succes maakt.

www.theateralsmiddel.org > WORKSHOPS

DE GOUDEN EEUW IN HAARLEM

is een interactieve, digitale les voor het PO van het Frans Hals Museum in Haarlem. Samen met de docent ontdekken de leerlingen op speelse wijze hoe het er toen écht aan toe ging! In de les nemen Hendrikje en Cornelis, twee fictieve karakters uit de Gouden Eeuw, de leerlingen mee naar hun tijd. Mick, een fictief karakter uit onze tijd, legt de verbinding met de 21e eeuw. Thema's die in de les behandeld worden, zijn onder andere arm en rijk, beroepen, eten en drinken en sociale zorg in de Gouden Eeuw. Door filmfragmenten, spellen en opdrachten krijgen de leerlingen interactief een introductie op het leven in de Gouden Eeuw. De docentenhandleiding geeft meer achtergrondinformatie en biedt mogelijkheden voor verdieping en klassendiscussies. De digitale les is gericht op de groepen 6, 7 en 8 en bevat ongeveer 40 minuten aan lesplezier. De les is ook een optimale voorbereiding op het bezoek aan het Frans Hals Museum.

www.youngcrowds.nl/franshals2016, Frans Hals Museum Haarlem

THE PAINTED BIRD is de naam van een tentoonstelling die t/m 13 augustus in Marres in Maastricht de presentatie van een spectaculaire wandschildering over Europa toont. Zestien nationale en internationale kunstenaars beschilderen

hiervoor alle zalen en gangen, het trappenhuis, de vloeren en de plafonds van Marres. De titel is ontleend aan Jerzy Kosinski's beroemde boek *The Painted Bird*, waarin een ontheemd kind tijdens de Tweede Wereldoorlog door het landschap van Oost-Europa zwerft. De schildering met een oppervlakte van meer dan 750 m² toont een reeks prachtige en beangstigende omgevingen: bezoekers wandelen door een high-tech etnische supermarkt naar het laatste stukje oerbos, van een virtuele detentieruimte naar een new life festival anno 2050. De schilderingen bevatten herkenbare landschappen, portretten, historische gebeurtenissen en angstdromen. Educatie Marres geeft rondleidingen voor middelbare scholieren bij en door de huidige tentoonstellingen. De leerlingen worden tijdens hun bezoek aan de tentoonstelling actief begeleid. Mail voor meer informatie naar educatie@marres.org. www.marres.org > The Painted Bird, Marres Maastricht

ARTTRA biedt voor de examenprogramma's CKV van 2017-2018 flexibele en actieve programma's op maat. De vorm van een programma is een wandeling, museumrondleiding of een boottocht onder begeleiding van deskundige kunsthistorische gidsen. De thema's daarbinnen kunnen naar wens gecombineerd worden met de disciplines. Verdieping, verkenning, verbinding en verbreding zijn uitgangspunten. Als docent kunt u zelf uit de vele mogelijkheden een combinatie samenstellen die perfect aansluit bij het CKV-programma van uw eigen klas. Uiteraard komt ARTTRA graag tegemoet aan speciale wensen. De duur van de activiteiten kan variëren van een uur tot een hele dag. Al naar gelang de groepsgrootte wordt het aantal gidsen/boten aangepast. www.attra.com > Specials > CKV-CJP programma's, ARTTRA Amsterdam

DE STIJL kan in het Centraal Museum in Utrecht met een zelfstandig CKV-bezoek en het Werkblad De Stijl gedaan worden. In het Museum kunnen de leerlingen

terecht in het informatiecentrum en in de bibliotheek op de zolder van het museum waar vrijwilligers ze kunnen helpen aan informatie en recensies. Ook is er de mogelijkheid om materiaal te kopiëren en zijn er video's te bekijken. Wijs uw leerlingen eens op de pagina voor leerlingen. Hier worden ze verwezen naar de verschillende manieren waarop zij informatie kunnen krijgen en ze zelf kijkwijzers kunnen downloaden zoals werkbladen over De Stijl voor primair en voortgezet onderwijs. Tijdens het bezoek gaat de leerling aan de hand van verschillende opdrachten kijken naar kunstwerken uit de collectie van het Centraal Museum. Deze keer wordt er vooral gekeken naar ontwerpen gemaakt door Gerrit Rietveld en zijn collega's van De Stijl. Deze ontwerpen zijn te vinden in EXPO4. Bij sommige opdrachten heeft de leerling internet nodig. Daarvoor is er in het museum wifi. Bijvoorbeeld bij de *Kijkwijzer: Rietveld en De Stijl* heeft de leerling zijn telefoon - liefst met oortelefoontjes - en een potlood nodig en gaat hij een verkoopfilmpje maken voor een meubel van Rietveld.

www.centraalmuseum.nl > ONDERWIJS > VOORTGEZET ONDERWIJS > KJKWIJZER: RIETVELD EN DE STIJL, Centraal Museum Utrecht

MIDDELEEUWEN KOMEN TOT LEVEN

is een kant-en klare les waarin Museum Catharijneconvent in Utrecht de leerlingen meeneemt in een rondleiding over de examenstof van *Cultuur van de kerk*. De rondleiding kost € 45,- per uur. Er kunnen ongeveer twintig leerlingen mee met een museumdocent. Bij deze les met rondleiding heeft het museum een aantal infobladen ontwikkeld die u kunt downloaden van de website. Het museum stelt graag uw bezoek aan het museum met u samen. Wellicht is er nog tijd om de Dom te beklimmen? Of een stadswandeling te maken door middeleeuws Utrecht? Voor meer informatie en het boeken van uw bezoek kunt u contact opnemen met Dieuwke Becker via d.becker@catharijneconvent.nl. www.catharijneconvent.nl > Menu > Kinderen & onderwijs (onder

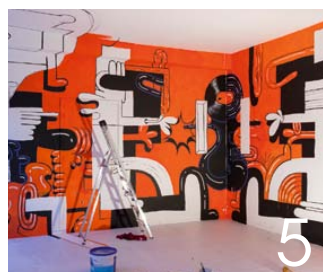
Bezoek ons) > Voortgezet onderwijs > Cultuur van de kerk, Museum Catharijneconvent Utrecht

MARIA is t/m 20 augustus een grote tentoonstelling in Museum Catharijneconvent in Utrecht die het wonderlijke leven van de meest afgebeelde vrouw ter wereld belicht. Wat maakt haar zo razend populair? U kunt met uw groep een speciale Maria-rondleiding reserveren. Mail naar rondleidingen@catharijneconvent.nl. www.catharijneconvent.nl > Menu > Tentoonstellingen (onder Bezoek ons) > Maria, Museum Catharijneconvent Utrecht

ONDERWIJSJAARKAART wordt ook weer voor het hele jaar 2017 aangeboden door Museum Catharijneconvent in Utrecht voor maar €100,-. De toegang geldt voor de gehele school. U kunt met al uw leerlingen het museum zo vaak bezoeken als u wilt. Ook de cultuurkaarten kunnen bij het museum ingeleverd worden. Neem hiervoor contact op met Dieuwke Becker via d.becker@catharijneconvent.nl. www.catharijneconvent.nl, Museum Catharijneconvent Utrecht

INFORMATIE

De vermelde activiteiten vormen een selectie uit de overzichten van de cultuur- en kunstsites *CKplus.nl*, samengesteld door de beheerders Wil en Hans Weikamp. *CKplus* geeft actuele overzichten van educatieve activiteiten, exposities en naslagsites van de culturele en kunstinstellingen. Deze informatie vindt u op www.CKplus.nl, e-mail webmasters@CKplus.nl.

5

6

7

8

Een krachtige leerling begint

bij een krachtige leraar

Bouw jij mee aan het lerarenregister?

Dat kan!

Doe mee

In meedenksessies
vanaf april 2017

Gebruik je zeggenschap

Laat je stem horen en
vertegenwoordig je beroepsgroep

Meer weten over de wet Beroep Leraar en Lerarenregister?
Kijk dan op: www.registerleraar.onderwijscooperatie.nl